

ГУЛУ КӨНКӨРЛИ

ГАНЛЫ
ШӘНБӘҖӘ
КЕДӘН ЈОЛ

1997
948

ГУЛУ КӘНКӘРЛИ

Т 3/6
К 55

ГАНЛЫ ШӘНБӘЛӘ КЕДӘН ЈОЛ

1990-чы ил январ ајынын хроникасы
0 кунларин радио сәсләри
Шәһидли, шәһидли кечә

2
А
4
А
9

Азерб. Госул. Республ.
Б. ШИСТ
ЯМ М Ф ... хундова

АРХИВ

"АЗӘРБАЈЧАН ЕНСИКЛОПЕДИЈАСЫ"
НӘШРИЈАТ-ПОЛИГРАФИЈА БИРЛИЈИ
Б А К Ы - 1997

85398

Редактору *Исмаи́л Өмөргөлдү*

Көпкөрлү Гулу.

K 55 Ганлы шәнбәјә кедән јәд. Хроника. "Азәрбајчан
Энстиклопедијасы" НПБ, Бақы, 1997. сәһ. 64

Китаб 1990-чы ил январ айынын хроникасы илә ачылыр. Охучулар бу хро-
никада Бақыја рус тонушларынын јеридилмәси, бунун үчүн зәмин һазырланма-
сы, ајры-ајры сөнәдләрнин ардагышылығы илә таныш ола биләчәкләр.

Китабда о кәчә орду командинләринин бир-бири илә рәтсја данышылары
вә көмиләр арасындакы данышыглар бир чох кизил мәтләбләрни ашкарламаға
имкан јарадыр.

Бақыда истифадә едилән зәһәрли күлләләрнин характеристикасы вә шәһид-
ләрнин ифадәләрни фачинәнин миғасындан хәбәр верир.

9020501000
K 96
M 657 - 97

ISBN 5 - 89600 - 173 - 8

© "Азәрбајчан Энстиклопедијасы" НПБ, 1997.

МӘН НИЈӘ ШАҺИД ОЛДУМ...

*Күлләләр сағымда, солумда, гариньмда дајананлары јыхырды. Мәнә
јыхылмырдым. Күллә мәнә дөјмүрди. Күлләләр гагырды мәнән. Мән дә
күллә дөјән адамлар кими гыгырмағ истәјирдим. Анчағ мәнән сә
чыкмырды. Бирдән дүшүндүм ки, бәлкә мәнә дә күллә дөјиб, анчағ сә-
сими батдығындан гыгыра билмирәм. Оғун ардыңча да дүшүндүм ки,
јаральлара көмәк едәчәк гәдәр кучум варса, демәк, мән һәлә шәһид де-
јиләм... Демәли, мән һәлә шәһидәм...*

*Јанварын 22-си шәһидләрнин дәфи куну шәһидлијимә үтәндым вә сон-
ра да дүшүндүм ки, шәһид олмадымса, өзүм шәһидләр үчүн әримәли-
ди... Әријир дә...*

*Шәһидләрнин шәкилләрини вә онлар һағында мәтуматлары топла-
јанда көрдүм ки, бу елә шәһидлијә бәрәбәр имши. Елә шәһид гагысы
олуб ики дөфә, елә гагы олуб үч дөфә кетминәм вә ичәри кирә билмә-
минәм. Ешидәчәјим сөзләрдән гөрхмунам, ешидәчәјим кәлмәләрдән
чөкшминәм...*

... Биз нә һајда, сән нә һајда?!

*Мән онлары да баша дүшүрдүм, өз кунумә дә ачыјырдым. Үч дөфә
кетдијим гагыја дөрдүнчү дөфә кедирдим, инајәт, чәсарәтими тола-
лајыб ичәри кирә билирдим.*

*Онда да галырдым белә... Ди кәл де корум нечә дејирсән. Һүнәрин
варса шәһид анасына, шәһид бачысына де ки, мән онлар һағында кылаб
јазырам. Һәр ан көзләјирдим ки, шәһидин анасы мәни гагыдан гөвүб де-
јәчәк: — Мәним кунумә бах, сәнин кунумә бах...*

*Шәһидләрнин ғырхына үч кун галмын "Шәһидләр" буклетинин би-
ринчи һиссәси әл-әл кәзәндә раһат нәфәс алдым ки, о созу мәнә дөјән
олмады.*

*Сонра икинчи буклет чап олунду. Ардыңча иә "Үара јанвар шәһид-
ләри" китабын шығ үзү көрду.*

*О кәчә Салјан кәзармасынын гариньсындан 123 нәмрәли автобусла
үч дөфә Семанико (о вахт белә адланыб) адына хәстәханаја јарлы
апардығ. Биринчи дөфә беш нәфәр иди. Үчү елә һеј ғыгырырды! Бирин-
нин вәзижәти чох агыр иди. Онлардан бирини сәси ишди дә гулагымда-
дыр: — Анама дејирсән ки...*

*Мэн онун анасына һеч нә дејә билмәдим. Вә һеч вәхт дејә башмә-
жәчәјәм. Һәгг дунјасында ондан үзр истәјәчәјәм кун исе һәлә гаршы-
дадыр.*

*Дордунчу дәфә автобусу аичаг Салјан казармасынын гаршысына, ја-
ралы кәтирмәкә бурахдылар. Суручу Рустәм Әлијев иһид олмага кет-
ди. Мән буну сонра, китабы јағанда биләчәјәм.*

Иһид исе иһидәм иһидиләрлә корунәнә гәдәр...

1990-чы ИЛ ЈАНВАР АЈЫНЫН ХРОНИКАСЫ

1989-чу илин сонларындан халгла һөкүмәт арасында учурум әмә-
лә кәлмишди вә бу учурум кетдикчә дәринләширди. Партијанын де-
дијини халг, халгын дедијини партија ешитмирди.

Бакыда вә республиканын, демәк олар ки, бүтүн рајонларында
һакимијәтсизлик һөкм сүрүрдү. Бир сыра рајонларда өз мәнәфеләри
наминә халг истәји пәрдәси далында кизләннб иш көрәнләр дә вар
иди. Һәмнин күнләр бир-биринин ардынча Чәлилабад вә Ләнкәран
һадисәләри баш верди. Бу һадисәләрдә дә өз мәнәфејини күдән
груплар олуб. Амма үмүмән бу, халг һәрәкаты иди. Халгын һаки-
мијәтә гаршы с'тиразы иди. Халгын с'тираз сәси учалдыгча һаки-
мијәт органлары күнчә гысылырды. Нә иди халгын тәләби, халг
һакимијәтдән нә истәјирди?

— Мәркәз Азәрбајчана вә Ермәнистана мүнәсибәтдә өкәј-
доғмалыға сон гојсун;

— Оғланларымыз башга рекинларда јох, өз республикамызда,
сәрһәд рајонларында хидмәт етсинләр;

— Бакыја јеридилән һәрби гүввә чыхарылсын;

— Мәркәз суверен республиканын ишләриннә гарышмасын;

— Башда МК-нын биринчи катиби Ә.Вәзиров олмагла МК
бүросу истә'фа версин вә с. вә һ.а.

Бу иди халгын тәләби. Москванын чавабы исе 130-дан чох шәһид
олду.

Иһид исе јанвар ајындакы һадисәләри хроноложн ардычыллыгла
изләјәк.

Јанвар ајынын илк бөјүк һадисәси бу олду ки, Нахчыванда,
Шәрурдан Ордубада гәдәр сәрһәд мәфтилләриннә од вурулуб
јандырылды. Халг буну севинчлә гаршылады. Империя горхуја
дүшдү. Өз нүмәјәндәләринни Бакыја көндәрди. Рәсми хәбәрдә
дејилир:

— 1989-чу ил декабрын 31-дән 1990-чы ил јанварын 2-нә кимн
Нахчыван МССР әразисиндә көрүнмәмиш һадисәләр олмуш, бунун
нәтичәсиндә совет-Иран сәрһәдиндә онларча километр узанан нә-

зарәт из золагы дағыдылмыш, мүһәндис-техники гурғулары, рабитә хәтләри вә сәрһәд гүлләләри мәнһ едилмншидр.

Сәрһәддә вә бир сыра сәрһәдјаны районларда вәзјјәти сабит-ләшдирмәкдә партија вә совет органларына јардым көстәрмәк үчүн Сов.ИКП МК катиби Киренко, ССРИ Милләтләр Советинин, һүгүг мүһафизә органларынын мәсул ишчиләриндән бир групу Бақыја кәлимишидр.

3 Јанвар

Һәмин күн ахшам бу мәсәлә Азәрбајҗан КП МК-да мүзакирә олунмуш вә тәдбирләр планы һазырланмышдыр. Көрүшләрдә Ә.Вәзиров иштирак етмишидр.

Бундан әввәл Азәрбајҗан КП МК бүросунун ичласы олмуш, Нахчыван МССР-дә дәвләт сәрһәди районунда күтләви иттишашлар мәсәләси мүзакирә едилмиш вә пәсләнмишидр.

4 Јанвар

Бу күн Киренко, Нишанов вә Вәзиров Нахчывана кетмишләр.

Нахчыван МССР Али Совети Рәјасәт һеј'әтинин сәдри Сәкинә Әлијева бу һадисә илә бағлы нә демншидр?

— Һәгигәтән дә бу күн мухтар республикада вәзјјәт көркиндир. Митингләр вә јығынчыглар кечирилир. Мәсәлә бурхисиндиыр ки, Арз чәји бојунча сәрһәдјаны золаг кини түтулмуш 17 миң һектар мүнбиғ торпағы кәнд тәсәррүфаты дөврјјәсинә гүјҗирмиг мәсәләсинин һәлли јубдильиб. Торпаг сарыдан корлуг чәкдјјимиз дөврдә бу торпаглар бечәрилим.

Әһалинин бә'зи башга арзуларынын өдәнилмәмиш мәсәләләри дә һәлл едилмәлидир. Сәрһәд режнми јүнкүлләшдирилмәли, гоһум-лара үнсјјәт үчүн имкан верилмәли, сәрһәдјаны тичарәт тәшкил едилмәлидир.

5 Јанвар

Киренко, Нишанов вә Вәзиров Нахчыван МССР-ин Илпч, Чулфа, Ордубад районларында, сәрһәд заставаларында олмушлар. Ахшам партија вә тәсәррүфат фәзалларынын Киренко, Нишанов вә Вәзирова көрүш кечирилмишидр.

6 Јанвар

Бу күн сәһәр саат 7-дә Ағдам шәһәр автовағзалынын бинасында партјјәиш баш вермиш, бина дағылмышдыр. Ики адам өлүмш, ики нәфәр јараланмышдыр.

8 Јанвар

Азәрбајҗан КП МК-да кечирилән мүшавирәдә Киренко, Нишанов вә Сов.ИКП МК-нын, өлкәнин һүгүг-мүһафизә органларынын нүмәјәндәләри иштирак етмишләр.

Сәрһәд мәсәләләри, ичтнман-сијаси вәзјјәт мүзакирә олунмушдр.

Мүшавирәдә дејилмишидр ки, тәкчә иғтисадјјәтин таризсызлыгы дејил, республиканын суверенлији мәсәләси дә социал вә милләт-ләрарасы көркинлије доғру апарыр. Бу күн Дағлыг Гарабағдан вә Ермәнистандан олан гагчылар проблеминин һәлл олунмамасы гејри-сағлам әкс-сәда доғурур. Чыхышларда Сов.ИКП МК-нын, ССРИ Назирләр Советинин үнванына кәскин тәғниди сөзләр дејилмишидр.

Јанвар фачиәси һәлә баш вермәмиши, ачгаг республика хүсуси хидмәтләринин мәгсәдәнлү шәкилдә сечиб Москваја өтүрдүју бу информәсијалар һәмин гурғуна идеоложи һазырлыг иди.

БЕЈӘЛИКЛӘ, 20 ЈАНВАРЫ ТӨРӘДӘН... ИИФОРМАСИЈА

Бақыда кечирилән митингдә чыхышчылар әһалини ермәниләрә гаршы "јүрүшләрә" чағырырлар.

9 Јанвар

Һәмин күн Степанакерт шәһәринә кәлән суверен Азәрбајҗан һөкүмәтинин јаратдығы ДГМВ-ни идарә едәчәк тәшкилат комитәси, һәмчинин Киренко вә Нишанов Хочалы аеропортундан Степанакертә бурахылмајыб.

Јоллары кәсмиш ермәниләри јарыб кечмәк мүмкүн олмадығындан, тәшкилат комитәсинин үзләрји вертолјотла Шуша шәһәринә учмалы олмушлар. Һәмин күн Киренко вә Нишанов Москваја гәјядыблар.

Азәринформун рәсми хәбәриндә исе дејилрди: Республика тәшкилат комитәси ДГМВ-дә ишә башламышдыр.

Ермәнистан ССР Али Советинин һәмин күн өз ишинә башламыш нөвбәти сессјясы Дағлыг Гарабағын Милли Шурасынын үзләрји илә 1990-чы ил үчүн план вә бүдчә мәсәләләринин мүзакирә едәркән Азәрбајҗан ССР ДГМВ-нин социал-иғтисади инкшаф планларыны Ермәнистан ССР-ин фәалијјәт даирәсинә дахил едир.

Азәрбајҗан ССР Али Советинин сессјясы бу фитнәкар һәрәкәти пәсләјиб. Али Советин Рәјасәт һеј'әти суверен конститусија һүгүг-ларыны әсас көтүррәк ДГМВ-дә вәзјјәти нормал һала сдлмаг ба-

* Бундан сонра хүсуси хидмәт идарәләринин Москваја өтүрдүк-ләри информәсијалар бу сәрләһә илә верилчәк.

редө төклифләр һазырланмасы үчүн сәһәдін ССРИ Али Совети Рәҗасәт һеҗ'әтниннн мүзакирәсинә верилмәси вә онун төрәфиндән гәбул едилмәси үчүн комиссия җаратмышдыр.

10 январ

Бу күн Дағлыг Гарабағ барәсиндә Ермәнистан ССР Али Советинин 1989-чу ил декабрын 1-дә вә 1990-чы ил январын 9-да гәбул етдиҗ актларын ССРИ Конституциясына уҗун олмамасы һаггында ССРИ Али Совети Рәҗасәт һеҗ'әтниннн гәрары верилиб. Гәрарда көстәридилр ки, Азәрбајҗан ССР-ин разылығы олмадан Ермәнистан ССР-ин вә Дағлыг Гарабағын бирләшдирилмәсиннн е'лан едилмәси ССРИ Конституциясынын 78-чи маддәсини билавәситә позмаг демәкдир.

Ермәнистан ССР Али Советинин гејри-конституцияннн органы — Дағлыг Гарабағ Милли Шурасы илә биркә гәрарлар гәбул етмәси факты вә Дағлыг Гарабағын сәләһијәтлн нүмајәндәләри гурултайнын вә гурултайын җаратдығы милли шуранын мухтар вилајәтдә јекәнә ганунн һакимијәт кими танымасы ССРИ Конституциясынын 2, 78, 86, 87 вә 145-чи маддәләриннә зиддир.

Январын 10-да ССРИ Дөвләт Сәрһәди һаггында ганунун Нахчыван МССР әразисиндә кобул сурәтдә позулмасы барәсиндә ССРИ Али Совети Рәҗасәт һеҗ'әти гәрар вериб.

Гәрарда дејилр ки, Совет-Иран сәрһәдиннн Нахчыван сәһәсиндә сабитлијнн зәнфләмәсинә, сәрһәд объектләриннн дағдылма-сына вә ССРИ Дөвләт сәрһәди режиминнн позулмасына сәбәб олмуш шулуғлуғ вә ССРИ-нин Дөвләт Сәрһәди һаггында ганунунун позулмасы фактлары гәтијјәтлә пәсләнилсин.

Һәмнн күн Сов.ИКП МК-нын сийаси бүросу өз гәрарында гејд етмишдир ки, "ДГМВ-дә вәзијјәти нормал һала сәлмаг тәдбирләри һаггында" ССРИ Али Советинин 1989-чу ил 28 ноябр тарихли гәрарында тәсдиғ едилмишдир ки, ДГМВ-нин хусуси идарә комитәсиннн бундан сонра сахламаг мәғсәдәујун дејил. Һәмнн гәрара мүвиғиғ сурәтдә Азәрбајҗан ССР Али Советинин Рәҗасәт һеҗ'әти Республика тәшкилат комитәси җаратмышдыр.

Республика тәшкилат комитәсинә тапшырылмышдыр ки, Дағлыг Гарабағ вилајәт партија тәшкилатында һесабат-сечки компаниясы апарсын вә Азәрбајҗан КП Дағлыг Гарабағ вилајәт комитәсиннн сәләһијәтинн бәрпа етмәк үчүн һәр чүр ләзыми иш хәрәсүн.

Тәшкилат комитәсинә тәшкилатчылығ фәалијјәти вә сийаси фәалијјәт, о чүмләдән партија гуручулуғу вә кадр ишн мәсәләләриннн һәлл етмәк һүғуғу верилмишдир. ДГМВ-нин хусуси идарә комитәсиннн апараты вилајәт партија комитәсиннн сәләһијәтн бәрпа едилә-нәдәк республика тәшкилат комитәсиннн тәләбијинә верилмишдир.

АКП МК бинасы гаршысында республиканын мүхтәлиф сийаси тәшкилатларынын тәшкил етдикләри митинг кечирилди. Республика рәһбәрлијиннн сийасәтн тәнгид олунду.онун исте'фасы тәләби прәли сүрүлдү.

11 январ

20 январы төрәдән...информация

Бақы шәһәрindəкi ЕНМ заводунда митинг олды, шаир Хәлил Рза "силалһлы үсјана" чағырды. О һәмчинин леди ки, бу күн-сабаһ республика телевизиясыны вә радиосуну әлә кечирчәјик.

Бақыда, республика Прокурорлуғунун, АС-тин вә АКП МК-нын биналары јанында пикетләр кечирилр, тәләб олунур ки, ермәннләр ишдән чыхарысын, республика рәһбәрлијннн исте'фа версин.

Әсәсән гулама "Милли гурулуш" тәшкилатынын төрәфдарларындан ибарәт 200 нәфәрлик бир дәстә Иран Ислам Республикасынын Баш консуллуғунун гаршысына топлашарығ консуллуғ рәһбәрлијиннн мүрачипәт едиләр ки, Иран һөкүмәти "Азәрбајҗан милли гурулуш һәрәкаты"ны дәстәкләсин.

Республика телевизиясы әмәкдашларынын митингиндә Н.Панов Азәрбајҗанда мөвчуд һакимијәтиннн структуруну дәјишмәјин мүмкүн олдуғуну гејд едәрәк, иштиракчылары "хилга бирләшмәјә" чағырды.

12 январ

Бақыја һәбсханадан бураһылмыш чинијәткарлар кәлирләр. Гәзетләрдә АХЧ-јә тәјјиг характерли мәлуғатлар чыхыр. Онларын бириндә дејилр ки, екстремистләр январ айынын 14-дә һөкүмәт Евини алмағ фикриндәдирләр.

Бу күндән е'тибарән Азәрбајҗан дәмир јолунун Ермәнистан ССР әразисиндән кечән Мейрп сәһәсиндә гатарларын һәрәкәти бүсбүтүн кәсилмишдир. һазырда Азәрбајҗан дәмир јолунда гонишу республика үчүн нәзәрдә тутулуш једди миндәк вагон дајаныр.

Январын әввәлиндән Шаумјан (Күлүстан) рјону вә Чәјкәнд зонасынын ермәннләри дә хәли фәллашмаға баһлајырлар. Иш о јерә чатыб ки, Шаумјан рјону гәрар да чыхарыб Шаумјан рјону вә Чәјкәнд зонасы Дағлыг Гарабаға бирләшдирилсин.

Ермәнистан ССР Али Совети Шаумјан (Чәјкәнд дә даһил олмағла) рјонуну Дағлыг Гарабағын бүдчәси илә бирликдә мүзакирә

едәндә Чаякәнддә артыг дөүш байрагы галдырылмышды. Белә бир вахта Шаумян району илә сәрбәст кешш-кәлишә мане олин Толан кәнди мұһасирәә алынды. Кәнд дәрәнин ичиндә јерләшпир вә әтрафдакы дағлардан кәнди ичн ајдын көрүнүр. Јухарыда, Моршпен кәндиини гаршысында исә ермәниләрнин танклары, топлары һалыр вәзијјәтә кәтирилмишди.

Дөүшләр јанварын 12-дә сәһәр тездән башламыш, атышмаларда Рузикар Гасымов, Бәхтијар Әлијев вә Абасгулу Мәммәдов вәлишчәсинә өлдүрүлмүшдү.

Јанварын 14-дә һачыкәндә гәсәбәсиндәки "Беш улдуз" јахынлығында ермәниләр нөвбәти вәлишилә әл атмышлар.Һәмнин күн сәһәр тездән динч әһали вертолјотлардан атәшә тутулмуш, өләнләр вә јаралананлар олмушдур.

Бу күнләр Кәнчәдә һәлак оланлар доггуз нәфәрдир.

13 Јанвар

Бакыда күтләви митинг заманы ермәниләр тәрәфиндән ики азербјачанлынын өлдүрүлдүјү һагда хәбәр верилир. Күтләви иштишашлар да бундан сәнра башланыр. АХЧ бунун гаршысыны алмаға чалышса да бир чох һалларда мүмкүн олмајыб. АХЧ-нин рәһбәрләр митинг иштиракчыларыны тәмкинли олмаға, һазырланмыш азынлығын гаршысыны алмаға чағырыр.

Ермәниләрнин көчүрүлмәсинә башланыр. АХЧ һәр васитә илә зоракылыглары дајындырмаға чалышыр. Һәрби һиссәләр вә милиц гаршышмыр, мүвафиг кәстәрни олмадығыны билдирләр. һалбуки о вахт Бакыда совет ордусунун 11 миң һәрбчиси јерләшдирилмишди. Һәрбчиләр көзләри гаршысында баш верән чинајәт һадисәләри илә бағлы сузмаға үстүлүк верирдиләр.

Һәмнин күн Азербинформун рәсми хабәри:

Јанварын 13-дә Бакыда төрәдилмиш иштишашлар вә азынлыглар заманы фажиәли һадисәләр баш вермишдир. Адамлар, әсир етибарилә ермәниләр чинајәткарларын әлиндә һәлак олмушлар. Оларча адам јараланмыш, мәнзилләр талан едилмишдир. Азынлығын гаршысыны алмағ үчүн ССРИ Али Совети Иттифаг Советинин сәдри Ј.Примаков, Сов.ИКП МК катиби Киренко вә ССРИ Назирләр Совети сәдринин мүавини Догужидев Бакыја кәлмишләр.

МК-да, Бакы шәһәр партија комитәсиндә көрүшләр олмушдур.

Примаков вә Киренко АХЧ-нин рәһбәрлији илә дә көрүшмүшләр.

20 Јанвары төрәди информәсия

Бакыдакы митингдә Милли Мүдафие Шурасы (ММШ) јарадылығы ачыгланыр вә мәсәлә галдырылыр ки, республика Али Совети Азербјачанда һәрби вәзијјәт елан етсин. Сәфәрбәрлик кечир-

мәк тәләбләри прәли сүрүлдүр. Нәтигләр дејирләр ки, дөвләт апараты чыхышчыларын тәләбләринә мәнәл гојмаси, ММШ Азербјачанын там мүстәгиллијини елан етмәли вә көмәк үчүн Иран, Түркияјә, бүтүн мүсәлман әләминә үз тутмалыдыр ки, оиләр бизи мүдафие етсинләр.

Һәмнин митингдә Худадат Худујев республика һәрби комиссарлығынын ләғв олунмасыны тәләб едиб. О дејиб ки, тәһлүкәсизлији горуја билмәјән ДТК бурахылмаылы, ММШ рәһбәрлијинин тәбелијинә верилмәлидир. Хәлил Рза "идарәләрә, мүәссисәләрә, явдларја һүчүм едиб әсир көтүрмәјә вә оилары кирәв сыхламаға" чағырыр.

15 Јанвар

Кремлдә ССРИ Али Советинин сәдри Горбачовун сәдрији илә ССРИ Али Совети Рәјасәт һејәтинин ичләси олмушдур. Ичләсида ДГМВ-дә вә башга районларда фөвгәл'идә вәзијјәт елан олунмасы һағында мәсәлә музакирә едилмиш вә бу бирәдә фәрман гәбул олунмушдур.

Фәрманда (1 маддә) дејиллр ки, јаринмыш көркин вәзијјәти нәзәрә аларг ДГМВ-нин, Азербјачан ССР-нин она битишк районларынын, Ермәнистан ССР Корус районунун әразисиндә, һабәлә Азербјачан ССР әразисиндә ССР-нин дөвләт сәрһәди бојунчи сәрһәдјаны зонда фөвгәл'идә вәзијјәт елан едилсин.

Фәрманла јығынчаглар, митингләр, нүмајишләр, күчә јүрүшләри, тәтилләр кечирмәк гадаған едиллр, гадаған сәтәи гојулур.

7-чи бәнддә исә дејиллр ки, Азербјачан ССР Али Совети Рәјасәт һејәтинә тәклиф едилсин ки, әһалинин, мүәссисәләрин вә тәшкилатларын тәһлүкәсизлијини тәмнин етмәк үчүн Бакы вә Кәнчә шәһәрләриндә вә диқәр јашайыш мәнтәгәләриндә гадаған сәтәи тәдбиг едилмәси дә дахил олмағла һәр чүр ләзими тәдбирләр көрсүн.

Сәнәддә даһа сәнра дејиллр ки, фәрман 1990-чы ил јанварын 15-дән јерли вахтла сәтә гүввәјә мишир.

Азербјачан ССР Али Совети Рәјасәт һејәтинин 15 јанвар тарихли гәрарында дејиллр ки, ДГМВ-дә, ләзими олдугда она битишк районларда, һабәлә Азербјачан ССР әразисиндә ССРИ-нин дөвләт сәрһәди бојунчи фөвгәл'идә вәзијјәт елан едилсин.

Гәрарын 3-чү маддәсиндә дејиллр:

"ССРИ Конституцијасынын 81-чи маддәсинә ујғун оларг, ССРИ Мүдафие Назирлијиндән, һүгүр-мүһафизә вә диқәр ичра органдарындан хәһиш едилсин ки, Азербјачан ССР-ә һәр чүр ләзими көмәк көстәрсинләр".

Г е ј д: Азербјачан ССР Али Советини Рәјасәт һејәти бу гәрари јетирсәј олмадан гәбул едиб. Гәрарда рәјасәт һејәти сәдринин мәләүрү вар. Алчақ Елмира Гафарова һә-

мин күн Москвада ошуб ва тибби ки, не рөвдәст һеҗәтнин ич асаыда иштирак елиб, не де ошуб гәрәрины мәһур елиб.

Республиканын о вайткы рәһбәрлији Бакыја гошун чағырдыгларыны һеч чүр бојунларына аймаг истамериәр. Онда бу сөнәд не де јир? Бөс гәрәрин гәбулуна кимләр иштирак елиб? Гәрәрдән ситат: Ә.Х.Вәлиров, Н.С.Фәтәлијев, Ф.Р.Мусғифәјев, Р.Ә.Усупова, Л.А.Соколов, З.Н.Тағыјев јолдашлар.

Јери кәлмишкән...

Јанвар һадисәләри заманы республика Назирләр Советинин сәдри олмуш Ајаз Мүтәллибов сонралар-1990-чы ил мартын 31-дә АКП МК пленумунда артыг МК-нын биринчи катиби кими демшиди: "Бакыда да Чәлилабадда вә Ләнкәранда олдуғу кими һакимийәтин әлә алынмасы нијјәти нүмәјишкаранә елан едилди. Республиканы районларындан шәһәрә јараглылар кәтирилдиран... Белә бир шәһәртдә Бакыда фөвгәл'идә вәзијјәтин тәдбир едилмәси лабуд тәдбирә чеврилди".

Фачнәдән бир нечә ил сонра, 1994-чү илин январында Азәрбајҗан халгынын ганы тутан маршал Јазов исә ДФВК иши үдә проеседе ифадә верәркән буналары дејәчәк:

"1990-чы ил январын 19-да Горбачов мәни, Бакатини вә Крүчкову јанна чағырыб Бакыда фөвгәл'идә вәзијјәт тәтбир етмәк әмрини верди. Мән һеч бир јазылы гәрар, һеч бир фәрман көрмәмишәм.

Биз Бакыја чатан заман шәһәр баррикадалар ичиндә иди. Вертол-јотларда чәнуб истигамәтли гошун команданлыгынын гәрәркиһына кәлдик. Кечә исә гошунлары шәһәрә јеритдик, Али Советдә исә буннада әлигәдар иһәт тәләб едәјә заман Горбачов мәсулијјәтдән гачмышыды. Јалны гошунлары јеридәнләр иһәт вериләр".

Јанварын 15-дә сәһәрдән Бакыда шәјнәләр кәлиб доланыр: Бакыда торпаг арылыб, бир нечә јашајыш биһасы торпагын алтына кәдиб. Кими пнаныр, кими пнанмыр. Шәјнәләрин мејдан суладыгы бир вайтда Азәринформун верлији мәлуMAT. Јанварын 15-дә сәһәр тәздән Бакыда фачнә биш вермишди. Јер сүрүшмәси нәтичәсиндә Гырмызы Бајраг орденли Хәзәр Донанмасы баш бизисынын бир сыра биһалары торпага көмүлүб. 22 нәфәр Хәзәр дәннчиси диридири торпагын алтында галыб. Хиласетмә ишләри көрүлүр.

20 январы торәдән ... информация

Бакы шәһәриндә ермәниләрә гаршы талан, оғурлуғ, зоракы һәрәкәтләр давам етдирилди.

Республика пайтахтынын идарә вә мүәссисәләриндә АХЧ фәаллары "мүдәлифә комитәләри" јаратмаг, "халг дружиналарына" көнүлләр јазыб кәләчәкдә онлары ДГМВ-јә көндәрмәк, еләчә дә силәһ

үчүн вәсант топламағ үчүн иш апарырлар. Шәһәрин бәзи сәнјә мүәссисәләриндә силәһ бурахмагын мүмкүн олуб-олмадыгы нәзәрдән кечирилди. "Азалдыг" гәзетиндә дәрч олунмуш силәһланмағ вә өзүнүмүдәлифә дәстәләринә јазылмағ чағырышынын гә"сири илә мүдәлифә авданлыгы бурахан "Искра" заводунда АХЧ фәалларынын вә завод әмәк коллективни шурасынын јығынчагы кечирилди, гәрәри алыныр ки, силәһ бурахмаға башласындар.

Јерли әһалинин һәрбииләрлә тоғгушмасы һаллары чоһалыр.

Бәзән агрессив овгатлы күтлә гошун нардилларыны мүһиспрәјә алыб тәһтир еди. Зибит вә әскәрләри һәдәләјирләр ки, онлары фишист-чәсинә рәфтар едәчәкләр. АХЧ үзләриндән биринин башчылығ етдији 35 нәфәрлик дәстә С.М.Киров адына һәрби-дәниз командирләри мәк-тәбинә кәлиб тәчили онлары ермәниләри ишдән чыхартмағ вә онлары тәһвил вермәк ултиматуму прәли сүрүр. Әкс һалда мәктәбин бүтүн коммунистия вәситәләрини сырдан чыхарачагларыны вә мәктәбә силәһли басгын едәчәкләринин билдириләр.

Чәлилабад рајонунда чамат 100 метрлик МТГ сәһәсини вә 300 метрлик сигнализасия системини сәқүб.

АХЧ Пушкин рајон шәбәсинин нүмәјәндәләри јерли радио гов-шагы илә чыхыш едәрәк әһалини ДГМВ-нин Шуша рајонуна көндәрмәк үчүн көнүллүләр дәстәси јаратмаға чағырылды.

Силјан шәһәриндәки минтигдә АХЧ рајон шәбәсинин башчылары фөвгәл'идә вәзијјәт вә үмуми сәфәрбәрлик елан едиләр.

16 январ

Ермәниләр мин нәфәр силәһли дәстә илә Кәрки кечиднә һүчүм едиләр.Евләр јандырылыб. Онлары гаршысыны сәһәр саат 4-дән ахшыма гәдәр чәми 19 көнд адымы. 3 нәфәр РДИШ әмәкдшы вә 6 һәрби сәхлајыб. Көмәјә кәлән олмајыб. Кәнди тәрк етмәјә мәчбур олулар.

20 январы торәдән ... информация

АХЧ Низами рајон шәбәси ЕНМ заводунда одлу силәһ истеһсалы имкәнларыны нәзәрдән кечирди.

Күтләви иштишлар давам еди. 11 нәфәр өлдүрүлүб, 29 талан, 2 јангын олуб.

Бакы шәһәр Нәриманов рајон ДИШ-и таланларда иштирак етмиш 31 нәфәр иштуб. Тәкчә ермәниләрә гаршы дејил, һәм дә азәрбајҗанлылар гаршы ганунсуз һәрәкәтләрә јол верилди.

Көнчәдә АХЧ тәрәфдарлары һәрби техника бошладыларкән дејүш сурсаты олмајан 4 танк әлә кечириләр.

Чәбрајыл рајонунда ИИР сәрһәндәки 100 метрлик МТГ сәһәси дағдыдылыб.

17 январ

Һәмши күн А әрбајҗан КП МК-нын I катиби Ә.Вәлиров мәркәзи вә республика күтләви информация вәситәләри әмәкдшларынын

бир группу илэ корушмүшдүр. Корүшдө билдиримшидир ки, илкин мөлүматта көрө январын 17-дөк 49 нәфәр һәлак олмуш. 17-дө күн әршиндә 64 таланчылыг факты гејд едилмишдир. Шәһәрдән дөнгө јолу илэ 7192 ермәни апарылмышдыр. Дејилмишдир ки, таланчылыглы вә гулдурулглы мәш-ул олан 30 нәфәрдән ибарәт дәстә тутулмушдур.

17 январ тарихи сәһәтәрдән:

Азәрбајчан КП Мәркәли Комитәсиндән
Азәрбајчан ССР Али Советиндән
Азәрбајчан ССР Назирләр Советиндән
Сон күнләр Бақы шәһәриндә, республиканын башга районларында баш вермиш һадисәләр нәтичәсиндә тәләфәт вәр.
Азәрбајчан КП МК, Азәрбајчан ССР Али Совети вә республика Назирләр Совети һәлак оланларын гоһумларына вә јакын адамларына башсағлыгы вәрирләр.
Зәрәрчәкәнләрә јардым көстәрмәк үчүн тәдбирләр корүлдүр.

20 январы төрөдән ... информация

Бақыда ермәниләрин мәнилләрини дағымтагда давам едирләр. 6 мејит тапылыб.

АХЧ Масаллы район шәбәсинин нүмәјәндәләри миллис вә прокурорлуг ишчиләриндән силаһ алмаг үчүн пул тәләб едилбәр.

Учар стансијасында јерли сәкинләр ичәрисиндә ССРИ ДИН-тин гошунлары олан гатары дајандырыблар.

Бақынын Ленин районунда шәһәрә гошун јеридилмәсин дејә јолу кәсипләр.Тбилиси проспекти бағланыб.

Газымәммәд шәһәриндә ЗТР-ләр әлә кечирилиб.

Бақыја кедән һәрби ешалон Ханларда дајандырылыб.

Дөвәчиндә гатарлары сахлајыб һәрби хидмәтчиләрин олуб-олмадыгыны јохлајыблар.

Чулфа халг чәбһәчиләри ССРИ ДТК сәрһәд гошунларынын ики һәрби хидмәтчисини Киров көтүрүбләр ки, силаһа дәјишсинләр.

18 январ

Һәммин күн вә январын 19-ди ермәниләр арамсыз олираг Сәдәрәјә һүчүм едилбәр. Гыса мүддәт әршиндә көнддән 7-8 миң адам – гадынлар, гочалар, ушаглар чыхарылыб.

Бүтүн Нахчыван ајага дуруб вә дөф едиб дүшмәни ...

Дөјүшләрдә 8 нәфәр шәһид олуб.

Јанварын 18-дә саат 9-30-да Ә.Вәзиров АХЧ үзләри илэ корүшүндә оғлунун чанына инд ичиб билдирир ки, Бақыда фөвгәл'идә вәзијәт тәтбиғ едилмәјәчәк. Ахшам телевизия илэ дәјирмин стол архасында чыхыш едән Михајлов, Киренко, Ә.Дашдәмирин вә М.Мәмәдов халгы инандырмаға чалышырлар ки, Бақыда фөвгәл'идә вә-

зијәт тәтбиғ едилмәјәчәк вә белә бир тәдбир үмүмијәтлә нәзәрдә тутулмајыб. Ј.Примаков да корүшләриндә фөвгәл'идә вәзијәтин тәтбиғинә еhtiјач олмадыгыны билдирир. Бу вәхт ДТК-нын дивизијасынын вә десант һиссәләринин Бақыја атылмасы баша чатмагда иди.(Биринчи һиссә январын 12-дә көтирилмишди).

20 январы төрөдән ... информация

АКП МК гаршысында митинг кечирилиб.

Т ә л ә б: республика рәһбәрлијинин истеғасы.

Нахчыван шәһәринин 20 км-дәки Чәһри гәсәбәсиндә һһМ радиотехника баталјонуна һүчүм едилиб.

19 январ

Бу күн Сов.ИКП МК, ССРИ Али Советинин Рәјисәт һејәти вә ССРИ Назирләр Совети Азәрбајчан вә Ермәнистан халгларына мүрачнәт гәбул етмишләр. Мүрачнәтдә азәрбајчанлылары вә ермәниләрә ағылын сәсинә гулаг асмаға, екстремизмә гаршы барышмаз олмаға чағырыш вәр.

Сәһәрдән бәзи һәрби һиссәләрин гаршысындагы пикетчиләр һиссәләрә машынларын кириб-чыкмасынын гаршысыны алыр. МК-нын бинасы гаршысында бир нечә күн әввәл башламыш митингләр арамсыз давам едир. Азәрбајчан КП МК-нын I катиби вәлифәсинә һәсән һәсәновун һәмизәдлийи прәли сүрүлдүр.

Һәрбчиләрин Бақыдан көчүрүлмәси һагда сөз-сәһбәт кәлир.

НАХЧЫВАН МССР-ДӘ ЈАРАНМЫШ
ИЧТИМАИ-СИАСИ ВӘЗИЈӘТ ҺАҒЫНДА
Нахчыван Мухтар Совет Соснашест
Республикасы Али Советинин
г а р а р ы

ССРИ Әсас ганунунун 81-чи маддәсинә әсасән Азәрбајчан ССР, о чүмләдән онун тәркиб һиссәси олан Нахчыван МССР суверенлији вә әрзи бүтөвлүјү мүдәфиә едилмәдијиндән:

Азәрбајчан ССР вә Нахчыван МССР али ганунверичи органиларынын иттиғат органиларына дөфәләрлә едилән мүрачнәти нәтичәси галдығындан:

Ермәнистан ССР тәрәфиндән едилән тәчәвүз нәтичәсиндә мухтар республиканын әрзи бүтөвлүјү вә вәтәндашларын һәјәти тәһләкә гаршысында галдығындан:

Түркия вә Азәрбајчан ССР, Ермәнистан ССР, Күрчүстан ССР архасында РСФСР-ин иштиракы илэ бағланын Гарс мүғавиләсинин кубуд сурәтдә позулдундан:

Нахчыван МССР Али Советинин фөвгәл'дә сессиясы г ь р а р а
а л ы р:

1. Нахчыван МССР ССРИ төркибиндән чыхараг өзүну мүстәгил
республика е'лан едир.

2. Гарс мүгавиләсинин шәртләринә уйгун олараг Нахчыван рес-
публикасынын әрзили бүтөөлүүнү горууаг вә күтләви инсан гырғы-
нынын гаршысыны алмаг мәгсәдилә Түркия Республикасына
мүрачәт едилсин.

3. Јаринмыш вәзијјәтлә әлағәдар олараг Бирләшмиш Милләтләр
Тәшкилатына, Иран Ислам Республикасына вә дүнианын бүтүн дөв-
ләтләринә көмәк мәгсәдилә мүрачәт олунсун.

4. Нахчыван Республикасы әрлисиндә олан совет гошун Инсәә-
ләри республикадан чыхарылсын.

5. ССРИ Али Советиндән тәләб едилсин ки, Нахчыван Республи-
касына едилән тәчавүә сән гојулсын.

6. Гәррр Азәрбајҗан ССР вә ССРИ дәвләтләринин нәзәринә чат-
дырылсын.

Нахчыван МССР Али Совети Рәјисәт һејәтинин едир
С Әлҗиса
Нахчыван МССР Али Совети Рәјисәт һејәтинин катибин
К.Хәлилов

Нахчыван шәһәри, 19 январ 1990-чы ил.

Јанварын 19-у ашхам телестудиянын һејәтиндә дә митинг олуб.

Саат 19-25 дәгигәдә телевизијанын енержи блокунун партладыл-
масы вә верилшләрин дәјандырылмасы әслиндә чох шәјдән хәбәр
верилди.

Тәхминән саат 19-да нөвбәтчи енеркетикләр Романов вә һүсәјновун
отынына 4-5 нәфәр нәмә'лум адам кәлиб вә белә суаллар вермәјә биш-
ләйиблар: Тәһһизатын әсас кабелли һаридыдыр? Гәзи системни јохдуруму?
Дизел мүһәрикләринин енержи гурғусунун өзәзинә гошмаг мүм-
күндүрүмү? вә с. Сонра "нәмә'лум адамларын" әмри илә енержи блокунун
кирәчәјиндә дәјинмыш әскәрләр Романов вә һүсәјнову телевизијанын
грим отынына апарырлар. 25-30 дәгигәдән сонра исе енеркетикләр гу-
лабгытырычы партлағыш сәси ешдириләр. һәрбчиләр енеркетикләрә
нарајит олманангы әмр едирләр вә онлара дүзүнү дејирләр. Сонра һәр
икисинә биша салырлар ки, "онларын тәһлүкәсизлији үчүн" һәрби пил-
тар кејмәлидириләр вә сонра долаји јолла һасардан Али Советин бина-
сына апарырлар. Онлар вә бинаны горујан миллисләрә билдириләр ки,
һәрбчи дејилләр, һәрби пилтары зорла кејиндириблар. Мүбһисә нә-
тичәсиндә енеркетикләр јерли миллисә тәһвил верилиблар.

19-дан 20-нә кечән кечә тәхминән 24 ридәләриндә шәһәрә кәлән
автомобил јолларындан рус гошунлар баррикадаларда дуран си-

лаһсыз адамлары гыра-гыра мәркәзә сары прәдиләјирдиләр. һәмни
кечә Бакынын мүхтәлиф рјонларында гоҗалар, гадынлар, ушаглар
гәтлә јетирилмишди. Нәтичәдә 121 нәфәр һәлак олмуш, 700-дән
артыг адам јараланмышдыр. Сонракы күнләр дә дахил олмигла һә-
лак оланларын 122-си киши, биш гадын, дәрәд ушаг олуб.

Шәһидләрин милли төркиби беләдир - 117 азәрбајҗанли, 3 јә-
һуди, 3 татар, 6 рус. һәлак оланларын арасында 4 милли ишчиси, 1
һәким, 12 тәләбә, 1 аспирант, 3 елимләр доктору олуб. Гејдә алынан
700 -дән чох јараланын 25- и гадын, 20-си ушаглар.

20 январы төрәдән ... информация

Бакыда шәһәрә кирән јоллар бағланыб, 7 һәрби гуллуғчу киров
көтүрүлүб. Шәһәрин мүхтәлиф јерләриндә машынар шүтүјүр, на-
мә'лум адамлар әһалинин күчәјә чыкман, гошуну шәһәрә бурхман-
манга чағырырлар.

Дејтәнтан Шмидт адына заводун јанында сојуг силаһ пайланар.
Әһли таксомотор паркынын диспетчер хидмәти әлә кеңирлиб.
АХЧ-нин нүмјәндәләри радиорабита илә Н.Пәнаһовдан (диспетчер
хидмәтинин мәркәзи пултундан) Бакынын күчәләринин бағламаг
бирәдә көстәришләр алырлар.

Көнчә митингиндә тәләб олунуб ки, республика рәһбәрлији исе-
тәһверсин, ермәниләр Азәрбајҗандан чыхарылсын.

Јардымлыда, ИИР-лә сәрһәдә МТГ дағыдылыб, күтләви сурәтдә
сәрһәди кеңирләр.

Губа рјонунда Самурчј көрпүсүнү бағлајыблар ки, гошунлар
Бакыја кедә билмәсин.

Астара вә Масаллы рјонларында дәстә-дәстә сәрһәди кеңирләр.

Көјҗәј шәһәриндә митинг олуб, тәләб едиблар ки, республика
рәһбәрлији исетәһверсин.

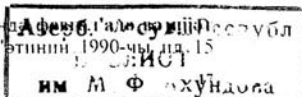
20 Јанвар

Бакы шәһәриндә фөвгәл'дә вәзијәт тәтбиғ олунмасы һаггында
ССРИ Али Совети Рәјисәт һејәтинин 19 январ тарихли фәрманы
исә јанварын 20-дә сәһәр саат 6-дан зирәһли машынлардан халға
е'лан едилди.

Фәрманда дејилр:

— Бакы шәһәриндә вәзијәтин кәскин сурәтдә көркинләшмәси,
чинәјәткар екстремист гүввәләрин күтләви иштишашлар тәшкил едә-
рәк, гануни фәлијјәт көстәрән дәвләт органларыны һакимиятләдән
зоракылыгла уаглашдырмаг чәһдләри илә әләғәдәр вә вәтәндашлары
нын мүдафиәси вә тәһлүкәсизлији һаминә ССРИ Али Советинин
Рәјисәт һејәти ССРИ Конституциясынын 119-чу маддәсинин 14-чү
бәндини әсас тутараг г ь р а р а а л ы р:

1990-чы ил январын 20-дән Бакы шәһәриндә фөвгәл'дә сессия
е'лан едәрәк, ССРИ Али Совети Рәјисәт һејәтинин 1990-чы ил 15

январ тарихли фәрманынын гүввәси онун әргәзинә шамил олунсун.

ССРИ Али Советинин сәдри
М. Горбачов

Бақыда фөвгәл'әдә вәзијәт тәтбиғ олунмасы һаггында фәрманла бирликдә фөвгәл'әдә вәзијәт рајонунун коменданты генерал-лейтенант Дубинякын I нөмрәли әмри дә е'лан едиллирди.

Әмрдә дејиллирди ки, вәтәндашларын тәлүкәсәлдијинин гору-масы, мүәссәләрин иш режиминин сахланмасы, күтләви иштишаш-ларын олмамысы үчүн январын 20-дән комендант сааты е'лан едиллир. Комендант саатынын мүддәти 23-дән сәһәр саат 6-дәкдир.

Әмрдә һәмчинин Бақы шәһәринин рајонларынын комендантлары е'лан едиллир, фөвгәл'әдә вәзијәт режиминин сәрт гануилары әһалијә илә олунур. Комендант әһалиин ағыл-камала сөсләјир.

Фақиадән дөрд ил ярым сәрир исе ...

Сабиг ССРИ президенти Михаил Горбачов 1990-чы ил январын 20-дә Бақыја гошун јеридилмәси барәсиндә фәрман имзаламасыны е'тираф етмишдир.

Сабиг президнт 1994-чү ил июлун 6-да өз фондунун бинасында кечирдији мәтбуат конфрансында бир журналистин бу мәсәлә илә бағлы суалына чаваб верәркән билдирмишдир ки, Бақыја гошун јеридилмәси Азәрбајҗанда партија вә дәвләт мәнәфеләрини мүдафиә етмәк мәгсәди күдүрдү. Михаил Горбачов бу фәрманын имзаланма-сыны радикал аددым кими гүмәтләндирмишдир.

Хатырладаг ки, сабиг ССРИ президенти Ганлы январ фачиәсиндә өз мәсулијәтинин индијәдәк инкар едирди.

Бир дә ...

1990-чы илдә Бақы гырынына шәхсән гол чәкмиш Горбачов һәм-нин ил Бејнәлхалг Нобел Сүлһ мүкифаты лауреаты адына лајиг көрүлдү.

Ән нәһајәт, кунаныны Түркиядә бојнуна алды ...

1995-чи илин апрел айында исе Түркиядә сәфәрдә олан Михаил Горбачов Истанбул вә Анкара шәһәрләриндә көрүшләр кечирмиш, мүһазирәләр охумушдур; онун шәрәфинә жијәфәтләр верилмишдир. Апрельин 27-дә Анкараја јола дүшмәздән әввәл Истанбулун мәшһур Чыраған сарајында шәрәфинә верилән жијәфәтдә чыхыш едән Гор-бачов өз сјајаси биографиясынын бә'ш мәгамларыни тохунуб, Јел-теин вә Јириневски һаггында фикирләрини сөjlәјиб, Русия-Түркия мәнасибәтләрини тәһлил едиб.

Жириневскини "су үзәриндә көпүк" адландыран Горбачов онун һеч вахт һәгиги рус лидери сөвијәсинә галха билмәјәчәјини сөjlәјиб.

1990-чы илдә 20 январ гырынындан бәһс едән кечмиш президент "Бақыда фөвгәл'әдә вәзијәт е'лан етмәк вә ораја тошун кондәрмәк

мәлим сјајас һәјагымыш ән бојук сәһви иди"- дејәрәк өз кунаныны ачгилән шәкилдә е'тираф едиб.

АЗӘРБАЈҢАН ССР

АЛИ СОВЕТИ РӘЈАСӘТ НҒЛӘТИНИН СӘДРИ

ЕЛМИРА ГАФАРОВАНИН

20 январ 1990-чы ил тарих и

БӘЈАНАТЫ

Азәрбајҗан ССР суверенлијинин кобуд сурәтдә позулмасы, ССРИ Али Советинин Рәјасәт һеј'әти тәрәфиндән республиканын пајтахты Бақы шәһәриндә фөвгәл'әдә вәзијәт е'лан едилмәси илә әләгәдир олариг Азәрбајҗан халгы, республиканын бүтүн вәтәндашлары адындан гәти е'тиразиымы билдирирәм.

Фөвгәл'әдә вәзијәт е'лан етмәк үчүн ағыр дојуш техникасындан вә автомат силәһлардан истифадә олунмада динч әһалијә гаршы амансыз тәдбирләр көрүлүшдүр. Бу исе чохла инсан тәләфатына кәтириб чыхармышдыр.

Һәлак оланлар арасында кәнчләр, гадынлар, гочлар, ушаглар да вардыр.

Там мәсулијәт һисси илә билдирмәк истәјирәм ки, Азәрбајҗан ССР или дәвләт һакимлијәти, инзибати органлары Бақы шәһәриндә фөвгәл'әдә вәзијәт тәтбиғ едилмәси барәдә гәрар гәбул етмәмиш-ләр. ССРИ Али Советинин Рәјасәт һеј'әти тәрәфиндән белә бир гәр-арын гәбул олунмасына дигр разылыг вермәмишләр.

Төкүлән ган үчүн бүтүн мәсулијәт бу гәрары гәбул етмиш вә бил-ләвәситә онун ичрасыны тәмин етмиш ССРИ органларынын үзәри-нә дүшүр.

Азәрбајҗан халгы өзүнүн оғлан вә гызларынын бу чүр фачиәли сурәтдә һәлак олмасыны һеч кәсә бағышламајачагдыр.

Јанварын 20-дә саат 3-дә һәрби илгәләринин Бақыдан күтләви сурәтдә чыхарылмасына башланыр. һәмнин күндән АХЧ лидерләрини күтләви сурәтдә һәбс едилмәси кампаниясы кенишләнир. АХЧ гәрәкһи дағыдылыр. Халг чәһәсинин тәшәббүсү илә күтләви тәтилләр башланыр. Бақыда вә республиканын рајонларында мүәс-сәләрин 80 %-и ишләмир.

Һәмнин күн Азәрбајҗан КП МК бүросунун ичласында республика-дакы сон һидисәләрлә бағлы мәсәләләр мүәкирә едилмишдир. Ә.Вәзировун Азәрбајҗан КП МК-нын I катибни вә ифрасиндән ағад едилмәси илә әләгәдир олариг рәһбәрлик республика Назирләр Со-ветинин сәдри А.Мүтәllibови вә Азәрбајҗан КП МК-нын II катибни

В.Полјничкоја һөвәлә едилмишдир. Ичләсдә Азәрбајҗанда 3 күнлүк матәм е'лан едилмишдир.

Күн әриндә Азәрбајҗан радиосу Азәрбајҗан КП МК, Али Советин Рәјисәт һеј'әти вә Республика Назирләр Совети адындан алынған башсағлығыны вермишдир.

Бир кечәдә 121 адамы күлләләјән империя ордусунун көзү дойма-йбымыш дејесән ... январын 20-дә күн әриндә вә ахшам 5 адам шәһид олуб. һәмидов Низәт күндүз сәит 12-дә, Мурадов Мелһан сәит 15-дә, Семјонов Александр сәит 20-дә, Јефимичев Борис 23-дә, Ризев Азад исә тәхминән кечә сәит 24 ридәләриндә күлләләниб.

21 јанвар

Республика Али Совети депутатларынын үчдә бир һиссәсинин тәшәббүсү илә чығарылмыш Азәрбајҗан ССР Али Советинин фөвгәл'адә сессиясы ишә башлајыб. Сессияда Азәрбајҗан ССР-дән сечилмиш ССРИ халг депутатлары, Азәрбајҗан Халг Чөбһәсинин вә башга гејри-формал тәшкилатларынын нүмәјәндәләри иштирак едибләр.

Сессияны Азәрбајҗан ССР Али Совети Рәјисәт һеј'әтинин сәдри Е.М.Гафиров ачыб.

Депутатлар 1990-чы ил январын 19-21-дә Бақыда фиғнәли һадисәләр заманы һәлак оланларын хәтирәсини бир дәгигәлик сүкутла јид едибләр.

Сессиянын ишәғдыдакы күндәлиј тәсдиг едилиб:

1. Сессиянын ишинин сәләһијјәтли олмасы һағында;

2. ССРИ Дахили Ишләр Назирлији дахили гошунларынын, ССРИ Мүдафиә Назирлијинин вә Дөвләт Тәһлүкәсизлији Комитәсинин һәрби һиссәләринин 1990-чы ил январын 19-да башланмыш һадисәләрин кедишиндә Бақынын динч әһалисинә гаршы гануна зидд әмәлләри һағында;

3. Бақы шәһәринә гошунлар јеридилмәси илә бағлы фиғнәли һадисәләрин төрәдилмәси шәриғтинин вә сәбәбләринин тәһгиг етмәк үчүн депутат комиссиясы јарадылмасы һағында;

4. ССРИ халгларына, дунјанын бүтүн халгларына вә парламентләринә мүрачнәт һағында;

5. Бақыда фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан едилмәси һағында ССРИ Али Совети Рәјисәт һеј'әти фәрманынын ичрасынын дајандырылмасы вә гошунларынын шәһәрдән дәрһал чығарылмасы барәсиндә.

Депутатлар Азәрбајҗан ССР Али Совети фөвгәл'адә сессиясынын ишинин сәләһијјәтли олдуғуну гәбул едибләр.

Сессия Бақыда фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан едилмәси һағында ССРИ Али Совети Рәјисәт һеј'әти фәрманынын ичрасынын дајан-

дырылмасы барәсиндә гәрар гәбул едиб вә гошунларынын шәһәрдән чығарылмасы тәләбинн прәли сүрүб.

1990-чы ил январын 19-да башланан вә динч әһали арасында хәлил ишләр Назирлији дахили гошунларынын, ССРИ Мүдафиә Назирлијинин вә Дөвләт Тәһлүкәсизлији Комитәсинин һәрби һиссәләринин гануна зидд әмәлләри һағында гәрар гәбул едилди.

Бақыја гошун јеридилмәси илә бағлы фиғнәли һадисәләрин төрәнмә шәриғтинин вә сәбәбләринин тәһгиг етмәк үчүн депутат комиссиясы јарадылди.

Депутатлар совет халгына, дунјанын бүтүн халгларына вә парламентләринә мүрачнәт едибләр.

Сессия Бақы шәһәринин русдилли әһалисинин ССРИ халгларына, һәмчинин Бақы шәһәринин русдилли әһалиси нүмәјәндәләринин — Азәрбајҗан Халг Чөбһәси үзвләри вә төрәфдарларынын республикадакы русдилли әһалијә мүрачнәтинин бәјәниб.

Бүтүн кечәни давам едән сессия өз ишини январын 22-дә сәһәр гуртарыб.

БАҚЫ ШӘҺӘРИНДӘ ФӨВГӘЛ'АДӘ ВӘЗИЈЈӘТИН
ЛӘҒВ ЕДИЛМӘСИ ҺАҒЫНДА

АЗӘРБАЈҢАН ССР АЛИ СОВЕТИНИН
Г Ә Р А Р Ы

Азәрбајҗан ССР Али Совети совет гошун һиссәләри вә бөлмәләринин јекәнә мәгсәдинн ССРИ Конституциясынын 81-чи маддәсинә ујғун оларак Дағлыг Гарабағ Мухтар Виләјәти әрзиисиндә вәзијјәти нормал һала салмагдан вә Азәрбајҗан ССР -ин суверен һүгүгларыны тәмин етмәкдән ибарәт олмали олдуғуну гејд едәрәк, ССРИ Мүдафиә Назирлији вә Дөвләт Тәһлүкәсизлији Комитәси гошунларынын республиканын пајтахты Бақы шәһәриндә динч әһалијә ганлы диван тутмасы, јүзләрлә адамын өлдүрүлмәси вә јараланмасы илә әлагәдар Азәрбајҗан халгынын гәзәб вә һидәјәтинн ифидә едәрәк, ССРИ-нин тәшкили һағында мүгәвиләнин шәртләринин вә ССРИ Конституциясынын кобуд сурәтдә позулдуғуну, суверен Азәрбајҗан Совет Сосиалист Республикасынын ризылығы олмадин Бақы шәһәриндә фөвгәл'адә вәзијјәт е'лан олунмасы вә бураја гошунлар јеридилмәси һағында гәрар гәбул етмиш ССРИ-нин һақимијјәт вә идарә органдлары төрәфиндән Азәрбајҗан ССР-ин суверен һүгүгларынын ачыг-ашкар тапдаландығыны тәсдиг едәрәк г ә р а р а л а ы р:

1. Бақыда фөвгәл'адә вәзијјәт һағында ССРИ Али Совети Рәјисәт һеј'әтинин 19 јанвар 1990-чы ил тарихли фәрманы Азәрбајҗан ССР-ин суверенлијинә гаршы тәчәвүз, бу фәрманын Бақы вә оғун әтрафинда күтләви гырғын сәбәб олмуш ичрасына сәрәнчәм вермиш ССРИ али һақимијјәт органдарынын вә али вәзифәли шәхс-

ләрин һәрәкәтләри исә Азәрбајҗан халгына ғаршы чинајәт кими гүј-мәтләндирилсин.

2. Бүтүн гошун һиссәләринини вә бөлмәләринини ән ғыса мүддәтдә республиканын пајтахты Бақы шәһәриндән чыхарылмасы тәләб едилсин.

3. ССРИ Конституциясынын 119-чу маддәсинин 14-чү бәндини кобуд сурәтдә позмагла Азәрбајҗан ССР-ин али һакимийәт органларынын ризылыгы олмадан гәбул едилдијинә көрә Азәрбајҗан ССР-ин суверенлији һагғында Конституция Гануунунун 6-чы маддәсинә әсәсән ССРИ Али Совети Рәјасәт һејәтинин Дағлыг Ғараба Мухтар Виләјәти вә Ермәннистанла ғошшу районларын сөрһәд зоналары истисна олмагла, Бақы шәһәриндә вә Азәрбајҗан ССР-ин диқарә районларында фөвгәл'идә вәзијјәт е'лан едилмәси барәдә 15 вә 19 январ 1990-чы ил тарихли фәрманларынын ичрасы дајындырылсын.

4. ССРИ Али Советинин Рәјасәт һејәтиндән Бақы шәһәриндә вә республиканын районларында фөвгәл'идә вәзијјәт е'лан едилмәси һагғында 1990-чы ил 19 январ тарихли фәрманын дәрһал ләғв олунмасы тәләб едилсин. Бақы шәһәриндән вә һәммин районлардан орду һиссәләринини вә һәрби техниканын чыхарылмасы бирәдә сәрәнчәм верилсин.

5. Бақы шәһәриндә вә Азәрбајҗанын диқарә районларында Азәрбајҗан ССР вәтәндашларына ғанлы диван тутулмасынын билаваситә тәшкилатчылары, мүғәссир оланлары ашқар етмәк үчүн ичтими тәшкилатларын нүмәјәндәләри дахил едилмәклә депутат комиссиясы јаридылсын.

6. Мүттәғиғ республикаларын Али Советләринә, дүнианын бүтүн демократик һөкумәтләринә белә бир чағырышла мүрәччәт едилсин ки, јүзләрлә адамдын һәлик олмасы илә нәтичләәнмиш вә бејнәхалғ һүғү нормаларына зидд олан бу ачы тәчавүз вә вәһишлик һәрәкәтләрини пилсәсинләр.

7. Әкәр иттиғиғ органларындан мүсбәт чағиб алынмасы фөвгәл'идә сессия өз ишини дивам етдирсин. ССРИ вә Азәрбајҗан ССР арасындакы иттиғиғ мүнәсибәтләринини сахланмасынын мәгсәдәү јуғлуғу һагғында мәсәләнини мүдиқирәсинә башласын.

Азәрбајҗан ССР Али Совети
Рәјасәт һејәтинин сәдри *Е. Ғаһарова*,
Азәрбајҗан ССР Али Совети
Рәјасәт һејәтинин кәттиби *Р. Ғәлијев*.

Бақы шәһәри, 22 январ 1990-чы ил.

Бу күндән АХЧ-нин чағырышы илә кечирилән партија ичласларында партбилетләр күтләви сурәтдә тәһвил верилди.

Јанварын 21-дә Еминов Вәғадир тәхминән күндүз саит бир радәләриндә Гәдирли адына хәстәханаја кедиб јаралылары ған вериб.

Хәстәханадан чыхыб "Олимп" мағазасына тәрәф дүшәркән јағы күлләсинә туш кәлиб.

"Азатлыг" радиостанциясы: 21 январ

Ғызыл Ордунун Бақыда төрәтдији чинајәтләр Түркиядә сәрт ре-акцияји сәбәб олмуш, өлкәнин һәр јериндә митинг вә нүмәјишләр кечирилмишдир вә кечирилир. Мәсчидләрдә моңәләр охунур, дуалар едилир.

Анкара, Истанбул, Ғарс, Архылыг, Ғәһрәмән Маршш вә башга шәһәрләрдә кечирилән митинг вә нүмәјишләрдә Совет Иттиғиғынын бу мәғсәдини мүдәфиә едән Бирләшмиш Штатлар пилсәмишдир.

Кәјсери шәһәриндә кечирилән митингдә 40 миң адам иштирак етмишдир. Бу митингдә Түркия вә Азәрбајҗан байрағлары гоша далғаланмышдыр.

Түркия ДИН ишләр идарәси рәһбәрлијинин Азәрбајҗандакы ғанлы һадисәләрлә әлағәдир һазырладыгы јазылы бәјнанаты бүтүн мәсчидләрдә охунмушдур.

Ираның милли тәһлүкәсизлик шурасы Тегранда Азәрбајҗандакы вәзијјәтлә әлағәдир јығынчаг кечирмишдир. Иран Ислам Республикасынын чап етдији бәјнантда Азәрбајҗандакы проблемләри динч васитәләрлә һәлл етмәјә вә халға ғаршы зоракылығы дајындырмага чағырылмышдыр. Иран парламентинин 160-дан чох үлвү Ғорбачовун силәһли тәчавүзүнү пилсәмишдир.

Ираның дини лидери Ајәтулла Әли Хаменеји демшидр ки, баш верән һадисәләрин әсис сәбәби һеч дә милли земиндә дејил. 70 илдән бәри Шимали Азәрбајҗанда јашајан мүсәلمان ғардашларымызын дини әлләриндән алыныб. Инди исә халғ өзүнә Ғајыдыр. Бу да сөзсүз ки, руслары кош кәлмәз.

22 январ

Күнаһсыз гурбанларын дәғни ... Бир милјондан чох адам Дағүстү парка, шәһидләрлә сон көрүшә кәлиб. һәммин күн шәһәрини һеч бир јериндә пикет кечирилмир. Дәғни мәрәсимләриндә "Ғорбачов, әл-ләрини ғанлыдыр", "Чәлладлары ар олсын", "Ғорбачов чәлладыр" сөзләри јазылымыш шүарлар апарылыр. "Азатлыг" мејданында шәһидләрлә вида мәрәсими кечирилир. Матәм митинги олур. Шәһәр башдан-ајага ғара кејиб, Ушағлы- бөјүклү һамы ағлајыр. Кәмпиләрин арамсыз фити матәм мәрәсимиңә хүсуси һүзнлүк кәтирир. Матәм маршы "Азатлыг" мејданындан Дағүстү парка гәдәр узаныр. һәммин күн 48 шәһид дәғни едилир.

Санки империя әскәрләри анд ичбмишләр ки, шәһидләрин дәғни күнү-јанварын 22-дә күчәдәкиләрә јох, мәнииләрә атәш ач-

сынлар. Кими тутду-тутду. һәмнин күн саат 17-25 дәгигәдә Биләчәри шосеси илә кедән иреһли машинлардан вә танклардан бурадыкы биналар аташә тутулмуш, мәтбәхдә хәрәк һазырлајан 77 јашлы Сүрејја Бабијева алдыны јирадан јериндәчә һәләк олмушдур.

Азәршиформун рәси мәбәри

Дағлыг Гарабаг Вилајәт Партија Комитәсинин вә виләјәт ичранијә комитәсинин биналары үзәриндә јенидән Азәрбајҗан ССР-ин Дөвләт бајрағы галдырылмышдыр.

“Советакан Карабах” гәзәти Азәрбајҗан КП виләјәт комитәсинин вә виләјәт ичранијә комитәсинин органы кими чыхмышдыр.

Јанварын 22-дә Азәрбајҗан халгынын досту, газах шаһри-Олжис Сүлејменов дәрдинизә шәрик чыхмаг үчүн Бақыја кәлиб. Олжис Сүлејменов мүхбирләрә билдириб ки, Бақыда биш верән һидисәләрдән јанварын 21-дә хәбәр тутдум. Јанварын 22-дән Бақыдајам. Санки гәм вә үмидсизлик дәнизинә гәрг олмушам. Бәли, бу гәмли, фиғнәли күнләрдә Бақынын күчәләриндә чох һаһаг ган ахыдылыб. Мән мүһарибә аловларына бүрүнмүш Әфғаныстан, Ливан, Ефиопија, Ан-гола, Мозамбик кими өлкәләрдә чох олмушам. Лакин һеч вахт ағлыма кәлмәзди ки, бизин өлкәмиздә дә белә ола биләр. Фикирләшмәздин ки, Бақыда мейманхана нөмрәсиндә јатдығын вахт күл-лә сәсләри ешидәчәјәм, шәһәрин күчәләри илә кедәндә кешикчи әскәрләр мәнни сахлајыб мүһарибә дөврүнүн гәјдә-ғанунлары илә јохлајачағлар. Бәли, гошун шәһәрдәдир. Илк дөфә көрүрәм ки, орду совет шәһәриндә силаһ ишләдир. Әлбәттә, бу һидисәләр диггәтлә арашдырылачаг, күһаһкарлар өз чәзиларыны алачағлар.

Британијанын “Гардиан” гәзәти јанварын 22-дә Азәрбајҗанда биш верән һидисәләрлә бағлы шәриндә јазыр:

— Кремлин көстәриши илә јанварын 19-да Гызыл Ордунун Бақыја кирмәси бәһранлы вәзијәтти сакиләшдирмәк әвәзинә ону даһа дә көркинләшдирмишдир. Москва силаһлы гүввәләрдән истифадә едилмәси сәбәбләрини көстәрәкән биринчи олараг Азәрбајҗан ермәни мүнәшигәсинин адыны чөкмишдир. Белә исә ики илдир Дағлыг Гарабаг вә онун мәркәзи Степанакерт “јаныр”. Гызыл Оруду өз күчүнү орада нијә көстәрмәк истәмир? Совет рәһбәри өз чыхышында көстәрир ки, куј Азәрбајҗанда Ислам Республикасы јаритмаг гәрәра алынмышдыр. Кујә чеврилш һазырланырмыш. Совет рәһбәри буну дәрәкән көрән әлиндә тутарлы әсасы вардырмы? Бу, ислам дүнјасына гаршы нөвбәти террордур. Совет партија вә дөвләт башчысы Горбачовун көстәриши илә һәјәти кечирилән бу һәрби әмәлијјаты әсәсиз бир горху вә сәксәкәннин нәтичәси кими јозмаг олар.

23 јаныр

Мүхтәлиф һәбсләр башланыр. Евләрдән һәр кечә сорһусуз суалсыз адамлар апарылыр. һәбс олунаиларын тәлеји һәфтәләрлә, һәгга ајларла доғма вә әзилләринә намәлүм галыр. Оләнләрин вә иткни душмәнләрин әзилләри арисында иттиһарә рист кәлишир. Мүәссәләрин 80-90 фаизги тәтил едир. Бақы өлу шәһәрә чеврилиб.

Бу күндән Али Советин депутат истинти комиссијасы ишә башлајыр.

Бу күн ики нәфәр шәһид олуб. Оручов Шәмсәддин балаларыны башына јығыб шәһидләр үчүн јис сахлајырды. Олу дә шәһид олды. Күндүз саат 14-10 дәгигәдә империја әскәринин атдығы күллә әввәл һәјәт јолдышынын әлине дәјиб кечди вә Шәмсәддиннин үрәјинә тохунуб дајанды.

Саат 16-да Бағыров Билолан Тбилиси проспектиндә күлләә ту-тулмуш, дөш гәфәсиндән вә гарын бошлуғундан јираланмышдыр. Јанварын 29-да, ад күнүндә вәфат етмишдир.

“Балтимор сит” гәзәти, 23 јанвар:

— Азәрбајҗан ССР Али Совети јанварын 21-дә гәрар вермишдир ки, Бақыја сохулан совет гошунлары тәчили шәһәрдән чыхарыл-мазса, республиканын Совет Иттифагындан ајрылмасы мәсәләси гојулачаг.

Али Совет кечә бојунча давам едән сессиясында Москванын Бақыда фөвгәләдә вәзијәт тәтбиғ етмәк гәрирынчи биртәрәфли олмасыны гәјд етмишдир. Кремлин куј “миләтчи үсјаны” јатырт-маг мәгсәдилә вердији гәрар конституцијаны кобуд сурәтдә позмаг, ејни заманда суверен республиканын һугуғларыны тиддимагдыр. Совет рәһбәри, көрүнүр, дилемма илә үләшмишдир. О ји гошун-ларын чыхарылмасы тәләбнини нәзәрә алмајарыг Азәрбајҗанын ССРИ-дән ајрылмасы үчүн референдум кечирилмәси фикрини гәбул едәчәк, ји да гошунлары орадан чыхарыраг һокумәтин Азәрбајҗан Халг Чәһәси тәрәфиндән кәбир едилмәси идеясы илә разылашамаг.

“Вашингтон пост” гәзәти исә 23 јанвар нөмрәсиндә јазырды:

— Азәрбајҗан ССР Али Советинин сессиясы Бақынын совет ор-дусу тәрәфиндән ишғал олунмасыны исләјәрәк бу һәрәкәтләри конституција јидд адландырмышдыр.

Ганунверичиләр белә гәрар гәбул етмишләр ки, совет ордусу 48 саат мүддәтиндә республика пајтахтыны тәрк етмәсә, Азәрбајҗанын Совет Иттифагынын тәркибиндән ајрылмасы үчүн референдум ке-чирилмәсинә башланачаг. Али Советин сәдри Елһири Гафиров: Кремлин бу һәрәкәтини Азәрбајҗан халгы әлејинә олан чинијә адландырмыш вә ордунун чыхарылмаға башланмасыны тәләб ет-

мишир. Сессия 226 депутатын топланмасынадөк тәхирә салынмышдыр.

Январын 22-дә исе халг орду тәрәфиндөн өлдүрүлән азәрбајчанлыларын күтләви дәфи олунымысы үчүн "Алдагы" медалына топлашмышды. Минләрлә адымын Коммунист Партиясы билетләрини јандырыдылары һагында да хәбәрләр алынмышдыр.

24 январ

Январын 24-25-дә Азәрбајчан КП МК-нын пленуму олмушдур. Пленуму Азәрбајчан КП МК-нын II катиб В.Полјаничко ачымышдыр. Республикада сјајис шәраит вә бәһридан чыхыш-јоллары һагында мәсәлә мұзакирә олунмушдур.

Ә.Вәлиров ишдә јол вердији вә республикада бәһри вәзијәтинә сәбәб олан чиди сәһвләрә көрә Азәрбајчан КП МК-нын I катиб вә МК үзлүјүндөн а кад едилмишир. Онуң фәлијјәтини јохламаг үчүн комиссия јаридылмышдыр.

А.Мүтәллибов кијли сәсвермә јолу илә Азәрбајчан КП МК-нын I катиб сечилмишир.

Примаков вә Киренко ичләсдә чыхыш етмишләр.

Январын 24-дә Бакы-Сумгајыт јолунун 22-чи километрлијиндә БМП јолун кәнарында дајанан "Жигули" машыныны әлиб кечмиш, һәмни һадисә заманы Азәрбајчан ЕА Хлор Үзви Синтез Институтунун беш әмәкдашындан икиси - кимја елмләри докторлары, профессорлар Светлана Мәммәдова вә Ибраһим Ибраһимов һәмни күн һәјәтлә видалашмышлар. Исмајил Мүрсәгулов исе һәлә јашајыр. О, бир аз сонра, февралын 3-дә көзләрини гапајачаг.

Кимја елмләри доктору, профессор Идрис Әһмәдов вә кимја елмләри һәмнәдди Парлаг Мүстафијева исе ағыр јараланмышлар.

О дөврдә полковник Фәтулла һүсејнов Сумгајыт милиц шәбәсини рәиси иди. һадисә һагында мәлүматы ешидән кими Дәрбәндә кедән һәрби машын карваныны һаглајыр. Полковник Петров билдирир ки, һадисәдән хәбәри јохдур. О, сүрүчләри јығыб онлары тәпинир вә һадисәни тәрәдән 568 нөмрәли БМП-нин сүрүчүсү, милијјәтчә татар олан Мүсинә дејир ки, мәсәләни белә гојмајачаг.

Гәрәбәдир ки, 3 күн сонра, январын 27-дә һадисә јеринни јакынлығында "мәсәләни белә гојмајачаг" Петровун мејиди тапылыб.

Ганлы јанвар фәчнәси илә бағлы илк мәһкәмәнин биринчи ичләсы исе августун 24-дә (1990) олды.

Истинат ишини чох усталгыла апаран капитан Мороз һадисәнин "гәсдән" едилдијини сүбүти јетридији бир заманда иш ондан алыныб баш ләјтенант Вәлијевә (сипы өзүмүздән олан билтәлар) верилир. Беләликлә, мәһкәмә сырави Мүсинә 6 ил иш кәсир, 130-дан артыг шәһид, 700 јаралы, бир мәһкәмә процесси вә 6 ил иш...

Көрән нә вәхтә Ганлы јанвар фәчнәсини бөјүк вә әдиләтли мәһкәмәси гурулачыгы?

25 январ

Ағаһүсејнов Нурәддин ахшам саат 19-да ишдән сәвә кәләркән Нефтчала Мәркәзи Универмагынын гәршысында өз машынында атәшә тутулмуш, һәмни күн хәстәханада вәфат етмишир.

26 январ

Бу күн Азәрбајчан ССР Али Совети Рәјасәт һејәтинин фәрманы илә һәсән Әлиз оғлу һәсәнов Азәрбајчан ССР Наһрләр Советинин сәдри сечилиб.

Һәмни күн Әбүлфәз Чәфәрөв Нефтчала рајон хәстәханасына атысынын јанына кәлмиш, кери гајыдардан күчәдә атәшә тутулмуш, алдыгы јарилардан вәфат етмишир.

Бакы фәчнәсиндән сонри Ләнкәрәнын дәли-долу чаванлары Истису мешәләрини өзләринә сығыначак едилбәр. О мәсәдлә ки, һадисәләр сәкисин, пешиманчылыг олмасин. Гудурган рус әскәрләринин күлләсинә туш кәлмәсинләр. Амма январын 26-сы саат 14-30 дәгигәдә "Ләнкәрән әмәлијјаты" да башлады. Јердән тинкарлар, көјдән вертолјотларла... Вертолјотлардан десант атыб 45-50 нәфәр снайфсыз адыма диван тутублар. Тәхминән 30 нәфәрин әл-голуну бағлајыб Ләнкарана, ордан да Бакыја кәтирибләр. Вертолјотла кәтириләркән јолда Абдуллајев Таријел мәфтилла боғулуб.

Һәмни күн саат 14 рәдәләриндә үч дост - Бәдәлов Рөвшән, Мәммәдов Шәһин вә Аллаһвердијев Рөвшән рајонун һафтомн- Киров кәндләри арысында атәшә тутулмуш. Бәдәлов Рөвшән вә Мәммәдов Шәһин вәһинчәсинә өлдүрүлдүкдән сонри мејидләри јандырылмышдыр.

Ләнкәрән шәһидләри 6 нәфәрдир.

27 январ

Азәрбајчан ССР Али Совети "Нахчыван МССР-дә ичтиман-сјајис вәзијәт һагында" Нахчыван МССР Али Советини 1990-чы ил 19 јанвар тарихли гәрарынын Азәрбајчан ССР Конституциясына үјүн олмамасы барәдә фәрман вермишир.

Фәрманда дејилир ки, Азәрбајчан ССР Али Совети Рәјасәт һејәти Нахчыван МССР-ин вәлид Азәрбајчан Совет Социалист Республикасынын арылмаз һиссәси олдуғуну гејд едәрәк, Нахчыван МССР Али Совети сессиясынын ССРІ тәркибиндән вә мұвафиг оларак Азәрбајчан ССР тәркибиндән чыхыг һагында гәрар қабул етмәклә өз сәләһијјәтләриндән кәнара чыхдығыны нәзәр адыраг, Азәр-

бийчян ССР Конституциясынын 70, 79-чу маддаларына 114-чү маддаларынын 4-чү бөдөнүнө өскөн 19 январь тарихли гэрар хугуги гүввәси олмийн гэрар һесап едилсин.

Һәмнин күн республика тәшкилат комитәсиниң үзләриндән бир групу Степанакертә көлмишдир. Тәшкилат Комитәсиниң үзләри вилайәт фөвгәл'идә вәзијјәт рәјону һәрби комендантлыгынын нүмәјәндәләри илә көрүшмүшләр. Дејилмишдир ки, вилайәтдә паспорт режиминиң жоһланымасы вә мухтар вилайәтиниң јашайыш мәнтәгәләриндә гејдијјаты олмайын шәхсләрин көчүрүдмәси иши бишланмишдыр. Вилайәт рәјонларынын 17 истигамәтиндә, һабелә Ағдам-Шуша истигамәтиндә автомобил јолларынын блокадасы ләғв едилмишдир. Сәһбәтдә фөвгәл'идә вәзијјәт рәјонунун коменданты Сифонов, тәшкилат комитәсиниң үзләри Полјиничко, Вәли Мәммәдов, Радајев иштирак етмишләр.

28 јанвар

Бу күн автобуслар Степанакертдән 45 маршрут үзрә вилайәтин өслиндә бүтүн јашайыш мәнтәгәләринә ишләмишдир. Дөмир јолу илә Степанакертә 40 вагоң мухтәлиф хилг тәсәррүфаты жүкләри кәтирмишләр.

29 јанвар

ДГМВ фөвгәл'идә вәзијјәт рәјонунун комендантлыгында Азәрбийчян КП МК-нын II катибин Полјиничко вә һәрби комендант Сифоновла Кәркичаһан гәсәбәсиниң нүмәјәндәләриниң көрүшү олмушдыр.

"Крисчян сәјис монитор" гәзети 29 январь тарихли нөмрәсиндә јаһырды:

— Бир Гәрб дипломатынын дејижинә көрә, марксизм-ленинизм нәзәријјәсиниң чәрчивәсиндә ишләјән совет рәһбәрлијјиниң етник группаларын муһабисәли арзуларыны баша дүшмәк сәһәсиндә һәлә дә прәлијә доғру иддым атылмимышдыр. Ленинизм нәзәријјәсинә көрә, етникләр гәјнајыб-ғарышарағ ортадан галхачағ, онун әвәзиндә јени фикирли бир нәсил әмәлә кәләһәк.

Корүндүҗү кими, етник группаларын бир һиссәдә гәјнајыб-ғарышарағ бәлә бир нәсия мејлана кәлмәди вә Дағлыг Гарабағ муһабисәсин дә дахит олмәгәлә ермәнидәрлә азәрбийчянылылар арасында көскин сәдләр мејлана чыхды. Вә бу сәдләри дә Горбичовун бишладыны ашкартығ ортаја чыхарды.

Дағлыг Гарабағда бу һадисәләр башиланаркән Москва көзләмә мөвгәјинә үстүлүк верди. һаббуки инди Бакыја көндәрилән Гызыл Орду о вахт Дағлыг Гарабаға көндәриямәли, көзәрмәјә баш-

лајан од јериндәчә сөндүрүлмәли инди. 1988-чи илин ијулунда мәркәзи һакимийјәт Дағлыг Гарабағда хуәсәи иларә комитәсини тәшкил етди. Бу комитә дә иш көрә билмәди, әксинә, рејонда вәзијјәти диха да исләшдирди. Орадан азәрбийчянылылар чыхарылды.

30 јанвар

Һәмнин күн гәзәтләрдә Азәрбийчян КП МК-нын, Азәрбийчян ССР Назирләр Советиниң вә АҺИШ-иниң республика тәһмәткешләринә вә әһалисинә мурачнәти чап олунуб.

Мурачнәтдә дејилр ки, дәрдиниз бөјүк, кәдәримиз һәдсиздир, ләкин һәјит давам едир. Буна көрә дә бүтүн јашайышлар һәмнинә, ушағлары, гадынлары, гочаларын, һәр бир әһлиниң рифаһы һәмнинә гәһәримизни бөҗүб шәһәр вә кәндләримиздә, бүтүн мүәссисәләримиздә нормал иш аһәнкини бәрпа етмәлијик.

Бу күн Бакыда вә республиканың бир чох шәһәр вә рәјонларында сәнајә вә кәнд тәсәррүфаты объектларыниң ејли һиссәси ишләмир, мәктәбләр фәалијјәт кәстәрмир. Милјонларла вәтәндашың раһатлығы позулуб.

Шүһнә јохдур ки, фәһиәли һадисәләрдә мүәссисәри оланлар мөһкәм чәзиләнчәғ, совет гошунлары тамамилә мувафиг сурәтдә мәс'улијјәт дашыјачылар.

Мурачнәтдә кәстәрилдији кими мүәссисәләрин чоху һәлә дә ишләмир, (Шәһидләрин гәрхына кими мүәссисәләрин 80 %-и ишә чыхмајачағ) Тарих тәкряри олунур. Бакынын бу күнләри нечә дә 1918-чи ил март гырғынларындан сонракы тәтилләрдә бәнзәјир.

"Матәм күнү кәлди. Сәһәр саат 6-дан бүтүн әмәлә рәјонлары "хәбәрди" борусу чаларағ мәдәһләр дајанды. Шәһәрдә бир дәнә дә олса, ачығ дүкән јох, фајтон, араба тапылмады, көмишләр матәм әләмәти оларағ байрағларыны јарыја јендирмиш, шәһәрдә вә мәдәһләрдә бөјүк бир сүкүт ...

Тәтил тарихи илә ашна оланлар сөјләјирләр ки, Бакы бу вахта гәдәр бәлә бир тәтил көрмәмиш!...(Амма көрәчәк)

Рус фәһләриндән бир чоху рәјонларында даһа 2 күн әввәл мүсәлман јолдашларынын јанына кәләрәк онларла бәрәбәр тәтил едәчәкләрини билдирмишләрдн.

Бу күнкү тәтил түрк демократијясынын, мүсәлман чәмијјәтинин нә дәрәчәдә тәшкилат вә иттијам гәбилијјәтинә малик оладуғуну ашкар етмишдир.

1919 сәнәси март матәминдә хәлғимиздә көрүлән тәшкилат истәдавыны һүси истифидә етмәк, һеч шүһәсиң ки, 1918 март шүһәдасынын руһи-мәәлумини разы салачағ ән бөјүк мүкафат, ән бөјүк еһсандыр. Гој 1919-чу ил мартын 31-и бизә бирлик вә иттиһад үчүн бир нүмунәји тымсал тәшкил етсин "

О ГАИШЫ КҮНЦЛӘРИН РАДИОСӘСЛӘРИ ПӘ ДЕЛИР?

О күн рус гошунлары Бақыја төкчә гурудан јох, һавадан вә дәннән дә һәмлә әдрәдиләр. Бақы бухтасында дајанмыш мүлккә кәмләримиз исе ССРИ һәрби донамасы кәмләринин јолуну кәсәрәк шәһәрә јахын бурахмырдылар. һәмнин һәрби кәмләр шәһәрә јахынлаша билсәјди, өлән, јараланан вә иткин дүшәнләр гат-гат артыг оларды. Хәзәр нефт донамасы кәмләринин һәмнин кәчәдәккә гәһрәмандлығы мисилсәјдир вә бу шүчәәтин ајры- ајры мәгамларын- дан башга биз инди дә чох шеј билмирик.

О кечә совет гошунлары "республиканын суверенлијини вә вәтәндешларын конституција һуғуғларын горумағ үчүн" кәлдәји вахт "Сабит Оручов" кәмпсиндән бүтүн дүнјаја "SOS" верилди. Дәнизчиләр һәјачанла бүтүн дүнјаја билдирдиләр ки, совет гошунлары суверен Азәрбајҗанна һүчүм етмишләр. Күчәләр, мејданлар мејитлә додудур. Азәрбајҗан халғына кәмәк кәстәрин.

Бир ил, бир ај, лап бир һәфтә әввәл дәнизчиләрнн һеч биринин алына белә кәлмәдә ки, "Сабит Оручов" кәмпсиндән дүнјаја белә бир "SOS" сигналы вериләчәк. Дәнизчиләр һеч вахт дүшүнә билмәдиләр ки, нәсә апаран икки һәрби кәмпин мүнәјит едәчәкләр. Билмикләрә нәјин башасына олурс- олсын кәмпјә балмаға имкан вермәмәјә чалышырдылар. Даһа күчлү оланларса гәләбә чыла биләрдиләр. Совет һәрби кәмләрә бир нечә кәмпини дәлик-дешик едәндән сонра Маһачҗала сәмтинә јол алды.

Беләчә, бу кәмләрин сәфәрин мұәмми оларыг галды.

Елә инди дә мұәмми оларыг галдыр.

О дөврә Бақы бухтасында дајанмыш кәмләримизлә рус һәрби кәмләрин арасында олан рәтсја данышығлары бир чох мәгамлары ашкарламаға имкан верир.

Үмумијјәтлә, јалныз кәмләрәдәки данышығлар јох, о ганлы кечә рус һәрбицләринин Бақынын күчәләриндә апарығлары рәтсја данышығлары даһа мұһүм әһәмијјәтә маликдир.

Данышығлардан белә мәлүм олур ки, о кечәнин "гоняғлары" кәлмәләрдир. Елә төкчә "Вы находитесь в районе Моншина или Монтина... как это называется?" фикир буну демәјә әсис верир.

Бәс, "Гражданин, который находится на земле, он будет 601-м" нә дәмәкдир?

Беләликлә, о мүдәниш кечә совет ордусу, Бақыја нечә кпириб, нечә ишғал олунуб Азәрбајҗанын пајтахты? О кечәнин рәтсја данышығлары һәтта ев радиогәбуледициләриндә ешидилдири. Нә данышыб олар? Нә әмрләр верилиб, нә чаваблар алыныб? Кәлин бирликдә охујат о сәсләри:

— Оқын 81, Сирял 11, я 13. Где раненные находятся?

— Я понял. У нас стреляют?

— Продолжайте.

— Я понял. 45-й прибыл на место. Первую свою единицу посылаете в радиопеитр.

— Я понял, вы идете в район госпиталей.

— Где Сурма 01?

— Гром 90, вы находитесь на улице Чанасева.

— Понял.

— Сколько раненных?

— Я понял, 3 раненных.

— Работать.

— Не смотря на окружения, двайтитесь вперед.

— Молоды!

— Подождите к легковесическому манежу, к станюну Ленин, нужна срочная помощь, прощу погоронитесь. Прошу сообщить, через сколько времени вы будете на манеже? (прнем 3 раз). Вместе с манежом вить улицу Чанасева.

— Хүтөр 80, рядом с вами Рашира 61. На улице Чанасева просит помощь. Прошу помочь. Хорошо разбирайтесь на месте.

— Рашира 61, у вас есть раненные, или забрали? Сообщите.

— Воде манежа стоят 3 машины скорой помощи гражданских. Окажите помощь.

— Я Славя 13. Всем: машины скорой помощи пропускать без препятствий.

— Машины движутся в СК. Будьте осторожны. Там находится большая толпа. Не стрелять, не стрелять, как вы поняли, прнем.

— Ваш 86, проходит мимо меня большая толпа у СК. Не стрелять. Обойдите другими мерами (саят 3-45 дәгигә)

— У СК большая толпа. Не стрелять, не стрелять. Оружия вам нет. Не стрелять. У здания СК технику поставить. Толпу не пропять.

— Сколько нужно остальных илти? (саят 3-52).

— Паньма - 03, прнем. Рашира 61, прнем. Земля 65, прнем. Лотеман, прнем. Привал-64, прнем. Где "ваш сад", прнем (саят 4-00).

— Сидва 01, Памир 19, прнем. Где вы находитесь, прнем. Где находится Мина 32?

— Я понял. 32 прибыл на место.

— Панка 02, прнем, Яхта 26, прнем. Где находится Рашира 61?

— Я понял, вы находитесь у Пармановского РОВД. Почему 2-я колонна пришла к Пармановскому РОВД? 2-я часть колонны должна двинуться в Инжуминский район.

— Командантам участок по вонити, по телефону 7-60 528-му.

— Ваш 405, по вонити, по телефону 7-60. Давай с тобой рабберемя Гражданин, который находится на земле-он будет 601-м (4-40 дәгигә).

— Вы находитесь в районе Моншина, или Монтина? Как это называется?

— Командантам участок по вонити, по телефону 7-60 528-му. Старшим прибыть к райкому партии.

— Итпа 38, Напама-03, Катя-31, органиуйте охрону, жопте. (5-05 дегиге).

— Где Газ-65? Ответайте на мой вопрос на счет Фишки и Протота?

О дөврләр Бақы бухтасында дајанмыш мүлки көмиләрин капитанлары но дејир, о фачнәли анлары нечә хатырлајырлар? "Нефтгаз-64" көмисинин капитаны Рөвшән Дөмиров: — Ордунун Бақыја хәбәрдарлығыз кирмәсиннә етирнз олариғ Зығдақы көртүје јан алды. Сонра белә гәрәри кәлдик ки, бүтүн көмиләри Бақы бухтасында сикламаг лазымдыр ки, шәһәр дөнгилдөн едилән һүчумлардан гөрүнсун. Јанварын 21-дә сикт 20-30 дөнгигәда биз хәбәр чатды ки, ики һәрби көми нәсә апарыр. Онларын гаршысыны кәсмәк лазымдыр. Дејилән истигамәтә кәлдик. Көрдүк ки, һәнгигәтән дә дејилән истигамәтдә ики һәрби көми бизим үстүмүзә кәлир. һәрбчиләрә јакынлашан, ки ми хәбәр вермәдән көмисини сик бортундан тутмуш, көми һејәтинин јашадығы кәјутлары ки ми атәш ачмаға бишләдиляр. Көмисини сүканыны вуруб сырадан чыхардылар. Көми өз мүвајинәтени итирди. Дајанмаға мөчбур олду.

"Нефтгаз-18" көмисинин капитаны Күләға Мөчидов: — Ефирдөн ешитдим ки, атышма сәси кәлир. Јакынлашанда көрдүк ки, "Актау" једәк көмисини ики һәрби катер мүнасирәјә алып. Вахт итирмәдән "Актау" илә һәрби көмиләрдән биринин арасына кечдим. Бу вахт "Актау" мәнә хәбәр верди ки, бизим көмисини көвдәси дешилиб, ичәри су долур. Төхминән 20-дәгигә көмисини атәшә тутдылар. Сонра исе сүрәти артырыб 6-8 км мөндән ариландылар.

Архадин билдирдиләр ки, керн гајыдым. Ајры әләч јох иди. Онлара чатмаг гејри-мүмкүн иди.

"Ширван-2" көмисинин капитаны Бәһмән Ејвазов: — һәрбчиләрә диклога кирмәјә чылышдыг. Әввәләчә бизә дедиләр ки, һәм ми көмиләри гидрографик ишләр көрмәк үчүн Малакәлләјә көндәрирләр. Көмисини ичннә бахмаг истадәјимизи билдирәнлә дедиләр ки, һәм ми көмиләрдә дикт иләләри апарылыр. Бу ди вар ки, һәм ми һәрби көмиләри ики һәрби катер мүшәјиәт едирди.

О вахтлар "Чөләкән-1" көмисини һәрби бәјија кедән 469 нөмрәли көми, "Атлет-21" көмисини һәрби базадан чыхан башга бир көми атәшә тутуб. һәрбчиләр "Водолеј-4" көмисини исе сикилдән атәшә тутублар.

Бес о фачнәли һадисәләр зиманы рус һәрбчиләрин илә бизим көмиләрин капитанлары арасында һансы данышыглар олуб? Бу рәтсји данышыглары фачнәнин бир сыра гаранлыг мөгамлары әтрафында данышмаға бизә һагг верир.

20 јанвар

"Восход" көмисини-Диггәт, данышан "Восход" дур. Хәлиш едрәм ПСК-лары бурихын. Онлар гәздән хиләсетмә хидмәтидир, нә олдуғуну дөнизчиләр биллирләр.

— Онлара инанмаг олмаз. МК-ја да ... һамысы фашистдир. Бизим онларла һеч бир ишимиз олмамалыдыр, инана билмәрик.

— "Восход" ешидир.

— Һә, бизим гәрарымыз беләдир: сизинкиләр бир-бир чыхмаг исе-тәсләр бизлә әләгә сахласынлар, канал ачыг олачаг.

"Восход"— Сизи баша душдүм. Кимнән данышаг?

— Тутаг ки, бизим көмиләр каналдадыр, сизә ки мане олмуруг.

"Восход"— Каналда олмағына каналдадыр. Бу, бејнәлхалг гајдалара зиддир. Сиз төчрүбәли капитанысыз.

Сонра көмиләр өз ариларында данышыгларын кедишини мүзакирә едирләр. Бирини дејир ки, стадионда олән чохдур. О бирини сорушур ки, бу мәлумат һарадандыр? Дејирләр Бақыдан вә Москвадан.

"Восход": — Мәсләһәтләшиб гәрәри кәлдик ки, биз көмиләрин тогушмасына дәир бејнәлхалг гајдалары позуруг. Мәслә башга шејдәдир. Көмиләрин һамысында данышыгларымыз ешидилр. Төләб едирик: Стадионда 1500 нәфәрин һәләк олмасы барәдә информәсија дахил олуб. Онларын мүгәссир олуб-олмамаларынын нә дәхли? Бизим каналдақы ики көмисинин нә дәхли?

"Восход"— Рәсми мәлуматда башга рәгәм лејлир. Сиз дә ешитмисиниз.

—Рәсми мәлумата биз инанмырыг. ССРИ-дә рәсми мәлуматларын һамысы јаландыр. Сизин каналдақы ики көми нәјә мане олур!

—"Восход"—Мән бир адамла данышырам, јохса һамы илә?

— Нә фәрги вар ки? Оусуз да һамы ешидир. Сәсимизин јазмаг лазым дејил.

"Восход": -МК илә, башга органларла рабитәниз вармы?

—Бизим көмиләрә изаһ едә биләринизми инди шәһәрдә нә баш верир? Бу нә атышмадыр? Мәркәздән ајдынлашдырын, гој кимсә бизлә әләгә сахласын, онлары изаһ елесин. Сизин команданлыгынын фиқри нечәдир?

— "Восход": -Бу мәнним ишим дејил.

— Кимин ишиндир, гој о данышсын. Бүтүн көмиләр сизин көзләјир. (Шәһәрдәки вәзијәт мүзакирә олунур, көми һејәти төклиф едир ки, бухта блокаја алынын вә көмиләр јандырылсын).

— "Восход", мән "Сабит Оручов" ам, ахшамыныз хејир. Сон гәрарымыз төқрар едирик. Бақы бухтасындақы бүтүн көмиләри...

Төләбимиз гүввәдә галыр. Зәһмәт олмаса, Сов.ИКП-јә хәбәр верин ки, бизим шанлы Совет гошунлары Бақыдан чыхарылмаса, биз индики јеримиздән тәрпәнмәјечәјик. һәрбчиләр азачыг тәзјиг кәстәрәләр, бүтүн көмиләри јандырачағыр. Бу бир... Бүтүн Гара шәһәр, бүтүн танкерләр јаначаг, бу ики... Бу бизим гәти төләбимиздир. Бүтүн көми һејәтләри һазырдыр. Төләбләримизи билрисиниз. Гара дөниздә дә көмимиз вар. Хәттәдә көзләјирик.

—Баша душдүм, лөвбәр салырам.

—Һәрби катер чыхды, јох, һәрби дејил, елә-белә катердир кәлир.

—Катердә шүбһәли бир шеј олса, партладачағы.

—“Атлјот”, мүйәрриқи һазырла. Дәниз вағзалына вә Паркоммунаја тәрәф кет. Киришкә дајан.

—Һөкүмәт евинин јанында адамларымыз вар, дедим кәлсинләр.

—Бүтүн капитанлар јығышмышыг, билмирик нејләјөк.

—Кәлән бизим кәмиләрдисә, гој кәлсинләр, һәрби кәмиләрдисә, мане олмаг лазымдыр.

—“С а б и т О р у ч о в”:-Бүтүн кәмиләрә көстәриш вермәк лазымдыр ки, һамысы дәниз вағзалына јығышсын.

(Кәмиләрнин јерини дәјишмәк барәдә данышыг апарылар.)

“С а б и т О р у ч о в”:- ПСК-48, Паркоммуна заводунун јанындакы икки кәмини көтүрмәк лазымдыр ки, һәрбчиләрнин чыхмасына мане олмасын.

Бүтүн кәмиләр радиограмы гәбул етмәјә һазырдыр.

“С а б и т О р у ч о в”:-“Һөсән -2”, һәрби комендант инди бурададыр. Сөн һәлә 9-чу каналда дајан. 3-чү вә 4-чү диреккләрнин арасындакы каналларын јолуну кәссинләр.

12-чи “Восход”у чағырыр:-Биз индишә команданла данышдыг. Деди ки, кәмиләр һеч јерә тәрпәнән дејил. Биз дә һөмин шеји дејирик. Бир-икки дәгигә әввәл сизин 113 нөмрәли кәми бизим кранлы кәминин јанындан кечиб вә атәш ачыб. Хәбәрдирыг едирәм: мүлқи кәмиләр арасында бирчә дәнә һәрби кәми олса, биринчи ону битырачағам. Команданлыға хәбәр верин. Буну истәмирсә, сәһәрә гәдәр јеримиздә дурачағыг.

—Мән “Восход”ам, бирчә дәнә һәрби кәми бу кечә сизин мүлки кәмијә тохунса, онда мәнни көзүмүн ичинә түпүрәрсән.

1 2 - ч и : — Ешитдим, ешитдим. Сизә инанырыг. Рәисләрнинизә чатдырын ки, һәр һансы һәрби кәми мүлки кәмиләрә ишыгсыз јанашса, онлары битырачағыг.

— Мән “Восходам”. Мән һәрбчијәм вә хәлиш едирәм ки, мәннилә белә данышмајисыныз. Мән сизә әмр еләмирәм, сиз дә мәнә әмр еләмәјин. Мән јалныз ону бәјан едә биләрәм ки, һәрби кәмиләрдән һеч бири рејддәки мүлки кәмиләрә зәрәр јетирмәјөчөк.

(Сонра мүлки кәмиләр арасында данышыглар кедир ки, һәрби кәмиләр јерләриндән тәрпәнмәсин).

— “Восход”, мән 12-чијәм. Ахы биз данышдыг ки, кәмиләр һәрәкәтсиз дајанмалыдыр. Сизин кәмиләр кирир, чыхыр, јолу кәсир, атәш ачыр. Дејин көрөк, һансы әсасла лөвбәрдәки кранлы кәмијә атәш ачылар?

“Восход”ла о бири кәмиләр арасында “Чөләкән-1” кәминсә лиман нөмрәси 469 олан һәрби кәми тәрәфиндән атәш ачылмасы факты барәдә данышыглар кедир. “Восход” дан хәлиш едилр ки, сәһәрәдәк һеч бир кәми бухтадан чыхмасын.

Хәзәр Нефт Донанмасынын кәмиләрә тәләб едир ки, гошунлар Бақыдан чыхарылсын. Рәдио вә телевизија нәлә салынсын.

Рејддә дуран кәми һеј’әтләриндән Бақы шәһәринин һәрби комендантына тәзәләнмиш тәләбләр: 1990-чы ил јанварын 20-нә кечән кечә Азәрбајчан ССР Али Советинин Рәјисәт һеј’әтинин разылығы олмадын совет гошунларынын команданлығы зоракы јолла өз гошунларыны Бақы шәһәринә јеридиб. Бу заман минләрлә динч сакнин ганы төкүлүб. Бундан сонра ган ахыдылмасыны дајандырмаг мәгсәдилә кәми һеј’әтләрә тәләб едилрә:

1. 21.01.1990-чы ил саат 24-ә гәдәр гошун Бақыдан чыхарылсын.

2. Бу күн е’тираз еләмәти олараг Бақы бухтасындакы кәмиләрдән бири јандырылачаг.

3. Сәһилдән јахуд дәниздән күч тәтбиг едилсә, көрпүјә јан алмыш бүтүн кәмиләр, танкерләр, сәһилдәки нефт базалары дәрһал јандырылачаг.

4. Кәмиләр һәрәкәтә кәлсә онлары мејидләринмизлә дајандырачағын.

Имза. Рејддә дуран кәмиләрнин һеј’әтләрә.

Москва. Кремл.

СССР И Али Совети Рәјисәт һеј’әтинин сәдри

Г о р б о ч о в а

Сүрәти — Г а ф а р о в а ј а

Сүрәти — Бақы шәһәринин комендантына

Сүрәти — А Х Ч-ја

21 јанвар

“Нахчыван” Хәзәр Нефт Донанмасынын бүтүн кәмиләринә тәзә хәбәр чатдырыр:-Бизим Азәрбајчан оғуллари Сәлјан казармасында һүчума кечәрәк сәләһ анбарыны тутублар. Гысысы, сурсат болдур. Әскәрләр сәләһланырлар.

— Семашко адына хәстәханада чохла олу вар.

— Әлдүрүлән гардашларымызын һамысыны Стациона, бир дә Семашко хәстәханасына көтирибләр.

— 3 күндүк матәм е’лан едилбәр.

— Вәзиров өчлаф Москваја гачыб. Јеринә һәсән һәсәнову гојмаг истәјирләр.

— Әлимиздәки сон мә’луматлар будур. Тәзә бир мә’лумат олса чатдырачағыг.

— Хәзәр Нефт Донанмасынын кәмиләр, гулаг асын, “Нахчыван”нын капитаныдыр данышан. Әлдүрүләнләрнин һамысыны бизар ертәси Киров паркында дөфн едәчәкләр. Бирчә дәгигә гулаг верин: Гардаш, гәрәра кәлибләр ки, сәләһ — матәм күнү Сов.ИКП үзвләринин һамысы мәрәсимә гошулмаздан әввәл партбилетләрнин атачаг. Сов.ИКП лазым дејил бизә.

— Биз өз тәләбләринмиз 9-чу каналда билдирмишик вә онлардан чаваб көзләјирик.

"Сабит Оручов" кәмписинин "Восход"ла данышығы: — Шәһәрдә вәзијәт хәбәр вердијимиз кимидир. Тәләбимиз одур ки, гошунлар Бақьдан чыхарылмајынча, донанма кәмпиләримизин бурада дајана-чағыны, галанларынын исә Бақы бухтасына үзәчәјини рәјасәт һејә-тинә, шәхсән Горбочова јетирәсиниз.

— Һәрбчиләр саһилдән вә ја дәннздән күч ишләтсәләр, бүтүн кәмпиләрә од вурачағыг.

— Бүтүн Гара шәһәри јандырачағыг. Танкерләрә, нефт завод-ларына, Азәрбајчанын Гара дәннздәки кәмпиләринә од вурулачаг. Бундан онларын һамысынын хәбәри вар. Бу да бизим тәләбимиз, лүтфән чатдырын. Һәмин тәләбләр јеринә јетирилмәјәнәдәк, гошун-лар чыхарылмајанәдәк бу вәзијәтдә галачағыг.

"С а б и т О р у ч о в": —Нә кирмәјә, нә чыхмаға бир кәмп белә чәһд кәстәрмәсин. Бирчә кәмп дә чыхмаг истәсә, һәјәтымзын ба-һасына олса белә тарана кәдәчәјик. Онлары батырыб өзүмүз дә мөлв олачағыг. Вәссалам. Сизинлә рабитәни кәсирик.

"В о с х о д": —Вәзијәти гызышдырмаг лазым дејил, онсуз да һәр шәј бир гығылчыма бәндидир. Бизим өз рәжимимиз вар.

...Тәк-тәк кәмпиләр кәләчәк, сизә хәбәр верәчәјик, һај-күј јери дејил.

"С а б и т О р у ч о в": —Бақы бухтасында дајанмыш бүтүн кәмп-ләрин адындан чаваб веририк сизә: һәрби кәмпиләр јериндән тәр-пәнмәсин. Бу, сон сөзүмүздүр. Нә сизин, нә дә өзүмүзүн әсәбләрини сынамаға дәјмәз.

"УИЛККИ-нин 40 иллијин" "Восход"ла дејир: —Хәбәрдарлыгсыз кәлирик. Атәш ача биләрсиниз. Даһа данышмајачағыг. Бүтүн кәмп-иләрә: мүһәрикләри ишә салын.

("Восход" ешидилмир)

"У И Л К К И -нин 4 0 и л л и ј и н": —"Восход, сиз бизи горхут-мајын. Онсуз да бүтүн дүңјада биабыр олмусунуз, атын, сиздән горх-муруг.

"Сабит Оручов" "Восхода дејир:

1. Һәрби кәмпиләри һәрби лимана чәккин, онда биз чыхыш вә-зијәтинә гајыдарыг.

2. Икинчи әсас тәләбимиз: —Нә "Бабазадә", нә дә "Сабит Оручов" теплоходларынын силаһы вар вә сиз буну кәзәлчә биләрсин-из. Гој елә инди дәннзә чыхан гидрографиг кәмпиләр бизә јакынлаш-сыллар. Халгымыз билмәк истәјир ки, кими апарысыныз, өз аилә-ләриниз, јохса өлдүрүјүнүз адамларын мејитләрини. Ахы бәрәјә команда чатыб ки, өлдүрүләнләрини мејитләрини јүкләсинләр.

22 јанвар

"Восход" кәмписи Хәзәр Нефт Донанмасынын кәмпиләринә мүрачнәт едир: —Азәрбајчан кәмпиләринин капитан вә матрослары,

бизим Совет Иттифагынын пәјна дүшән тарихини јазын, онда баша дүшәрсиниз ки, силаһлы гүввәләрин забитләри, шәхси һејәти әслиндә өз аиләләрини дејил, бүтүн халгы горујуб! Инди орду вә донанма Азәрбајчан халгыны горујур.

— "Восход", "Сабит Оручов"а чаваб вер: —Багышлајын, сөзүнүзү кәсдим. Индичә бизим чох һәрмәтли команданлыгымыз бәрәләрә өлдүрүлән адамларын мејитләрини јүкләјир, истәјир дәннзә апар-сын. Буну нә сөзүнүз вар? Лүтфән Азәрбајчан халгына чаваб верин.

— Донанма тәкчә Азәрбајчан халгыннан ибарәт дејил. Бурада ермәниләрдән башга нә милләт дәсән вар.

— "С а б и т О р у ч о в": —Хәзәр Нефт Донанмасы кәмпиләри-ни нәзәринә! Дүңјанын бүтүн ичтиманјәтинә дејилиб ки, өзү дә јиландан, куја бизим кәмпиләр һәлак оланларын мејитләрини һәрби кәмпиләрдән јығыб "Сабит Оручов"а јүкләјиб вә куји "Сабит Оручов" онлары дәфи етмәкдән өтрү гајтармыр. Лүтфән бу дүздүрсә ефирдә бир дәгигәлик хаос јарадын. Дүз дејилсә, "Сабит Оручов"да мејит јохдурса, дүнән чыхыб кәтмәјибләрсә, ефирдә сүкут јарадын.

— Рус ишғалчылары өләнләрини мејитләрини Маһачҗала сәмтинә апарыб вә орда да дәннзә атыблар. Онлары сахлаја билмәдик. Бизи атәшә тутурдулар. Демәк, мејитләри апарыблар.

23 јанвар

Б а к у - 5 : — "Сабит Оручов", бүтүн данышыглары кәсин, јохса кәмпиләриниз тутачағам. Тутмагдан өтрү һәр чүр имканым вар. Јал-ныз мәннмәлә, ја да "Восход"ла данышын. Өзү дә рус дилиндә.

"Б а к у - 5": — Сигналары сөндүрүн, јохса кәләчәјәм сизн ...

"С а б и т О р у ч о в": — Бүтүн Азәрбајчаны ки, күлләләмәјәчәк-сән!

"Б а к у - 5": — Дејирәм ки, ичазә олмадан һеч бир һәрәкәт елә-мәјин.

"С а б и т О р у ч о в": — Кет ишинә, һеч бир али һакимјәт-зид танымырыг.

24 јанвар

Саат 15.35 дәг.

"С а б и т О р у ч о в": —Һамыја хәбәр верин ки, "Сабит Оручов"у тугублар, кәмпидә чохлу мејит вар.

"В о с х о д": — Хәзәр Нефт Донанмасынын бүтүн кәмпиләри мә-ним ичазәм олмадан јериндән тәрпәнмәсин. Рејд үзрә башчынын сөзүндән чыхсаныз, бу өлчүләр көтүрүләчәк:

— биринчи өлчү — радио илә хәбәрдарлыг:

— икинчи өлчү — чинајәт мәсулијәтинә чәлб едилчәји һаг-ғында капитана хәбәрдарлыг:

— үчүнчү өлчү — кәми тугулачаг, капитан һәбс едилчәк:

— дөрдүнчү — хәбәрдар... (инлашылмыр):

— бешинчи өлчү — көмнүн үст тикилилеринин үзөрндөн хәбәрдарлыг атәши ачылачаг...

— Мәрми үст тикилијә дәјибсә, һансы хәбәрдарлыгдан сөһбәт кедир?...

— "Сабит Оручов"у нијә һәбс етдиниз?

"В о с х о д": — Силаһ кәздирдикләри үчүн, көјәртәдә силаһлы адамлар олдуғу үчүн вә силаһлары гәјтәрмаг бирәдә Бақы шөһәри һәрби комендантынын әмрини јеринә јетирмәкдән бојун гачырдыглары үчүн.

— Силаһ-зад јох иди. Рејддә дајананларын һамысы...

— "Водолеј"ин сәһили нечә атәшә тутмасынын фотошәкли чәкилиб.

— Фитнә салмајын, һеч бир силаһ-зад јох иди!...

—... Бүтүн көмиләр сөзү белә гојмушдулар ки, Бақыја гошун кирмәсинин әлејһинәдирләр...

— Мән билмирәм, гошунларын кирмәсини ким истәмирди. Бир овуч адам иди буну истәмәјән. Истәјирдиләр ки, бурида чеврилиш етсинләр. Онлар иди руслары, арвадларымызы, ушаглары, онлары гошумлајан азербәјчанлылары өлдүрән, тапанча илә һәдәләјиб партбилетләрини атмаға, јандырмаға мәчбур едәнләр. Бах сәләри гошунларын кирмәсини истәмирди. Көрүңүр, бунлары сизә чатдыран олмајыб.

— Бах, мән өзүм русам, амма белә шәјләр ешитмәмишәм.

— "Восход", буна ганунчулуг дәјилр ки, республиканын разылығы олмадан гошунлар сохулуру?

— Вә динч адамлар атәшә тугулуру?

— Мән "Восход"ам,кш ишләји?

— "Атлет"-9 дур ишләјән. Јахшы, буну нечә изаһ етмәк олар ки, штабыңыз көмиләримизин арасында үзүр вә бизи горхуудур.

— "В о с х о д": — О бизи мүдафиә едир.

— Кимдән горујур? Өзүмүздән? Јохса мән баша дүшмәдим ки, кимдән? Техникамыза тәсир кәстәрән, јүксәк сүрәтлә маневр едән онлардыр.

— Хәбәр верин ки, көмн од тугуб јаныр. Гој көмнин хилас етмәјә көмәк кәстәрсинләр. Бухтади һәрәкәт етмәјә бизә ичазә вермирләр, буна көрә дә мән сизә көмәк едә билмирәм. Чағырын онлары вә дејин ки, јанғын башлајыб.

Јанғынса бир дәннздә јох, бүтүн Азербәјчанда башламышды.

ШАҺИДЛИ, ШӘҺИДЛИ КЕЧӘ

О ганлы-гадалы кечә шөһәрин бүтүн хәстәханаларына өлүдәр вә јаралылар дашынырды. Мәркәзи тәчилл јардым хәстәханасына кәтириләнләр даһа чох иди. Бу хәстәхананын һәкимләри сәһәри диркәллә ачыблар. Хәстәхананын баш һәкими Чәһанкир һүсејнов

ғыса вахта 10 әмәлијат групу јарытмышды. Бу груп шам ишығында, гәзет јандырыб онун ишығында чәрһилјә әмәлијаты апарырды. Ахы, о кечә хәстәханаларын ишыглары да сөндүрүлмүшдү.

Чәһанкир һүсејновла ғыса сөһбәт.

— Чәһанкир мүәллим, о ган гохулу кечә јадынызда нечә галыб?

— О кечә бизим хәстәханаја 175 јаралы, 30 мейит кәтирилиб. Бу, илкин мәлүматдыр. Сонра, сөзүсү ки, өләнләри сајы кет-кәд артырды. Биз онлары, демәк олар ки, көмәк едә билмирдик. Она көрә ки, о күлләләрдә зәһәрли тәркиб олмагла јаншы мәркәздәнгачма хүсусијәтләри дә вар иди. Мән әввәлләр һәрби һәкми олмушым вә белә күлләләрин хүсусијәтләринә аз-чох беләдәм. Бурида ишләдилән күлләләрин калибри 5,45 мм-дир. Бу исә, дејијим кимн, өз сәләфи 7,62 мм калибрли күлләләрдән кәскин сурәтдә фәргләннр. 7,62 мм калибрли күлләләр дәјилји јери јаралајыр. 5,45 мм калибрли күлләләр исә ајагдан дәјиб бәдәнин бүтүн органларыны зәдәләјә биләр. Јахуд да күрәкдән дәјиб ајагдан чыха биләр. Биз нечә-нечә хәстә үзәрндә әмәлијат апараркән бунун шаһиди олмушуг. Онларын чо-хунун дөш гәфәси, гарын бошлуғунун бүтүн үзвләри дешик-дешик олмушдү. Вә чох һалда бир күллә еләмншди бунлары.

Јери көлмишкән...

7,62 мм калибрли күлләләрин тамамилә металл долдурулмуш өртүју олур, јәни өртүк вә металлдолдуручу өзәк бир күлл һалындадыр. Белә күлләләр инсан бәдәнинә дөјдәнә ји дешиб чыхыр, ји да һиссәләр ајрылмадан вә һәрәкәт истигамәтиниң дәјишмәдән бәдәнин тохумаларында галыр. 5,45 мм калибрли күлләләрин метал бәдәји исә күлләнин ағырлыг мәркәзини јерини дәјишдирмәси нәтичәсиндә асанлыгла өзәкдән чыхыр. Бәдәнә дахил олдугда күллә асанлыгла "мәјаллағ ашыр", трајекторјисыны дәјишр. тохума вә органлары сөзүн әсл мәнасында доғрајыр. һәм дә өзәк вә өртүк мүхтәлиф истигамәтә һәрәкәт едир ки, бу да дәһшәтли јаралара сәбәб олур, бәдәнин чох һиссәсини зәдәләјир. Беләликлә, 5,45 мм калибрли күллә инсанын әзабларыны гат-гат артырыр, онун өлүмүнү лабүдләшдирр. Башга сәлә, бу күлләләр һәјат үчүн һеч бир үмид јери гојмур. ("Комсомольскаја правда" гәзети, 14 декабр 1990-чы ил).

— Чәһанкир мүәллим, мәлүм олдуғу кимн, әскәрләр һәкимләрә дә күллә атыб вә өлән һәкимләр дә вар. һәтта јаралылары да көмәк етмәк истәјән тәчилл јардым машыналары атәшә тугулуб. Јаралылары сәһәр гәдәр јердән көтүрмәјә гојмајыблар.

— Бу, вәһшиликдир. Бунун башга ады јохдур. 1956-чы илдә Мачарыстан һадисәләриндә иштирак етмишәм. Будапештдәки күчә вурушмаларыны өз көзләримлә көрмүшәм. Јаралылары илк көмәји елә күчәдә едирдик. һәкимләрә дөјән ким иди? Бу, бејнәхаллг ганунлары зиддир.

1990-чы ил июлун 12-дән 22-дәк "Шит" ичтимаи тәшкилатынын мүстәғил һәрби експертләри Јанвар ғыргыныны тәһтиг етмиш, хәс-

төханаларда олмуш, шаһидләрләр көрүшмәһлә. Али Советин депутат-инститант комиссияһында онлар һадисә илә бағылы бир сыра сәһәдәләрләр таных олмуш, 18 видеокисетә (54 саат) бахмышлар. Москва гаяһытдыгдан сонра һәрби экспертләр "Московскије новости" гәзитиндә чыхыш етмишләр (№ 32). Мәғаләдән бәзи һиссәләри вермәји лязым билдирик.

— Вәтәндашлыг һүгүғлары вә сijas һүгүғлар һағында 1966-чы ил тарихли Беһнәлхалг пактыи 4-чү маддәсинин 1 һәндиндә деһлирик ки, фөвгәләдә вәзиһәт тәтбиғ едилдији јердә буну рәсмән елан етмәк лязымдыр. Һалбуки Бақыда фөвгәләдә вәзиһәт тәтбиғ едилдијини әһали илк дәфә анчаг январын 20-дә сәһәр саат 5.30-да шәһәр коменданты Дубинякин радио илә чыхышындан вә вертолјотларын сөпдији вәрәғәләрдән өјрәнмишди. О вахт исә шәһәр гошунлар тәрәфиндән тутулмуш, ғырғын олмушду.

— Шәһәрә илк дәфә гәдәм гојин вә күчлү психоложи һазырлыг кечән еһтијат гүввәләринә тәлгин едилмишди ки, ордунун Бақыја јеридилмәсиндә мәгсәд јерли әһалинин вәһишәсинә ғырдығы руслары горумагдыр. Еһтијатдан чағырыланлар арасында исә чинајәт-кирлар да вурды.

— Адамлар јахын мәсәфәдән ачылан атәшләр, гәддарлыгла, вәһишәсинә өлдүрүлмүшләр. Мәсәлән, ичәрисиндә сәрнишинләр, о чүмләдән ушаглар олан 39 нөмрәли "Икарус" автобусу күлләјә тутулмуш, чоһлу адам өлмүшдүр.

— Танклар вә зирәһли транспортјорлар гәсдән миник машиналарыны басмыш, машиналары ичәрисиндә олан адамлар өлдүрүлмүшләр.

— Хәстәханалар, тәчили јардым машиналары атәшә тутулмушдур. Мәсәлән, танклар 67-50 АГП, 67-51 АГП, 39-97 АГС нөмрәли тәчили јардым машиналарыны атәшә тутмушдур. Һәким Александр Мархјевка өлдүрүлмүшдүр.

— Калишников автоматларындан ағырлыг мәркәзи дәјишән 5,45 мм калибрли күлләләр атылмышдыр. Бәдәнә даһил оларда һәрәкәт истигамәтин дәјишән белә күлләләр инсаны мәһв етмәклә јанагы онун изтирабларыны гат-гат артыр.

— Өлүләрин гүһмәтли шәјләри оғурланмыш, мәнзилләр гарәт едилмиш, вәтәндашлар сојулмуш, тутулуб сахлананлар тәһгир едилмиш, онлары инсанлыг ләјагәти алчалдылмышдыр.

— Ән һаһәјәт, бу чәзә әмәлијаты муһарибә апарылмасынын беһнәлхалг һүгүғла гадаған едилмиш вәситәләриндән истифадә олунмагла тәһсирсиз адамларын багагчадан тәшкил едилмиш ғырғындыр. Әмәлијат рәһбәрлик етмиш вә ордунун шәхси һејәтинин һәрби чинајәтләр тәрәтмәсинә имкан вермиш ССРИ Мүдафиә назир бунунла да Беһнәлхалг һәрби трибуналын нызамнамәсинин 6-чы маддәсинә, һабелә Азәрбајҗан чинајәт мәчәләсинин шәхсијәтә ғыршы чинајәтләрә аид маддәләринә (3-чү фәсил) душән һәрби чи-

һәјәт етмишдир. Орду һејәтинин һәрби чинајәтләр тәрәтмиш башга шәхсләри барәсиндә дә чинајәт ишләри гәлдирылмалыдыр. Бақы шәһәринин вәтәндашларына, идарә вә тәшкилатлары вурулмуш мидди зәрәрин әвәзи ССРИ Мүдафиә Назирлији тәрәфиндән өдәнимләйдир.

Шаһид, 1990-чы илин январында Семашко адына хәстәханада интерна һәкими ишләјән Вугар Јусифзәдәнин дедиқләри:

— Һәмин кечә тәһминән саат 2-дә Салјан казармасынын јанына кәләндә артыг вурулар башланмышды. Јәни казарманын әразисиндә бир нечә јердә гојулмуш автоматчылар дәрәсти нөвбә илә атәш ачырды. Она көрә белә едилдири ки, кәнардан һадисәләр иләләјәнләрдә о рәј ојансын ки, кимсә (јәни биз) һәрбчиләрә атәш ачыр, онларса чаваб атәши ачырлар. Бу "тамаша" ики саатдан чоһ чөкди.

Тәһминән кечә саат үч ридәләриндә танклар, БТР, БМП маркалы һәрби машиналар кәлди. Техника илә бирликдә исә әскәрләр адымлајырды. Онлар чамаатын ичине "дымоваји шашка" дејилән газ бурадыдылар. Бу газдан башы чыхан адамлар вар иди. Онлар чамаата ғышғырдылар ки, көзләрини јумсунлар. Чүнки о, көзләри јашардан газдыр. О бири јандан да күчлү күләк газы јајырды. Чамаат исә дағылмаг истәмриди. Әскәрләр "бојеваја сепочка" да дүзүлүб ирәлиләјирдиләр. Бу вахт әвр верилди. Әскәрләр "вперјод", "ура" дејә-дејә чамаата атәш ачмаға башладылар. Биз слә билдик ки, "холостој" патронлардыр. Јан-јөрәминдә јыхыланлары көрәндә баша дүшүк ки, јох, "бојевој" күлләләрди. Сонра ордикы "бешмәртәбә"ләрин үстүндән снајперләрә вә "танковои пулемјот"ларла атәш ачмаға башладылар. Онлар һәтта гачанлары да вурудулар. Мән јанымдә јыхылан ушаглары көмәк кәстәрмәк истәјирдим. Чевирәндә көрүрдүм ки, артыг өлүбләр. Бир нечә адама көмәк едиб тәчили јардым хәстәханасына чатдыра билдик. Тәчили јардым машиналары илә јенидән ораја ғыһытдыг. Бизи јахына бурихмалдылар. Узагдан көрүрдүк.Орадакы машиналары танкла дағытмаға башлајанда јаралылары јығышдырмамышдылар. Онлары үстүндән кечирдиләр. Һәтта бизим һәкимләрдән бири, неч адыны да билмирәм, әскәрләрин бағағында диз чөкдү, јалвары ки, неч олмаса јаралылары верин, биз онлара көмәк едә биләк. Бунун чавабында танк лүләсини тәчили јардым машинынын үстүнә тушладылар. Автоматы да һәмин һәкимин синәсинә дирәдиләр. Вә әвр етдиләр ки, әкәр инди чыхыб кетмәсәниз сизи дә јердә узананларын јанына көндәрәчәјик. Белә чәтин шәрәитдә өлимиздән нә кәлирдисә сләдик. Амма нә хәјри. Хәстәханаға кәтирдјимиз јаралылардан 35-н сәһәр саат једди-јә кими артыг өлмүшдү.

Беһнәлхалг һүгүғ үзрә профессор Муртуз Әләскәрәв:

— Бақы фачиәси һәм Беһнәлхалг һүгүғ нормаларынын, һәм дә даһили дөвләт һүгүғ нормаларынын позулмасыдыр. Илк нөвбәдә,

ССРИ Конституциясы позулук. ССРИ Конституциясына көрө фөг-лөдө вөзүлөт елан эдилмөсө мүтлөг республиканын Али Совети илө разылашдырылмалыдыр, жөнни бу бәрөдө онун гөрөры олмалыдыр. Мөлуун олдуғу киши, Али Советин сөдрий Елмира Гафарова бу чинајөти пислөмиш, гошуларын Бакыја јеридилмөсө, бурида төрдилөн чинајөтлөри вөһшиллик акты киши гүмөтләндирмишдир.

Азәрбәјанын ганунларында, онун суверенлијинә гөсд эдилмишдир. ССРИ Конституциясынын 81-чи мүддәсинә көрө иттифак дөвләти республикаларынын суверенлијинин горунмасыны өз үзәринә көтүрүр. Суверенлији белөми горујарлар? ССРИ бир сыра Бејнәлхалг нормалары имзаламышдыр. Ченеврә конвенсиясы, хаага конвенсиясынын бир сыра мүддәалары, БМТ-нин гөтнамөлөри, инсан һүгуғлары һаггында бөјаннамә вө һелсинки јекун актынын мүддәалары ачыгдан-ачыға позулушду.

Ченеврә конвенсиясынын 2-чи протоколунда дејилир ки, конвенсиянын мүддәалары дахили мұнагншөләрә дә андир.

Динч әһалијә гаршы сילה ишлөдилмөсө, јаралылара гаршы төрөдилөн чинајөтлөр, тәчили јардым машыналарынын атәшө тутулмасы вө бу әмөлијатын кедпшиндә дағдычы, зәһәрләјичи күллөлөрдөн истифадә олунмасы бејнәлхалг нормаларла гадаған эдиллиб.

Бу да шаһид Рүстөмов Гөдир Зияд оглунун өз көзлөри илө көрдүкләри:

— 1990-чы ил январын 19-да сәһәр саат сөккиздән заводун фөһлөлөри илө бәрәбәр мән дә шөһерин Салјан казармасы дејилән јериндә дајанмышдым. Тапшырығымыз да белә иди ки, һәрбчилөри шөһәрә бурахмајаг.

Кечә тәхминән саат 2-дә Салјан кәзармасындан чамаатын үстүнө көзјашардычы газ бурахдылар. Күлөк газы дағытдығы үчүн һеч ким јериндән төрпәнмәди. Саат бешин јарысында бизә дедилөр ки, артыг танклар һәр төрәфдән бизи мұһасирәјә алыб. Ејни заманда пулемјөт вө автоматлардан чамааты атәшө тутдулар. Мөним көзүмүн габагында нечә оғланын мејити јердә галды. Чамаат башлады бир-бирини ајаглајыб гачмаға. Мән дә гошуладу чаванларла. Бу заман кимсә гышгырды ки, бөс јаралананлар көмөк етмөк лизымдыр. 4-5 нәфәр сүрүнә-сүрүнә дала гайытдыг. Күллә алтынды башлады јарылылары сүрүјүб јахынлыгдакы бирмөртәбәли хүсуси свләрә дашымаға. Чөпәрлөрин дибиндә кизләдиб гайыдырдыг. Мән үч дөфә гайыдыб јаралы көтирдим. Дөрдүнчү дөфә мөни әскәрләр тутдулар. Автоматын гундағы илө башымдан вуруб јыхдылар. Мөндән башга да ики нәфөри. Дөрдүмүз дә дивара сөјкөјиб дөјә-дөјә чиблөрнимизи ахтардылар. Автоматын гундағы илө нечә вурмушдуларса, үст-додағым ики парча олмушду. Төпиклә гашымы ики јердән парчаладылар. Иһсә едирдим ки, бүтүн бөдөним, башым, сифәтим ган ичиндәдир. Бизи сүрүјү-сүрүјү мејитлөрөин үстү илө Салјан казармасына апардылар. Бизи үзү үстө јерә узадыб, тәзәдән дөјмөјә башладылар.

Габырғаларымызы сындырдылар. Артыг һава ишыгланырды. Забитлөрдән дә көлән вар иди бизим јанымыза. Чиблөрнимизи бир дә јохладылар. Мөним паспортуму, шөксә машынымын паспортуну, сүрүчүлүк вөсигәмәи вө иш јеримин бурахылыш вөсигәсини, арасында да 113 (јүз он үч) манат пулу көтүрдүлөр. Бирчө ону һисс етдим ки, забитлөрдән бири сағ төрәфиндә сынымыш габырғаларынын үстүндән мөһкөм бир төпик дә вурду. Артыг һушуму итирмөкдә идим. һеч нә дөрк етмирдим. Әлүм көзүмүн габагында иди. һава тамамилә ишыглашмышды. Саат 9 оларды. Дејилөр ки, дивизија командирп көлир. О көлән киши биздән әл чөкдилөр. Әскәрлөрин үстүнә гышгырды ки, бу нә вөһшилликдир, фишистләр белә сләмирди мұһарибдә. Сонра әскәрләрә әмр етди, бизи галдырдылар. Көзлөрөи көрмүрдү һеч нә. Биз итула отуртдулар вө ағача сөјкөдилөр. Сол әлимин архасы илө көзүмүн ганыны силдим (сағ әлим сынымышды, үмүнијәтлә сағ төрәфиндә саламат јер јох иди). Бир вөдрә ишти су көтирдилөр. Үзүмүз јудуртдулар. Гаршы олмады, ган дајанмаг билмирди. Биз и бир нәфәр азәрбәјчанлы забитә вердилөр ки, апарсы тибб мөнтәгәсинә сарытмаға. Аллаһ она көмөк олсун. Фамелијасы Худидевдир, адыны билмирәм. Баш лөјтенант иди. Нә исә чох әзијјәтдән сонра саат 11-дә көлдик казарманын тибб мөнтәгәсинә. Әмүрүм боју орадакы рус һәкимлөрөини (гадыналарын) бизә гаршы сләдикләри јадымдан чыхмајагач. Онлар һиппокрят андыны јидларына салмадылар, слә бил ки, биз фашист идик. Ахырда Худидев ишә гарышандан сонра бир нәфәр чаван һәким (оғлан) мөним додағымы, гашымы тикиди, сағ голуму сарыды. Сонра Худидев бизи казарманын арха гапысындан бајыра өтүрдү ки, гачын, бурида галсаныз сизи өлдүрөчөклөр. Дөрдүмүз дә бир-биримизин әлиндән тутуб јавашаваш свлөрөин арасы илө көлдик проспектә вө орада бир-биримиздән араландыг, гарышдыг чамаата. Биналарда јенә дә атышми кедирди. Мән өз машынымын јанына көлдим. Машыны ахшамдан јарылылары дашыдығым һөјөтдә гојмушдум. Көлиб көрдүм ки, машыны күллөдән дешик-дешикдир, шүшөләр төкүлүб. Чох четинликлә отуруб мұһәррики ишә салдым вө "Көјөрчин" кафесинин јанына гөдөр көлдим. Трамвај јолуну кечән киши мұһәррик сөндү. Артыг көзлөрөи көрмүрдү, һушуму итирмишдим. Бу заман кимсә јанымда машын сахлады вө мөним адымы чөкди. Јашыл рәнкли "Жигули" иди. О мөни танымышды, мән ону јох. (һушум өзүмдә дејилди, она көрә танымамышдым). һәмнин оғлан чамаатын көмөји илө мөним машынымы јахынлыгдакы һөјөтә салды. Мөни исә өз машынында Семашкоја көтирди. Она телефон нөмрөсн вердим ки, мөним һарада олдуғуму десин. Сонрасы јадымда дејил. Дејиләнләрә көрә атам, гирдашым мөни ахтарыр. Семашкода тапырлар. Сонра машына гојуб Сабунчу хөстәханасына көтирирләр. Сабунчу хөстәханасында ајылады. Артыг январын 20-си ахшам әлими, габырғаларымы килсә гојмушдулар. Мөни хөстәханада гојмадылар, свдә мүәличә етдилөр.

Индијә гәдәр дә сәдә мұалнчә олунарам. Артыг јахшы олурам. Һәлә дә ағлым башымда дејил, олуб кечмиш һадисәни елә бил јухуда көр-мүшәм. Анчаг бир шеји дејә биләрәм ки, гәзетдә көстәрилән өлү-рини, јаралыларын сајы дүз дејил. Артыг олар ки, әскик олмас. Чүнки мән көзүмлә көрдүјүм јазмышам.

Шәһид Ағакнишиев Шакир Хандадаш оғлу илә бир јердә олмуш Гулијев Мөвланверди Әливерди оғлунаш дедикләри:

— 19 јанварда мән бүтүн күнү өз машинымла Бақыда олдум. Ах-шам саат 7 рәдәләриндә Насослу (Н.Зейналабдин) гәсәбәсинә — сви-мә кәлдим. Јемәк јејиб АХЧ-нин гәсәбәминдәки штабима кетдим. Биз һәр кечә идарә һеј'әти илә јығылыб чәбһәннин чарн мәсәләләри-ни мұзакирә едирдик. Һәмин ахшам бизин штаби Сумгајыт шөбә-синдән дә кәлмишдиләр. Вә биз үмүјијәтлә вәзијәтин пяс олдуғуну дәрк едирдик. Шакирлә мән елә штабда ики күн иди ки, таныш ол-мушудық. Шакирин бүтүн ишләрдә фәәл олмағыны көрүрдүм.

Һәмин кечә биз саат 11-12 рәдәләриндә гәсәбәнин шимал тәрәфи илә һәрби колонун Бақыја тәрәф ирәлиләдијини көрдүк.

Әввәләк машиыларын ишыгларыны сажмагла нечә танк кетдијини мұәјјән етмәк истәдик. Лакин танкларын арды кәсилмәдијиндән биз ахыра кими сәја билмәдик. Јолдашларыма дедим ки, Бақынын кирәчәкләриндәки баррикадалара хәбәр чатдырмаг лазымдыр. Дүздүр, о вахт мән дәрк едә билмәздин ки, бу колон јекәнә дејил вә беш мұхтәлиф истигамәтдән, һәмчинин дөниздән Бақыја һүчүм баш-лајыб.

Мән саат 24 рәдәләриндә өз машиныма отуранда арха отурачаға да отуранлар олды. Јанымда исә бачымын һәјат јолдашы Чәфәров Ајдын отурмушду. Мән ону зорла машиындан дүшүртдүм. Бирдән-бирә көзүмүн гаршысында бир сәдән ики нәфәрин өлүм сәһнәси кә-либ дурду вә буна көрә дә мән Ајдыны машиындан дүшүртдүм. Мән һәтта она зарафатла дедим ки, һеч олмаса икимиздән биримиз сағ галаг, сәә хәбәр апараг. Ајдынны јеринә исә Чәфәров Һәмид отурду.

15 дәгигәдән сонра биз Чәјранбатан гәсәбәсинин јанындакы көрпүнүн алтында гурулмуш баррикадаја чатдыг. Баррикадаларда дајананлар танкларын кәлдијини дедик. Бир аз кечәндән сонра ајдын олды ки, танклар Һәмин көрпүдән јох, Шамахы јолу тәрәфдән Бақыја јөнәлиб. Һәмин вахт биз һаымыз машиындан дүшүмүшдүк. Биз бурада Шакирлә белә гәрәра кәлдик ки, һәр һалда Бақыја хәбәр чатдырмаг лазымдыр вә о, габаг отурачағда, мөним јанымда отурду. Биз Хырдалан даирәсиндәки баррикадада олдуг вә ордан Һөкмәли тәрәфә кечдик. Бир нечә баррикаданы кечдик вә чамаата танкларын кәлдијини дедик. Ән ахырынчы баррикадада да ордунун кәлдијини дедик, лакин һеч ким баррикаданы тәрк едиб кетмәди. Бир аздан узагдан танкларын ишыглары көрүндү. Танклар баррикадаја чатан кими автоматчылар төкүлүшүб јарымданрә шәклиндә атәш ача-ача бизә јахынлашмаға башладылар. Биз Шакирлә машиында

идик вә күлләнни сел кими ахдығыны көрүб машиыны баррикададан әкс тәрәфә—Бақы тәрәфә сүрдүк. Бу заман мөним машиыныма сәк-киздән чох адам минди, машиынын гапылары да һеч бағланмады. Биз ики километр гәјхын јол кәлиб Хырдалан пивә заводунун јанындакы иккинчи баррикадаја чатдыг. Бу заман Шакирлә мән дүшмән танк-ларынын гаршысындан гаңдығымыза көрә бир гәдәр пәрт олмуш-дуг. Она көрә гәт едик ки, бу баррикададан һеч јани гаңмајаг. Ча-маата дедик ки, руслар һеч нәјә бахмыр, кулләни су кими јаңды-рырлар, һәм дә онлар биринчи баррикадада јаралананларын ол-дуғуну дедик. Әзүмүз исә машиыны баррикаданын јанында сахлајыб кәзләмәјә башладыг. Тәхминән јарым саатдан сонра танклар бизим баррикадаја чатдылар. Вә јенә дә әввәллик кими автоматчылар танк-лардан төкүлүшүб баррикаданы күлләбарана тутдулар. Мән вә Ша-кир атәшә бахмајараг һәрбчиләрлә данышыға кирмәк истәјирдик. Лакин онлар буну гәбул етмәјиб атәши даһа да күчләндирдиләр (биздә һеч бир салиһ јох иди). Бизә һәлә дә куллә дәјмәјәки бир мө'-чүзә иди. Баррикадада оланларын бәзиләри јахынлыгдыкы машиы-ларын арасында далдаландылар. Шакирлә мән исә јенидән машиына отурдуг вә ордан күлләни адамлары нечә бичдијини көрүрдүк. Машиыны сүрүб узаглашмаг үчүн имкан вар иди. Ган бизи санки тут-мушду. Кетмәк истәмирдик. Белә вәзијәт һарадисә 5-6 дәгигә давам етди. Артыг автоматчылар бизи баррикада гарышыг мұһасирәјә ал-мышдылар вә күлләләр машиыны дәлиб кечирди. Артыг күлләләр машиына долу кими јаңырды. Ани олараг мән машиынын шүшәләрини гаранлыгга сындырыб кечән күлләләрин хырда парылтыларыны көрдүм. Бу заман артыг бизи күллә тутду. Вә Шакирлә мән јеримиздә гыврылырдыг. Мән елә бир кәскин ағры һисс етмирдим, елә бил јуху көрүрдүм. Бу вахт Шакир гыврылыб отурачагдын јыхылды, мән исә сүкан архасындан Шакир тәрәфә јыхылдым. Ша-кирин сон сөзү индики кими јадымдадыр, деди ки, дејсән өлүрүк. Мән дә чәваб вердим ки, дејсән һә. Вә елә Һәмин ан да Шакирин кечиндијини көрдүм. Мәнә елә кәлди ки, мән дә өлмүшәм. Лакин бейнимни һәлә дә ишләдијини дурдурум. Бу заман бүтүн һәјатым ани олараг кино лента кими бейнимдән кечди вә чох тәәссүфләндим ки, суверен Әзәрбајҗан дәвләтини көрмәдән өлүрәм. Сонра өз-өзүмә фикирләшдим ки, мән нечә өлмүшәм ки, бу шәјләри фикирләсә бил-лирәм. Демәли, һәлә өлмәмишәм. Әзүмә тәсәлли вермәк үчүн истә-дик ки, әл-ајағымы тәрпәдим. Лакин бу, мұмкун олмады. Белә вә-зијәтдә машиында нә гәдәр галдығымызы билмирәм. Һадисәнин кә-дишиндән ајдын олур ки, бу вәзијәт чох давам етмәјиб, бәлкә дә 5-10 дәгигә. Сонра мән машиынын гапысынын ачылдығыны һисс ет-дим. Рус әскәрләри мәни дартыб машиындан јерә салдылар (Һәмин күн мән елә бил ки, тоја кедирдим. Ағ кәстүм кәјмиш, гарн галстук тахмышдым). Онлар мәни өлмүш һесаб етсәләр дә мән онлары көрүр вә ешидирдим. (Бақыдакылардан фәргли олараг бунар күлләри тә-

миз гырылымш маван әскерләр иди). Бу вахт 4-5 ил бундан әввәл командирлик етдијим ротанын әскерләри јадыма дүшдү вә бу мәнә чох тәсир етди (Институтдан сонра мән забит кими рус ордусунда ики ил хидмәт етмишәм). Мәнни дартыб јерә силандан сонра әскерләрдән һансыса "русскиј, русскиј, русского убилн" -деди (мән бир аз сарышынам) вә о саат да чибләрини ахтарыб паспортуму чыхартдылар. Охујандан сонра бири гайтды ки, "не русскиј" вә әчлафлардан һансыса автоматын сүнкүсүнү күрәинмә сохду вә мејит билиб сүрүјүб машынын кәнарына тулладылар. Вә тәздән атәшә башладылар. Мән күрәјн үстә узаныб галмышым. О јадымдадыр ки, бир ағ "Жигули" вар күчү илә машыны әскерләрин үстүнә сүрдү вә һәмнин "Жигули"ни үч тәрәфдән автомат күлләләри илә санки јерә тикдиләр. Вә о заман онларын забитинин сәси дә јадымда галды ки, "по своим не бит". Чүнки үч тәрәфдән күлләјә тутанда "Жигули"дән кечиб өзләринә дәјә биләрдн. Бир аздан забитин өмрини ешитдим ки, "к боју вперјод". Өзләриндән тамаша дүзәлдирдиләр, куја ки, биздән кимсә онлара атәш ачмышды. Нә исә, онлар габиги јүјүрүшдүләр, танклар исә һәлә баррикаданы дағымамышдылар. Мән артыг дәрәсән бир аз өзүмә кәлмишдим. Әскерләр ирәли јүјүрүшәндән сонра әл-јағымы тәрләтдим. Көрдүм ки, тәрпәнә билерәм. Узандығым вахт әрзиндә ган ахыб ашымда дахталанмышды вә ахмагда давам едирди. Сүрүнүб ағачларын арасына кечдим. Ағачдан тутуб ајаға дурдум. Сонра мәнә ағачларын арасында бир јашлы киши раст кәлди. О даһа сонра бир нечә адам да чағырды... Сәһәр саат 4-ә 10 дәнгә ишләмиш Сумгајытда әмәлијат столунда идим. Күлләләр бојун синирләринин арасында олдуғуна көрә чыхартмағ мәсләһәт билшмәди. һазырда бојун вә чийин наһијәсиндә ики күллә галыб.

Һадисәнин әввәлиндә машында Шакирлә олан сон сөһбәтими хатырламағ истәјирәм. 1989-чу илин пәјзында гәсәбәмзин лап јахынлығында һәрби тәјарә партлајыб дәннзә дүшмүшдү вә 70-ә јахын рус әскері һәлак олмушду. Онларын мејитләрини ахтаран рота дәннзин ғырағындача чадыр гуруб кечәләјрди вә сундан чыхан мејитләри јығырды. Шакир мәнә данышырды ки, о күндәр сәһәрә кими јата билмир, јемәк көтүрүб әскерләрә апарырды. Мән инди фикирләшрәм ки, Шакир һеч ағлына да кәтирмәзди ки, онун чәрәк вердији, Азәрбајчанын бүдәсиндән доланан рус әскерләри һеч бир ај да кечмәјәчәк, онун өзүнүн һәјатыны, јүзләрлә дикәр түрк оғлунун һәјатыны әмансызчасына ғырачағ, инлә вә ушағларынын көзләрини әбәди јолда гојачағлар.

Нә етмәк олар, аллаһ Шуқларын, шәһид олан оғулларымызын гәбрини нурла долдурсун, руһларыны шад елсин. Үмид јенә дә алаладыр. Гој о өзү бизи һидф етсин.

Һәсәнов Мустафа Әһмәд оғлунун көрдүкләри:

— Динч пикетчиләр очағын башына топлашыб дәрләширдиләр. Илк атәш 23-40-да ачылды. Автоматчылар Нәван күчәсиндә Дәмир-

јол техникумунун јатағханасынын ғыршысындакы мејданчада мөвгә тутмушдулар. Илк атәшләр һавәја ачылырды, елә билдик ки, сәдәә бизи ғорхуудурлар. Бу заман бир оғлан ғырныны тутуб јыхылды. Бу вахт метроун "Көнчлик" стансијасы тәрәфиндән 39 нөмрәли автобус сүрәтлә Нәван күчәси илә Чапајев күчәсинә доғру кәлирди. Әскерләр автобусу атәшә тутдулар. Автобус түкүрпәдичи сәс чыхарыб дајанды. Кимсә репродуктор кәтирди. Мән әскерләрә мүрачнәтлә атәши дајандырмағы хәлиш етдим. Сонра әскерләр бизи данышыға чағырдылар. Онлара јахынлашанда бизим заводун фәһләси Намиг артыг орда иди. Мән, Намиг, бир дә танымадығым бир нәфәр хәли данышығ апардығ. Әскерләрин һамысы кәпли иди, гулағ асмағ белә истәмирдиләр. Биз исә онлары разы салмаға чалышырдык ки, һеч олмаса автобусун ичиндәкиләри хәстәханәја апармаға ичазә версинләр. Автобусдакы инилтиләр бизә нә гәдәр өзләб вериләнсә, әскерләр (чәлләдлар) бир о гәдәр һәзз алырдылар. Биз тәһгир едир, нәләјиг сөзләр дејирдиләр. Сөзләшдик ки, һәр шәјә дәзәк, тәки јаралылары бу чәлләдларын әлиндән гуртарағ. Нәһәјәт, автобуса кирмәк үчүн ичазә алдығ. Илаһи, бура санки ган кәлү иди. Чоху өлмүшдү. Тәчһил јардым машыны чағырдығ. Әввәлчә јаралылары, инкинчи машына исә өләнләри гојдуғ. Өләнләрин ичиндә бир гыз ушағы да вар иди.

Сонра јенидән әскерләрлә данышыға башладығ. Онлары ирәли кетмәмеји мәсләһәт көрдүк. Онлар исә мүтләг Гәдирбәјова күчәсиндән кечәрәк Хәтан проспекти илә Нәриманов РПК-ји кетмәк истәјирдиләр.

Јаралы вә өлән чох ола да чамаат дағылышмырды. Белә олан һалда әскерләрә јалвармаға башладым ки, сиз башға јолнан райкома кедә билерсиниз. Онлар исә билдирдиләр ки, бизим шәһәрлә танышлығымыз јохдур, хәритәдә исә јалныз бир јол кестерилер. Дедим ки, кәлин сизи башға јолла мән апарым. Әввәлчә разылашмадылар. Сонра исә дәрәсини командирни полковник мәнни чағырды деди ки, биз разыбығ, амма бир шәртлә ки, сән габагда кедиб јол боју диктофонла чамаата мүрачнәт едиб бизи тәһлүкәдән ғорујасан. Әкәр јолда биз атәш ачкан ола сәни дә вурчағығ. Мән онлара дедим ки, сизи һеч бир тәһлүкә көлмәир. О исә чаваб верди ки, чәһбәнчләрдә күлли мигдарда одлу силаһ олдуғу барәдә мәлуматы вар. Нәһәјәт, биз 5 нөмрәли хәстәхананын ашағы һиссәси илә стадиона тәрәф ирәли мөјә башладығ. Мән јол боју растыма чыхан адамлара мүрачнәт едәрәк билдирдим ки, һеч бир гејри-ади һәрәкәт етмәсинләр. Әһмәдбәјов күчәси илә Чапајев күчәсинә доғру һәрәкәт едирдик ки, бирдән сәнки илдырым чадхы. Керн дәнәдә күчәннин сол тәрәфиндә ики нәфәриң јыхылдығыны көрдүм. Мән онлара тәрәф гагдым. Икиси дә өлмүшдү, онлара дәрән күлләләрин сажы-һесабы јох иди. Полковник рәтснја илә хәбәр верди, һараданса бир һәрби машын пејда олуб өләнләри апарды.

Райкомун һөҗәтіндә минә гәдәр әскәр вар иди. Мән райкомда өзләрн дә чаш-баш галмыш коммунистләрә мұраһчәтлә гышгырырдым: "Севиннин, күлүн, азидлыгсөвәр сүлһ ордуһуз сизһ мұдафиәжә кәлиб". Бу заман бојһумун архасында күт бир ағы һисс етдим. Өзүмә кәләндә көрдүм ки, бинанын ичиндәјәм. Дедим даһа мәнн бурахмазлар, амма бурахдылар.

Хәтән проспекти илә керижә. Милли Мұдафиә Шурасына гајыдырдым. Шәрг базарынын јанында јук машынына рист кәлдим. Мәнн көрәндә сүрәти артырды, сонра исе сахлајыб керн сүрдү, мәнн дә көтүрдү. Сүрүчүнүн 20-22 јашы оларды, елә һеј ағлајырды. Дејирдн бүтүн кечәнн јаралы дашымышам. Мән о күн ағлаја билмәдим. Үч күндән сонра санки "донум" ачылды. Дејирләр һәјат бүтүн ачылары унутдуру. Анчаг шаһиди олдуғум бу кечәнн мәннн дә, мәннн халғымн да унутмаға һаггы жохдур.

Шаһид Рүстәмова Елмира Мейман гызынын дедикләри :

— Јанварын 23-дә саат 17-25 ридәләриндә сәдә идим. Мәндән башга гајынанам Бабајева Сүрәји Ләтиф гызы (77 јаш), әрим Рүстәмв Әзулла Мушфиг оғлу, гызларын Кәмалә вә Тәриән дә сәдә идиләр. Мән ичәри отагда узанмышым. Елә бу ан Биләчәри шоссени тәрәфдән күллә сәсләри ешитдим. Дәһлизә чыхдым. Гызларым гышгырды ки, нәнәмизн өлдүрдүләр. Бизим мәнзилн мәтбәхи, ики отаг вә ејван Биләчәри шоссәинә бахыр. Сүрәји ханым мәтбәхдә хәрәк гыздырырды. Күлләләрдән бири мәтбәхин шүшәсини дешиб Сүрәјянын башынын архасындан дәјәрәк онун кичкаһ һиссәсиндән чыхмышды. Сүрәји јериндәчә өлмүшдү.

Мән мәтбәхә кәләндә Сүрәји ал-ган ичиндә јерә сәрилмишди. Бир сөзлә, 77 јашлы нәнәмиз әскәрләрин вәһшилијинин күнаһсыз гурбаны олду. Әскәрләр бинамызы автомат вә пулемјотлардан атәш тутмушдулар. Күчәдә әскәрләрә гаршы һеч бир мугавимәт жох иди. Әввәл елә билдим ки, гајынанам һәлә өлмәјиб, сағдыр. Буна көрә дә она јардым көстәрмәк истәдим. Көрдүм ки, жох, о, кечиниб.

Шаһид Рәшид Исмајыловун һәјат јолдашы Елмира Исмајылованын мәктубундан:

— Јанварын 19-да, о мүдһиш кечәдә Рәшид көрпүнүн үстүнә кешик чәкмәјә кетди. Күнорта вә ахшам јемәјинә кәлди. Һәмин күнләр тәкчә Рәшид дејил, һеч гоһшулар да сәдә тапылмырды. Һамы һәјәчанлы иди. Рәшид ахшам јемәјиндән сонра јенә кетди. Саат 23-30-да кәлди вә деди ки, сојуг бәдәннә ишләјиб. Лакин сәдә һеч 15 дәгигә отурмады. Анам јериндә узанмышды. Она јахынлашыб һалаллыг истәди, "вәтән уғрунда кедирәм" — деди. Мән онун сөзүнү зарифата салдым, дедим ки, вәтәннн сәнин кимн өвләдлри вәр, она көрә дә башы бәалалар чәкир. Һәр шәјн зарифата салырдыг. Сонра елә бил вәснјјәт еләди. "Ушаглардан мугајат ол. Мәнн бир шәј олса, көндә бисдырын, атамнн јанында"! Мән нә биләјдим? О, зарифат етмәјн хошлајырды... Кетди, һеч бир дәгигә кечмәмиш гајытды, чи-

биндән вәсигәни вә талонлары чыхарыб күзкүнүн габағына гојду, деди ки, башыма бир иш кәләр, ушаглар јағсыз, әтсиз галар. Сонра исе һәмншәлик кетди, әиләмзин севинчини, хошбәхтлијини дә өзү илә апарды. Тәхминән бир саат кечмәмишди ки, атышма, танк сәсләри, гышгырыг һәр тәрәфи бүрдү. Пәнчәрәдән баханда көрдүм ки, јолда рәнкбәрәнк фишәнкләр атылар. Бирдән оғлум Илгар гышгырды ки, атамн апарырлар. Мән инанмадым. Бајыра чыханда гоһшум деди ки, кетмә, Рәшид һарда олса кәләр. Анчаг кәлмәди. Јенә бајыра чыхдым. Демә фишәнк сајдығым күллә имиш. Рәшиди ахтармаға башладым. Ајагларым сөзүмә бахмыр, мәнн хәстәханаја чәкирди. Хәстәханада дедиләр ки, јаралылар вар, амма араларында Рәшид жохдур. Сонра таныш һәким јахынлашыб Рәшидин гарнындан јараландығыны билдирди. Деди ки, чәрраһијә әмәлијјаты апарырлар. Елә бил үрәјим бир саннјә дајанды, ајагларым өсди. Дөрд саат јарымдан сонра Рәшиди реанимација отағына апардылар. Рәнки сапсары иди. Һәкимләр күнаһкарчасына үзүмә бахмадан јанындан кечирдиләр. Мән ики күн орада галдым. Анчаг Рәшидә кәмәк едә билмәдим. Мәнн көрәндә һәмншәки кимн күлүмсүнүрдү. Ушаглардан өтрү јаман нараһат иди. Елә һеј дејирди ки, кет, онлардан мугајат ол. 23-нә кечән кечә көзләринн әбәди јумду. Инди Рәшидсиз јашајырам. Јох, јашамырам, сүрүнүрәм. Көз јашларымы көрәндә Илгар вә Ирадә мәнн гучаглајыб ағлајырлар. Һеч билмирәм мән нечә јашајачағам? Анаданкәлмә әлил балам Илгары, гызым Ирадәнн аталарынын истәднји кимн тәрбијә едиб бөјүдә биләчәјәмми?

Рәшидә Күрчүстанын тәхминән 8 көнди јас сахлады. Јас мәрәсини видеоәлентә чәкиб мәнә дә јадикар верибләр.

Рәшид халг јолунда, Вәтән јолунда шаһид олду. Буну фикирләшәндә бир аз сакитләширәм. Оғлум да јәгин ки, атасы кимн гејрәтлн, вичданлы, әсл әзәрбајчанлы кимн бөјүјәчәк.

Кәрнмв Илгар Һәсән оғлу:

— О кечә саат 23-20 дәгигәдә биз МШ-нын гаршысында дајанмышдыг. Бир нәфәр гача-гача кәлиб хәбәр верди ки, "Кәнчлик" метросу тәрәфдән бир дәстә әскәр кәлир. Чијинләриндә автомат, әлләриндә дәмпр шит. Габагларына ким чыхды, күлләләјирлар. Гачын чанынызы гуртарын.

Орадакылар әскәрләр кәлән тәрәфә кетмәјә башладылар. Чапәв күчасиннн Гәдирбәјова күчәси илә кәшидијини јердә бир нечә машын сахламышдылар. Кәләнләр машынларын архасында кизләнди. Кизләнәнләр узагдан кәлән әскәрләрә бахырды. Бу дәгигәләрдә бизим јахынлығымызда бир нөмрәсиз машын пәјда олду вә биз тәрәфдән әскәрләрә ағаш ачмаға башлады. Елә бил әскәрләр бир күллә сәсинә бәнд идиләр. Онлар бизим ушагларын үстүнә күллә јағдырмаға башлады. Мән бир шәјн баша дүшә билмәдән ки, әскәрләр нијә мәнн онлара күллә атан машыны жох, бизн ағашы тутду. Бизим ушагларын һамысы јерә сәрилмишди. Илк јаралананлар вар иди. Бир аз

сонра күллө жагышы ара верди. Бу заман биз жаралылары өлмиздө дүшөн жол машынлары, такси илө хөстөханаја көндөрдик. Бу вахт архадан көлөн бир автобусу да күллөдө тутдулар. Бизимдө өскөрлөрүн арасы төхминөн жүз метр оларды. Бу арада жахынлыгдакы жатагханадан өскөрлөрө сары күллө атылды. Өскөрлөрүн бир дөстөси исе жатагханы күллөдө тутду. Сант 00-30 дөнгө иди. Бу вахт биз чамаатын арасында Не'мөти көрдүк. Чамаат Не'мөтдөн һардаса киз-лөмөји төлөб өтди.

Онлар автобусу дешик-дешик слөмншдилөр. Автобусдакыларын бир нечеси өлмүшдү. Галаны жаралы иди. Автобус исе һөлө дө күллө-дөннрди. Бу ан ики чаван оғлан ирөли чыхды вө өскөрлөрө төрөф кетмөјө башлады. Онлар тез-тез төкрар едирдилөр. "Не стрелјат" (Сонра өјрдөнн ки, о оғланлары биринин ады Мустафа, о биринин исе Намиг олуб). Јанымызда һәрби кесимдө бир лејтанант вар иди. О да бизэ хөјли көмөк өтди. Орду төрөфө кедөн оғланлар — Мустафа вө Намиг керн гајытдылар. Онларын кетмөји көмөк слөмишди. Өскөрлөр шөһөрин ичөрлирөинө доғру кетдилөр.

Сонра биз автобусда вө күчөдө жаралананлары хөстөханаја апар-дыг. Автобусун ичи бүтүнүклө ган иди. Биз бу гөдөр ганы анчаг мал, һөјван көсөндө көрмүшүк. Бу исе инсан ганы иди.

Сөттархан адына заводун токары Гвами Рөсуловун көрдүк-лөриндөн:

— О кечө мөн заводумузун торначысы Намиг Мөммөд оғлу Фө-туллајөвлө бир јердө идим. Биз Чапајөв вө Гөдирбөјова күчөлөрүнни көсишдији јердө баш верөн фачинөнин шаһидлөријик.

Вичдансызлар һеч бир хөбөрдарлык өтмөдөн чамааты атшө тут-дулар. Күллө долу кими жағырды. Өввөлчө слө билдим ки, бош күл-лөлөрдир. Јанымдан инилти сөси өшидөндө тамамилө өзүмү итирдим. Өлөнлөр, жаралананлар вар иди. Һөтта бир нөфөрин агзыны күчлө ираладыг ки, дили гатланмасын. Өлмиздө кечөн дөмир-дүмүрү онун дишлөри арасына салдыг. Билмирөм нечесини күллө алтында тәчили јардым машынына гојдуг. Бө'зи жаралылар исе аллаһдан им-дид дилөјө-дилөјө жахынлыгдакы өвлөрнн блокларына төрөф сүрү-нүрдүлөр. Өвлөрдөн һычгырыг, ағлаша сөслөри көлнрдн. Күллөлөр исе өвлөрнн пөнчөрөлөрнни сындырып, даһа дөһшөтли мөнзэрө јаңырдды.

Гејри-ихтијари олараг өллөрнми јухары галдырыб күллөлөр ачы-лан төрөфө јүүрдүм. Дејсәсөн атөш көсилмишди. Валлаһ, хатырлаја билмирөм. Јүүүрдүм, јүүүрдүм күллө габагына, өлүм арзулаја-арзулаја. "Стој, стрелјат буду" командасы санки мөни ајылтды. Вар күчүмлө рус дилиндө гышгырдым: "Атөш ачын. Атөш ачын. Онсуз да гырмысыныз. Гој мөн дө онлардан бири олум. Мөн Халг Чөбһөси-нин үзвүјөм!" Бу сөзлөри төкрар слө-слө өскөрлөрө жахынлашдым. Полковникки өскөрлөрө нө дөдијини баша дүшөдим. Бир анда си-нөмө дөрд автомат тушланды. Полковник олдугча зөһмли көрү-

нүрдү. Сорүшдум ки, ахы бу силаһсыз, күнаһсыз өһалини нијө күллө-лөјрисиниз? Нөдир бу милләтин күнаһы? Дөдилөр ки, бөс сиз нијө бизимкилөри гырмысыныз? Дөдим нө бизимки, сизинки салмысыныз? Биз һеч кими гырмамышыг. Чөх инандырмаға чалышдым онлары, ләкин ким иди мөнө гулаг асан. Арсыз-арсыз күлүрдүлөр. Полковник слө дөдијини дөјирди: "Өмр бөлөдир".

Инди дүшүнүрөм ки, ај полковник, бөс сөнин вичданын, һәрби анда, Вөтөнө сөдагөтин һаны? Гауну, өмр мөкөр инсандан үстүндү? Һарадаса охумушам ки, Манчуријада кенерал Реннекампын коман-данлыг өтдији рус гошунлары үсанчылары мүһасирөјө алыр. Үсан-чылар шөһөри төрк өтмөк истөјирлөр. Реннекампы онлары топ ата-шинө тутмаг өмрини верир. Артиллерија кенерал-лејтенанты Сөмөд-бөј Mehмандаров бу өмри јеринө јөтирмөк истөмир. Кенерал полк командирн Mehмандарову һәрби трибунала вермөклө һөдөлөјир. Чарөсиз галан Mehмандаров атөш өмрини верир... анчаг үсанчыла-рын башы үстүндөн. Үсанчылар һеч бир итки вермир.

Мөкөр мүһасир дөврүмүзүн һәрбчилөрннин белө шөјлөрдөн хө-бөри жохду?

Мөн онлара халгын нө төлөб өтдијини, нө истөдијини баша салмаға чалышырдым. Елө һөјөчанланмышдым ки, истөр-истөмөз бө'зи шөјлөри өллөрнмлө изаһ едирдим. Бу заман бир өскөр мөни вурараг "Сынок, убери руки" — дөди. Һөмин өскөрин вүчудуну нифрөтлө сүздүм. Мөн онун јанында олдугча чылыз көрүнүрдүм. Һардан көтирмишдилөр бу өскөрлөри? Өскөр демөјө дө дилим көлмир онлара.

Биртөһөр дил тапдым онлара. Чамаата дағылышмағы мөслөһөт көрдүм. Һиддөлөмиш күтлө дағылышмаг истөмирди. Ағладым, диз чөкдүм чамаатын гаршысында. Дөдим, хүсуси өмр вар, орду мүтлөг бурадан кечмөлидир. Өкс-төгдирдө атөш давам сөчөк. Нө кизлөдөм, адамларын ичиндө мөним мөвгејини дүзкүн гүјмөтлөнд-дөрмөјөнлөр вар иди.

Јенидөн ордуја төрөф гајытдым. Бу дөфө көзүм күллөдөн шүшө-лөри чилик-чилик олмуш 94-10 АГС нишанлы "Икарус" автобусуна саташды. Өскөрлөр орадан нө исе дашыјырдылар. Инилти сөслөри көлнрди. Өзүмү зорла автобусун ичинө салдым. Автобус ган ичиндө иди. Сөһөрис күн билдим ки, мөктөбли гизд Лариса Мөммөдова да һөмин автобусда гөтлө јөтирилмишди. Јелла күлө јери сәјдыгым ајагдан чыхыб галмыш ајаггабы исе көзлөрнм өнүндөн чөкилмир. Һөјф ки, о ајаггагабы һөмин кечөнин хатирөси кими сахламаг ағлы-ма көлмөди. Елө вөзијөтдө идим ки...

Мөн өзүм үч ил һәрби хидмөтдө олмушам. Хидмөтин Сомалидө, Маврика адасында, Сингапурда, Бомбөјдө, Ирагда кечиб. Порт-Бөр-бөра шөһөрнндөки бир факты хатырламаг истөјирөм. Һөмин шөһөрдө јерли өһали чөкинмөдөн биз Гызыл Орду өскөрлөрннин үзүнө түпүрүрдү. Мөнө һөмин фачиөли кечө ајдын олду ки, нијө түпүрүр-

мүшләр бизим үзүмүзә. Бу орду һәнгигәтән дә үзүнә түпүрүлмәли орду имниш.

О кечә Сөттарын оғлунун гыздырмасы кетдикчә артырды. Түркчәрәләр дә кемәк етмирдн. Һәјат јолдашынын тә'киди илә Сөттар тә'чили јардыма зәнк вурмаг үчүн сәдән чыхды. Алатавада — кирајәдә олдуғу сәни јахынлығындакы автомат телефонлар да тәрсликдән ишләмирдн. О гәдәр әсәби, фикирли иди ки, күчәдәкиләрлә дә марагланмырды. Үрәји ушағын јанында галмышды. Бир нөмрәли такси паркынын јанындан өтөндә гычына нәјинсә сүртүлүк кечдијини һисс етди. Әввәл фикир вермәди, сонра бирдән нә исә фикирләшди, әтрафына диггәт јетирди. Көј үзүндәки гызартылары көрүб күллә јағышына олдудүјүнү анлады. Өзүнү итирди. Бу вахт бәдәниндән нәјинсә гырылыб јерә дүшдүјүнү һисс етди. Сол әлини ган көтүр-мүшдү. Көзләринә инанмады. Әлинин үчүнчү бармағы јерә дүш-мүшдү. Дәһшәтә кәлди. Бир гәдәр бармағына баха-баха торпағын үстүндә узанды. Ара сакитләшән кими бармағыны да көтүрүб өзүнү сәә чатдырды. Һәјат јолдашынын гышгырығына гоншулар текүлдү-ләр. Ону биртәһәр хәстәханаја чатдырдылар. Һәкмиләр чох чәтин-ликлә бармағы әввәлки вәзијјәтинә салдылар. Һазырда Бәдәлов Сөттар Јунис оғлу үчүнчү дәрәчәли әлилдир.

Шәһид Владимир Токаревни балдызы Валентина Ивановна Спирина исә сәһбәтдә буилары деди:

—19-дан 20-нә кечән кечә Володјадан мәни вә Совет Ордусу сыра-ларындан тәзәчә бурахылмыш оғлуму аеропорта пармасыны хәниш етмишдим. Оғлум Кременчук Мүлки Авнасија Мәктәбиндә тәһси-лини давам етдирмәк үчүн Харкова учмады иди.

Биз кечә саат 12-дә Володјанын "Москвич"нә отурдуг вә јола дүшдүк. Јоллар һәлә ачыг иди, атәш сәси кәлмирдн. Сабунчу дәр-јолуна чатдыгда јолларын мүлки јүк машиналары илә бағландығыны көрдүк. Бизим машины сахладылар, шәһәрдәки вәзијјәтлә мараг-ландылар, аеропорт јолунун бағлы олдуғуну дедиләр вә Бузовна - Мәрдәкан јолу илә кетмәји мәсләһәт көрдүләр. Володја белә дә ет-ди. Калинин шосеси јахынлығында бизи ики дәфә һәрби патрул сах-лады, сәнәдләримизи јохлады, билетә бахды, һара кетдијимизи сорушду вә јолумуза давам етмәјә ичазә верди. Калинин шосесинә чыханда узагда атәш сәсләри ешитдик. Бензиндолдурма мөнтәгәси рајонунда ики танк вә әскәр јолу кәсмишди. Лакин араларындан

машины кечмәјә јол вар иди. Көзләјирдик ки, инди бизи сахлајачаг, сәнәдләримизи јохлајачаглар. Она көрә дә орта сүр'әтлә кедирдик. Биз танкларын үстүндә әскәрләри ајдын көрүрдүк. Бирдән һеч бир хәбәрдарлыг етмәдән бизим машины атәшә тутдулар. Володја јил-ныз "Баша дүшмәдим, бизә атырлар!" деди. Танкдан атылын күллә онун боғазындан дәјиб јериндәчә өлдүрдү. Оғлумла мән әјилмәјә маңал талдыг вә бу да бизи хилас етди. Володја илә јинашы отурмуш оғлумун бојнунун архасына чохла шүшә гырынтысы төкүлмүшдү. Күллә мәнним палтомун голуна дәјиб кечмиш, мәнә тохунмамышды. Машины ики јердән дәлик-дешик иди, шүшәләри сынмышды.

Бундан сонра әскәрләр машындан чыхмағымызы тәләб етдиләр. Биз танкларын јанына апарыб сәнәдләримизи јохладылар, оғлумун әјин-башыны ахтардылар. Сонра сәнәдләримизи гәјтарыб азад ол-дугумузу дедиләр. Мән шок вәзијјәтиндә гышгырырдым. "Һәра кед-дәк? Језнәми һара апарачагыныз? Ону һарада ахтарар?" Бизни Волод-јја јахынлашмаға гојмадылар. Кетмәјимизи тәләб етдиләр. Бу вахт һараданса бир "Жигули" кәлиб чыхды. Ичиндәкиләр азәрбајҗанлы идиләр. Әскәрләр деди ки, онларла кедәк. Бизә үрәк-дирәк верән бу ики нәфәр кечә саат 2-јә јахын бизи Бинә гәсәбә советинә кәтирдил-ләр. Бурада мәнә јардым етдиләр. Мән демәк олар ки, нушуму итир-мишдим. Бурада биз сәһәрә гәдәр галдыг. Мән хәниш етдим ки, би-зи тәк гојмасынлар, чүнки гоһумумузу тапмалыјдыг, јолу нәә таны-мырдыг. Һачы адлы бир нәфәр Володјаны Мәрдәкан хәстәханасын-да тапана гәдәр јанымыздан чәкилмәди.

Әскәрләрин бу вәһишлији нәтичәсиндә Володјанын һәјат јол-дашы Галлина вә үч көрпә оғлу - Дмитри, Михаил вә Станислав баш-сыз галдылар.

Худияев Мехман:

— Ешитдим ки, Салјан казармасынын јанында пикет тәшкил едибләр. Мән дә Вәтәни сәвән бир шәхс кими онлар арасында ол-мағы гәрара алдым. Сәһәр тездән вәзијјәт јахшы иди. Күнортаны да биртәһәр баша вурдуг. Гыш олдуғундан һава тез гариламаға башла-ды. Һәрә бир тәрәфдә тонгал галајыб гызынырды. Бирдән синишү јолдашыны кәлиб мәнә хәбәр верди ки, телевизија ишләмир. Доғрусу мән инанмадым. Казарманын диварлары, бешмәртәбәли биналарын далында әскәрләр кизләнмишди. Саат 2-дә күлләбрани башлады. Елә вәзијјәт јаранды ки, өкәр машынларын арха тәрәфиндә кизлән-мәсәјдик, бизи вурачагдылар. Атышма дүз бир синишү гәдәр дивым етди. Саат 3-дән 4-ә гәдәр бир аз сакитлик олду. Һәрдәнбир күллә

сәсләри ешиндирди. Гардашымла һәмнишә бир јердә дурурдуг. Насосудан тәхминән 500 нәфәрә гәдәр әскәр гачыб кәлмишди. Онларын силаһы јох иди. Әлләриндә кичик арматурлар вар иди. Сонра онлар да арматурлары јерә атдылар (нәјә гаршы нә). Чамаат ики група бөлүндү. Бизим груп XI Гызыл Орду тәрәфдән кәлән јолу горујурду. Саат бешә тәзәчә иشلәјирди. Чамаат бир-биринә тәскилик верирди. Аллаһа шүкүр еләдик ки, сәһәр ачылып. Инди дә бинаһын дымында дајанмыш көзәтчиләр атәш ачмаға башладылар. Күлләрдән бири јанымызда дајанан оғлана дәјди. Јазығын һәјаты елә бил тамам имиш. Күллә онун дүз башындан дәјмишди. Ону архаја апардылар. Чәлилабаддан бир оғлан деди ки, вәзијәт пис оландә әлијалын чаманты хилас етмәк үчүн танкын габағына үч нәфәр узаначағы, бәлкә танклар дајанды. Һәмнин оғлан исә биринчи танкын алтына узанмышды. Биз хәбәр вердиләр ки, газ бурхачаглар. Бир дә көрдүк ки, чохлу танк казарманын "Олимп" тәрәфдәки диварларыны јарыб кечиб, бир гисми исә казарманын о бири тәрәфиндәки гапыја тәрәф олан јолда дајанды.

Бир машин танкларын сәсиндән горхарак дајанды. Танклардан бири кәлиб "Москвич"ин үстүндән кечди. Саат 4-30 -да пис иј һис едик. Сонра танклар да һүчма башлады. Орада гардашымы итирдим. Бир машинанын тәкәри јанында кизләндим. Бу вахт машинанын алтындан чыхан оғланы күлләләдиләр. Мән гачмаға башладым. Бурада чәлилабадлы оғланы көрдүм, онун үзү ган ичиндә иди. Мән она көмәк едә билмәдим. Мејдан ал-ган ичндә иди. Бир үчман күлләләјирдиләр. Әскәрләр һәтта јаралылары да күлләләјирди.

Һәјатда ән горхулу шәј өлүмлә үзләшмәкдир. Ону да көрдүк. Өләнләр галаг-галаг јығылмышды. Јаралылары көмәк етмәк исә тәјәнләри дә атәшә тутурдулар. Онлар һамысы ејни јашда иди (35-40). Онлар һәдәләјиб дәјирдиләр ки, сизин һамынызы бах белә гырмаг лазымдыр. Мејитләри күлләләдикдән сонра үстүндән танклар кечдиләр. Көрдүкләримин бир һиссәси будур.

Аббасов Илгар Ибраһим оғлунун дедикләриндән:

— 19-у ахшам саат 10 рәдәләриндә мән доггузунчу микрорајона кәлирдим. Көзләримә инанмадым. Јолун габағыны чамаат кәсмишди. Танкларын ишығы чамаатын үстүнә дүшүшдү. Мән сәә тәләсдим. Чүнки бурада көрдүјүм һадисә мәнни горхутду. Евә кәләндә күчәдә гоншуларымызы вә анамы көрдүм. Урејим сақитләшди вә сәә кетдим. Нә исә башым гарышды. Саат 12-30 рәдәләриндә мән көмә атәш сәсләри ешитдим. Тез һәјәтә дүшдүм. Ағлашма ешитдим. Ушаглар, аналар иди ағлајан. Сарсылдым. Кејиниб Салјан казарма-

сына тәрәф кетдим. Чох дәһшәтли иди. Адамлар билмирди нәјләсин. Әсәс јерләри демәк истәјирәм. Гоншум Бабајев Әзәри вә онун дајысы оғлу, һәм дә достум Һабил көрдүм. Урејимдән кечди ки, дәјис кәлин кедәк сәә. Сонра фикирләшдим ки, дәјәрләр Илгар горхур. Демәдим. Тәхминән саат 3-4 рәдәләриндә биз танкларын габағында оландә күлләләр јерә, јәһни дүз адамларын үстүнә атырды. Мән һәрәкәтләримни идарә едә билмирдим. Нә исә, дәһшәт, көргүнәмәиш дәһшәт, вәһшилик. Бу сәһнәләри мән орада көрдүм. Ајагга-бысыз кәлиб сәә чыха билдим. Орада һеч кимдә силаһ јох иди.

Буну да Агајев Вүгар Ибраһим оғлу деди:

— 19-у ахшам саат 8-дә "Нахчыван" мейманханасынын јанына кетмишдик. Орада тәхминән 200 нәфәр вар иди. Биз орада 3-4 саат дајанмышдык ки, көјә күллә атмаға башладылар. Сонра әскәрләр мейманханадан чыхмаға башладылар вә автобуса миндиләр. Бирдән автобусун ичиндән һәр тәрәфә күллә атылды вә күлләләр бир оғланын алтына дәјди. Оғлан јерә јыхылды. Әскәрләрин јарысы көрпүнүн үстүнә тәрәф гачды вә бирдән-бирә керијә дөнүб чамаата күллә атмаға башладылар. Чамаатын арасына гачагаг дүшдү. Мән гачыб мейманхана илә үзбәүз сәә кирдим. Әскәрләр мән кирән бинаја тәрәф кәдиләр. Мән дөрдүнчү мөртәбәјә галхдым вә сәссизчә орада дурдум. Онлар икинчи мөртәбәјә гәдәр галхдылар вә орадан кери дөндүләр. Мән истәдим саат 4-дә сәә кәлим. Лакин күлләнин сәсн кәсилмәдијиндән сәә гәјыда билмәдим. Сәһәрә кими орада галдым, сәһәр исә сәә гәјытдым.

Чавадов Сәфәр Чәмил оғлунун көрдүкләри:

— Јанвар ајынын 19-дан 20-нә кечән кечә мән сәдә идим. Бирдән күллә сәсләри ешитмәјә башладыг. Елә билдим ки, јуху көрүрәм, лакин бу, һәгигәт иди. Тез кејиниб сәдән чыхдым вә дајаначаға кетдим. Бурада мәнним кими күллә сәсиндән бајыра чыхан чохлу адам вар иди. Достум Фуад Бабајев (шәһид) дә онларын арасында иди. Биз он илдән артыг иди ки, достлуг едирдик. Бир-биримизни көрөндә тәәччүблә бахышдыг. Адамлар данышырдылар ки, Биләчәри јохушунда һазыр вәзијәтдә дајанмыш һәрбчиләр вә һәрби техника шәһәрә сохулмушлар. Күллә сәсләри XI Гызыл Орду тәрәфдән кәлирди. Ора кетмәји гәрара алдыг. Чатанда көрдүк ки, чохлу чамаат вар. Ешитдим ки, шәһәрин кирәчәјиндә чамаата атәш ачмышлар. Инандыг. Бу заман һәрбчиләр XI Гызыл Орду тәрәфә прәлиләмәјә башладылар. Биз Республика хәстәханасына чыхан јол - јәһни дајандығымыз јердән бир аз јухары галхдыг. Чамаат да һәмчинин. Һеч ким-

дә сипаһ јох иди. Чамаат һәрбчиләрпн баррикадалары дағыдыб кеч-мөләрпнә тамаша этмәк үчүн дәјпнмышды. Мараг һисси күч кәлмишди. Бәли, мараг һисси. Нә исә...һәрбчиләр, даһа доғрусу десәк, пул илә тутулмуш вәһшиләр бизә тәрәф күллә атмаға башладылар. Артыг баррикадалары дағыдыб кечмишдиләр. Тәқрир едирәм, атәш ачылмышдыр, кимә гаршы? Сипаһсыз, күнаһы олмайан чамаата гаршы. Совет тарихиндә көрүнмәмиш һадисә иди. Ашкарлыг, демократија пәрдәси алтында буну да көрдүк.

Күллә јағышы алтында оланлар арасында чахнашми дүшдү. Күнаһсыз адамлар бир-бир јыкылмаға башлады. Биз автобус дајана чағына тәрәф гачдыг вә дајана чагда кизләндик. Бу заман архаја чевриләндә көрдүк ки, Фуад јерә жыхылыб. Артыг кечинмишди. Күллә өлүмчүл олмуш, боғаз һиссәсинә дәјмишди. Аллах рәһмәт еләсин. Мәнә буну јазмаг чәтиндир. Анчаг ону да гејд едим ки, јоллара дүшүш јаралылары да бу ганчән ордунун вәһшиләрпн өлдүрүрдүләр. Проектор ишыглары алтында өз вәһшиликләринни нүмајиш етдирдиләр.

"Тәчили јардым" машинлары кәләндә бунун да шаһидјәм ки, биз гардашларымызы машина тәрәф апаранда о машинлары да күлләјә тутдулар. Мәтбуат фашистләрин вәһши кими халга чатдырыб. Анчаг бир мүһарибә ветеранындан ешитмәмишәм ки, фашистләр Гырмызы Хач вә Ајпара Чөмијјәтиннин нишанына гаршы сипаһ ишләтсинләр. Дүнјаын һеч бир јериндә бу олмамышдыр. Пиночети фашист адландырырлар, ләкин о да динч нүмајиш едән халга гаршы сипаһ ишләтмәјиб. Јахшы, онда буна нә ад вермәк олар? Гој адыны буну охујанлар версинләр. Биз Республика хәстәханасына чатдыг. О заманкы һәјәчанымы өзүм дә тәсәввүр етмирәм. Мәнә ијнә вурдулар, орада галдым. Бу заман фачиә јеринә кетмиш һәкимләрдән 3-4 ү кәлди (һамысы гадын иди). Онлар дедиләр ки, һәрбчиләр өлүләрпн көтүрмәјә дә гојмурлар, аз гила һәрби машины бизим үстүмүзә чыхарачагдылар.

Сәһәр саат 7-дә евә кәлдим. Мәнә чәтин олса да Фуадкилә зәнк едиб һадисәни дедим.

Буну да шәһид Чәбрајыл Ханмәмәдовун һәјат јолдашы Шөвкәт Ағаәли гызы деди:

— Јанварын 19-да гајынанам Күлханым һејдәр гызы хәстә олдугу үчүн мән, јолдашым Чәбрајыл вә ушагларымла һөвсандан Јени Сураханыја кәлдик вә орада галдыг.

Кечә сәс-күјә јолдашым бајыра чыхды. Бир аздан атәш сәсләри ешидилди, танкларын сәси кәлди. Мән јолдашыма көрә наһаһт олуб бајыра чыхдым. Мән мүһарибә көрмәмишәм. Ону анчаг киноларда, бир дә аталарымызын сөһбәтләриндән ешитмишәм, китабларда охумушам. Күчәдә чамаат гачырды.

Онлардан Чәбрајылы хәбәр алдым. Бир аздан онун јариланыб 12 нөмрәли хәстәханаја апарылдығыны ешитдим. Јолдашым сипәсиндән јараланмышды. Оуну вәзијјәти чох ағыр иди. Оуну јанында чаван бир оғланын мејиди узадылмышды. Орада јаралы бир забит дә вар иди. Тез-төләнк јолдашымы вә забити машинына гојуб Чапаридзә адына хәстәханаја апармағы гәрәра алдыг. Биздән габагда танклар кедирди. Бир аздан күллә сәсләри ешидилди. Бирдән танкларын бири бизи һәдәфә алды. Биз сон дөгигәләримизни сајурдыг. Хәјилән дөрд баламла видалашырдым. Бу вахт јаралы забит әлини машинын пәнчәресиндән чыхарыб јелләди. Анчаг она фикир вермәдиләр. Танк бирбаща үстүмүзә јериди. Забит өз папағыны бизә верди вә деди ки, машиндан дүшүб әскәрләрә көстөрсин. Забитин папағыны әскәрләрә көстөрнб "не стрелайте" - дәјә гышгырдыг. Јәгин ки, әскәрләр сәсимизи ешитди вә өз јолларына давам етдиләр. Ләкин јенә дә машинына јол вермирдиләр. Бирдән танклар тәрәфиндән сахланылан ики тәчили јардым машины көрдүк. Биз забити бир машина, Рамизин (һәјат јолдашымын ады Чәбрајыл олса да биз ону Рамиз чагырырыг) о бири машинына јерләшдирдик. Вахт өтүрдү. Танклар тәчили јардыма да јол вермирдиләр. 20 дөгигәлик јолу ики сақта баша вурдуг. Долајы јолларла хәстәханаја чатдыг. Әримн чәрраһијјә шөбәсинә апардылар (Бәлкә Рамизин вахтында хәстәханаја чатдырсайды дөрд балам јетим галмазды).

Хәстәханада көрдүјүм мејидләр бир аңлыг әримн мәнним јадымдан чыхартды. Демәк бу чаванларын да аналары, бабылары, нишанлылары, һәјат јолдашлары мәнним кими башларына вахтындан габаг гара јайлыг бағламалы олачаг. Әрим чәрраһијјә столунда кечинди вә 4 баламын јанына Рамизсиз гајытмалы олдум. Ушагларым бөјүјүндә аталарынын гәтилини соруша чаглар, онда кимин үвананы вермәлијәм? Ахы һәјә көрә балаларым ата невазишиндән мөһрум олсунлар? Сизчә буна ким чаваб вермәлиндир?

Көзү јолда галмыш 90 јашлы Күлханым анамын (гајынанам) јанына гајытмағы тәсәввүр едирсинизми? Оуну көләрпн дә көрмүр.

Шәһид Әлијев Хәлганын гардашы Тәрлан Јусиф оғлу бунлары дедишидр:

— Мән гардашым Әлијев Хәлганла бирликдә Тбилиси проспектиндә дүзәлдилмиш баррикадада олушуг. Январын 17, 18, 19-у күнләриндә кечә сәһәрә гәдәр баррикадада кечәләмишик. Мәгсәдимиз әскәрләри, танклары шәһәрә бурахмамаг иди. Баррикадаларда оланларын һеч бириндә силаһ жоһ иди. Елә билирдик гошунлар динч әһалини гырмазлар. Ахшам саат 12-дә совет фашистләринин һүчуму Салјан казармасындан башлады. Онлар XI Гызыл Орду мејданына кәлә-кәлә адамлары гырыдылар. Мән вә гардашым "Искра" заводунун јанындакы 75 А нөмрәли бинанын гаршысында дајанмышдыг вә һамы бир нәфәр киши сөз вермишди ки, керп дөнмәјәчәк. Бирдән Биләчәри јолундан да танкларын вә әскәрләрин һүчуму башлады. Елә о саат сәһәнин ишыгларыны сөндүрдүләр. Гаранлыг сәһәјә прожекторлар салдылар. Сонра адамларын үстүнә көзјашардычы газ бурахылды. Буна бихмајараг халг јериндән төрләмирдн. Танклардын вә әскәрләр төрәфиндән фасиләсиз атәш ачырдылар. Вәһши әскәрләр бүтүн бинаalara да атәш ачырдылар. Анам мәним һәјат јолдашымла сјванда дуруб бихырдылар.

Әскәрләр инсанлары гыра-гыра танкларла үстүндән кечирдиләр. Саггаллы вәһшиләр адамлары гыра-гыра белә сөзләр дејирдиләр "Разорвoм вас, азербайцанскије гды". Әскәрләрин бир һиссәси әлләриндәки дөјәнәкләрлә адамлары вуруб кичәлләндирди, бәзиләринин исә силаһла өлдүрүрдү. Бурда мән гардашым Хәлганы итирдим. Әли дөјәнәкли әскәр мәни дә дөјмәјә башлады. Мән башымы дөјәнәкдән горујурдум.

Прожекторун ишыгы көзүмү гамашдырды. Мән блока гачмаг истәјирдим. Әскәр исә елә һеј мәни дөјүрдү. Мән блоку нәһајәт ки, тапдым. Ораја төрәф гачмаг истәдикдә о да мәним ардымча гачды. Мән инди дә баша дүшә билмирәм ки, о нијә мәни өлдүрмәди. Блока кириб дөрдүнчү мәртәбәјә гәдәр галхдым. Биз икинчи мәртәбәдә олуруг. Әскәр исә икинчи мәртәбәдән керп гајытды. Анамла гардашымы сәһәрә гәдәр көзләдик. Фикирләшдик ки, јөгин о, јакынлыгда јашајан гоһумун евинә кедиб. Сәһәр ачылды, о көлмәди. Анамла хәстәханалары ахтармаға башладыг. Бизә елә көлирди ки, ону тапмајачагыг, чүнки өләнләрин һәмнин кечә бир көз гырпымында жоһ олымыс чох тәәччүб доғурурду.

Хәстәханаларда сәјсүз-һесабсыз өлүләр вә жаралылар вар иди. Тбилиси проспектиндә идман комплекси төрәфдә јердә чохла өлү варды вә анамла мән бир-бир онларын һамысына бахдыг. Өлүләр танынмаз һала салынмышды. Киминин багырсаглары јерә тө-

күлмүш, киши ајагсыз, голсуз вә с. Анамла мән аглаја-аглаја Республика клиник хәстәханасынын мејитханасына кәлдик. Гардашымын мејитнин орада тапдыг. Күллә она сол төрәфдән, бел наһијәсиндән дөјиб сағ төрәфдән, габырға алтындан гара чийәр төрәфдән чыхмышды.

Шафәтдин Шыхнәби оғлу:

— Һәмнин кечә мәнә елә көлирди ки, бүтүн халг күчәләрдәдир. Она көрә дә елдә отура билмәздик. Биз Салјан казармасынын гаршысында идик. Бу, адичә пикет иди. Мәгсәдимиз казармадан чыханларла мане олмаг, динч әһалијә күч тәтбиғ етмәјин гаршысыны алмаг иди. Кечә саат бирә 5-10 дәгигә ишләмиш оларды ки, көрдүк әскәрләр үстүмүзә көлир. Өзү дә ата-ата. Бу нә иди? Мән һәрби хидмәтдә олмушам. Күллә атмағын төһәр-төһүрүнү билирәм. Ону да билирәм ки, адамы вурмаздан әввәл хәбәрдарлыг едәрләр, көјә атарлар. Анчаг бу дөфә белә олмады. Әскәрләр атырдылар. Һәлә әтрафда нә баш вердијини анлаја билмәмишдим ки, ајагында ағры һис етдим. Јыхылдым, һушуму итирдим. Бирдән ајагында даһа кәскин ағры һисс едиб өзүмә кәлдим. Көрдүм ајагыман ики әскәр јапышыб мәни Салјан казармасына төрәф сүрүјүр. Кәтириб мәни бир отаға атдылар. Бир аз кечди, јаныма башга адамлар да кәтирдиляр. Һисс етдим ки, булар да жаралыдыр, амма дејәсән өлән дә вар иди. Јаралылар инчиндә әскәрләр дә вар иди. Бир аздан сонра бир әскәр мәнә јанашыб јарамы сарымаг истәди. Командирн нә исә дејиб онун үстүнә гышгырды. Сәс-күј олдуғу үчүн һеч нә баша дүшмәдим. Сонра башга бир зәбит кәлиб бизи, јәни јаралылары башга отаға көчүрмәји әмр етди, деди ки, биз онларла мане олуруг. Бу дөфә бизи зирзәмијә охшар бир отаға кәтирдиляр. Беш нәфәр идик. Бир сутка бурада галдыг. Сәһәри күн бир азербайцанлы вә бир ләзки прапоршик јанымыза кәлди, вәзијәтнимизлә марагланды. Сонра онлар бизи БТР-ә гојуб һәрби госпитала кәтирдиляр. Мәни госпиталдан Травматолокија вә Ортопедија институтуна дөјишдиляр. Сағ олушлар һәкимләримиз, шөбә мүдирн Чинкиз Әлизаденин рәһбәрлији алтында мәни мүаличә етдиляр. Ајагыман ики күллә өлән дөјмишди. Үч ајдан чох хәстәханада јатандан сонра ајаға дурдум.

Шаһид Әләкбәров Назим Мәммәдәли оғлунун сөһбәти:

— Январын 19-да ахшам тәхминән 00-15 дәгигәдә шәхсин "Запорожетс" маркалы Ә 37-22 АГ нөмрәли машинала Закир Гурбанов, Пәрвиз вә Илгар Ибраһимовла (шәһид) пикетдә дуранлара одун апарыдыг. Тбилиси проспекти илә үзү јухары, јәни XI Гызыл Орду

межданына төрөф кедирдик. Күзүдөн архамча ичи долу РАФ машыны келдижини көрдүм. Микроајона ајрылан жолда сүр'өтлө кедөн танк дајанды. Бу вахт мән гөза сигналыны жандырыб машыны жолун сагына сүрдүм. Танклардан бири дүз үзү јухары кетди, икинчиси исе јеринде фырланыраг атөш ача-ача сүр'өтлө мөнө төрөф көлмөжө башлады. Әлминн бири сүканда, о бири илө отурачагы сахламышдым ки, ушаглар дүшө билсин. Танк истигамәтинн дејишмөдөн үстүмө көлрди. Мән дүшмөжө мачал таппадым. Танк исе машыны өзиб үстүмдөн кечди. 1 №-ли мебел фабрикиндөн төхминнөн 50 метр јухары.

Ағлымы итирмөишдин, көзлөрмн ачыг иди. Этрафдан гөрибө сөслөр көлрди. Көјдө исе нөсө ишыглар учурду. Фикирлөшдим ки, јөгин өлмүшөм. Ишыг дирәјинде гығылчым көрдүм, мөфтиллөр ашагы дүшмөжө башлады. Мән фикирлөшдим ки, тез ајага дурмаг лазымдыр. Дурмаг истөдмн, бачарамдын. Саг ајағым илишиб галмышды. Фикирлөшдим ки, ахы мөн өлмүшөм, ахы үстүмдөн танк кечиб. Саг гала билмөрөм. Нө үчүн ајага дурурим? Әввөлки вөзиј-јөтдө әллөримн бөдөннмө бөрк-бөрк сыхыб узандым. Аллаһ јадыма дүшдү. Көлмеји-шөһадәти јадыма салмаг истөдим. Елө бил аллаһда данышырдым. Ахы көлмеји-шөһадәти демөдөн адам өлө билмөз. Көзлөрим тутулуруду. Этрафдакы сөслөрүн азалдыгыны һисс едирдим. Елө бу анда кимсә саг ајагыны көтүрүб үстүмө гојду вө бөдөннмн бүтүн үзвләри һәрәкәтө келди. Тез галхыб дағылмыш машындан бијыра сычрадым. Этрафда һеч кәсин олмадыгына әмин идим. Өзүмдө илаһи бир гүвөө топлајыб ајагымы архамча сүрүжө билчәјимә шүбһөм галмады. Ушаглар јадыма дүшдү. Машыны ахтармага башладым. Нө өлү, нө дө дирилрөри вар иди. Мән јенө өлмүш олдуғуму зөнн етдим, ахы ушаглар машында иди. Нечө олдулар? Јәни танкын тыртылларына илишиблөр? Танк онлары апарыб?

Көзүмә иш китабчам дөјди. Тез көтүрдүм ки, бәс сабаһ иш күнүдүр, јохсә јаддан чыхар. Идман папагымы көтүрүб башыма гојдум ки, бирдөн сојуг олар. Машынын гаршысына кечдим. Кимсә мәнн архадан сөслөди. Бу вахт һикмәт мәннм голумдан тутуб сол төрөфдөки бинанын тининә төрөф апарды. Јолун ортасына чыхараг ушаглары адлары илө чагыра-чагыра үзү ашагы гачмага башладым. Архадан сөс келди. — Назим, гајыт, вурарлар, гајыт керн, дејө һикмәт гышгырырды. Бир тинк мебел фабрикиннн јанында дуруб өлө һөј атөш ачырды. Амма күллөлөр мөнө дөјмирди. Бинанын јанында Закирин сәсинн ешитдим. — Назим әми, Назим әми, Илгары вурдулар. Сөс кәлөн төрөфә гачдым. Илгары јыхылмыш һалда көрдүм. Гарын

наһијәси ган ичиндө иди. Дөһшөтө кәлдим. Јахынлашыб чийиндөн тутдум. Илгар, Илгар гышгырдым. Сөс кәлмәди. О, ағыр-ағыр нөфөс алырды. Башыны синәмө сыхыб ону хөстөханаја апармаг һагында дүшүндүм. Такси сахламаг үчүн јола чыхдым. Елө билдим сөһөрдир, мүтлөг такси олачаг. Танк исе елө һөј күллө атырды. һарданса елө бил јерин алтындан зүлмөтдөн гара бир "ГАЗ-24" маркалы машын габағымда сахлады: "Гагаш, нө олуб, нө лазымдыр?" - деди. Дедим ки, ушагы вурублар, хөстөханаја апармаг лазымдыр. Сүрүчү. - Тез олун, машыны да дөлик-дөлик едиблөр, — деди. Гачыб Илгары көтүрдүм. Кимсә мөнө көмөк етди. Машын бизи Семашкоја чатдырды. Илгары хөрөжө гојуб ичөријө апарды. Сонра һәмнн о "ГАЗ-24" бизи сөв кәтирди.

Һәмнн күнлөр 8 №-ли тө'чили јардым стансијасында интерна һәкнми ишлөјөн, сонра исе Гарибаг уғрунда дөјүшләрдө гәһрәмәнчәсына һөлөк олан вө "Азәрбајчанын Милли Гәһрәманы" адына лајиг көрүлүмш Күлтәкин Әскөрованын "Комсомолскаја правда" гәзетинә јаздыгы мөктүбдан сөтирлөр:

— 1990-чы ил јанварын 19-да ахшам саат 6-да ишө башладым. Лакин өзүмү пис һисс етдијим үчүн тезликлө ичәзө алыб сөв кетдим. Саат 22-05 -дө узагдан илк атөш сөсләри ешитдим. Сонра исе көјдө ишыгсачан күллөлөр көрүнмөжө башлады. Танкларын вө зирелин машынларын сөси аләмн башына көтүрүмшдү. Баша дүшдүм ки, Ганлы Орду шөһәрә дахил олуб. Евдә отура билмөјиб күчөжө чыхдым вө машынла өзүмү иш јеринә чатдырдым.

Јаралананларын сајы-һесабы јох иди. Кими башындан, кими ајағындан, кими гарнындан јара алмышды. һәр јандан инилти сөсләри ешидилрди. Сөһәрә јахын Тбилисч проспекти 41, мәнзил 17-дөн чагырыш алдыг. 50 јашлы Рөһимов фамилијалы бир киши ган ичиндө иди. Ону 4 №-ли хөстөханаја чатдырдыг. Јол боју һәрбчилөр машынымызы күллөжө тутурдулар.

Совет күчәси 201-дөн алдығымыз чагырыша кәлөндө исе артыг 19 јашлы бир кәнч боғазындан алдыгы күллө јарасындан кечинишди.

Мәнн дөһшөтө салан одур ки, һәрбчилөр тө'чили јардым машынларына, һәкнмләрә, тибб бачыларына атөш ачырдылар. һәкнмләрдөн Александр Мархјевка вө Елчин Мирзәјев һәмнн кечө күллөжө туш көлмишилөр. Хејли тибб бачысы јараланмышди.

Һөлө мөктөбдө олудуғумуз иләрдө бизә өјрөдириллөр ки, Совет Ордусу дүнјада ән һуманист ордудур, совет әскәри зөифләрин вө мөзлумларын мүдафиәчиси, азадлыг чарчысыдыр. Инди исе һәмнн

ордунун эскерлери гадындарга вѣ ушагларга атѣш ачыр, ѣлијалын,
силалысыз адамларга гѣтлѣ јетирнр, свлѣри кјллѣбаран едирди.

7 ил кечир о ганлы-гадалы кјнлѣрдѣн ...

Фачнѣни тѣрѣдѣнлѣрдѣн кимлѣр чѣзаланыб?

Һѣлѣлик һеч ким. 130 шѣнид, 700-дѣн артыг јаралы, мисилсиз
дагынтылар, ѣлчјјѣкѣлмѣз мадди вѣ мѣ'нѣви зѣрбѣ вѣ чѣмиси бир
мѣһкѣмѣ просеси, бир нѣфѣрѣ алты ил иш ... Бир һѣгигѣт дѣ вар ки,
халгын ѣзабы артдыгча, ѣзилдикчѣ, дѣјјлдјкчѣ онун јаддашы кјчлѣ-
нир. Јаддашы кјчлј олан халг исѣ басылмаз. Һарадаса охудукум бир
кѣлам да јадыма дјшјр. Ган јаддашы олмајан халг ѣлјмѣ мѣһкумдур.

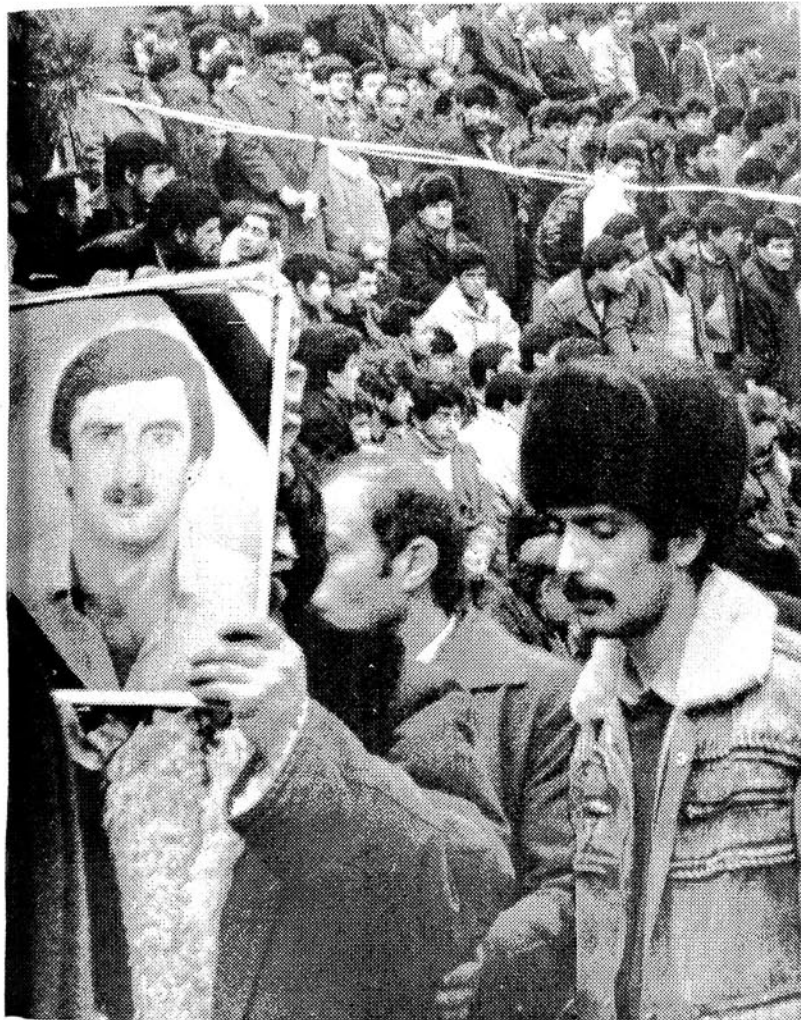
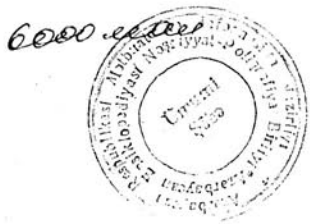
Кѣткѣрли (Казымов) Гулу Насир оглу

ГАНЛЫ ШѢНБѢКѢ КЕДѢН ЈОЛ

(Хроника)

(Азѣрбајчан дилиндѣ)

"Азѣрбајчан Енстиклонедиясы"
Нѣшријат-Полиграфия Бирлији
Б а к ы - 1997

Нәшријат редактору *Б. САДЫГОВА*
Рәсәми *С. ШАТИКОВ*
Бәдин редактору *Т. БАҒЫРОВА*

Техники редактору *С. ӘҺМӘДОВ*

"Азәрбајҗан Ен­сик­ло­педи­ясы" НПБ-нин
компүтер мәркәзиндә јығылып
чапа һазырланмышдыр

Мәркәзин мүдирі *К. ГОҶАЈЕВА*
Компүтер тәртібатчысы *М. ОРУЧОВ*

Јығылмаға верилmiş 23.11.96. Чана имзаланmış 10.01.97.

Кағыз форматы 60x84 1/16. Шәрти чап вәрәги 4.

Һесаб-нәшр вәрәги 3.6. Офсет чап үсулу. Сифариш 1.

Тиражи 1000. Һиҗмәти мугавилә илә

Азәрбајҗан Республикасы Мәтбуат ևо Информасија Назирлији.

"Азәрбајҗан Ен­сик­ло­педи­ясы" Нәшријат-Поли­граф­ја Би­рли­ји.

Ба­кы - 370004. Бәјүк Га­ла кү­чө­сө, 41.

"Әбилов, Зәјналлов вә оғуллары" ИТК-сынын иҗарә мәтбәәси.

Ба­кы - 370005. Кәңчләр мей­даны, 3. Тел. 92-69-05. Сиф. 154.

1997
948

